

Andreas Kolle

Jugglery With Words

Storbritannias og Tysklands politiske og diplomatiske reaksjoner på den svensk-norske unionskrisen i 1905

Hovedoppgave ved Historisk Institutt, Universitetet i Oslo, høsten 2004

Forord

Etter tre års arbeid har jeg endelig greid å produsere et vitenskapelig verk. Det er riktignok mitt verk, og jeg står inne for alle observasjoner, slutninger, feil, mangler og upresise kommentarer, men jeg vet godt at jeg har fått hjelp fra noen av titanene innen historieforskning. I tillegg til de som direkte har hjulpet meg, og som nevnes i takkelisten under, tenker jeg på de historikerne som gjorde feltet klart for videre forskning, i sær Folke Lindberg, Perti Luntinen og Roald Berg. I tillegg kommer Prosjekt 1905 med alle deltakerne, som har vært med under hele skapelsesprosessen.

Takkeliste

Denne oppgaven ville aldri vært mulig hvis det ikke hadde vært for noen mennesker som har hjulpet meg frem. Størst takk skylder jeg til min veileder, professor Øystein Sørensen, som i tillegg til å ha måttet lese uendelige utkast av oppgaven min også har hjulpet meg med å finne relevante bøker og hjulpet oppgaven min inn på rett spor flere ganger. Jeg skylder også en stor takk til prosjektkoordinator Ruth Hemstad, som har vært veldig flink til å hjelpe meg og skaffe meg kontakter. Takk også til profesorene Torbjörn Nilsson, Roald Berg og Ole Kristian Grimnes. Jeg vil også rette en spesiell takk til Victor Lal, Stephan Gammelien og mine medstudenter Morten Nordhagen Ottosen og Henning Engli Hansen, som alle har vært mine tålmodige korrekturlesere.

Oslo, 29/9 2004

Andreas Kolle

Innhold

1. BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING	5
Problemstilling	6
Scenario.....	7
Skandinavia var et strategisk viktig område	9
Diplomatisk bakgrunn: Skandinavia var et tredjerangs område.....	11
Kilder	12
Tidligere litteratur om emnet	13
Metode	16
Begrep og navn	17
Disposisjon.....	18
2. EINE WESENTLICHE VERSCHLECHTERUNG	19
Diplomatenes reaksjoner i perioden før 7. juni.....	19
Diplomatenes første reaksjoner.....	21
Ny britisk minister med interesse for Norge.....	24
Kronprins Gustavs besøk til 'Fiendelandet'	26
Mars og april: Aviskriger og regjeringsskifte	30
Forventet radikalisering av Norge	30
Russerfrykt og Nansens smisking.....	33
Ramstedt fikk jobben ingen ville ha	36
Mai: Allianser og russerfrykt	39
Keiserens hjertesukk	45
En merkelig forsoning	46
27. mai – Stortinget var lydige og grunnlovsstridige	47
Oppsummering.....	54
3. THE TIME HAD SCARCELY COME	55
Fra Stortingets unionsbrudd til Riksdagens forhandlingsvilje.....	55
7. juni – ingen vei tilbake.....	57
De første reaksjonene i Berlin	59
De første reaksjonene i London.....	62
En norsk joker i kongekabalen	65
Svensk bitterhet	67

Wilhelm II gikk inn i det dynastiske spillet.....	73
Prins Valdemar	76
Møtet i Björkö.....	78
Diplomatisk aktivitet opp mot Hemliga utskottets avgjørelse.....	80
Etter Björkö – Monarkene bytter rolle	82
Exeunt Wilhelm II og Bülow	82
Britenes mistenksomhet overfor Tyskland øker.....	84
Enter Edward VII - Carl eller republikk?.....	86
Tysk resignasjon over svensk likegyldighet.....	91
Oppsummering	92
4. CE N'EST QU' UNE GRANDE COMÉDIE!	95
Folkeavstemning og forhandlinger	95
Mot en folkeavstemning.....	96
Den besværlige britiske tvetydigheten	99
Karlstad-forhandlingene – et diplomatisk kaos	102
Det norske året.....	104
Stormaktene biter på - henvendelser fra Frankrike og Russland.....	108
Tyskland melder seg ut.....	111
Mer britisk besvær	112
Betydningen av stormaktenes innsats og indirekte press	114
Anerkjennelsen av Norge	121
Oppsummering	126
5. AVSLUTNING	127
Stormaktenes ministere for Sverige og Norge – var de viktige?.....	127
Hadde stormaktene god oversikt over unionskrisen?	128
Hvor viktig var det med en hurtig løsning?	129
Ble stormaktene påvirket av norsk propaganda?.....	130
Var Storbritannia og Tyskland nøytrale og tok de en aktiv del?.....	131
Denne oppgaven i forhold til tidligere litteratur	132
6. KILDE- OG LITTERATUROVERSIKT	135
Utrykte kilder:	135
Trykte kilder	136
Memoarer, Selvbiografier.....	136
Sekundærlitteratur	137
Oppslagsverk	139

Bilder..... 139

PERSONREGISTER 141

1. Bakgrunn og problemstilling

Denne hovedoppgaven i historie er skrevet i tilknytning til *Prosjekt 1905, Svensk-norske relasjoner i 200 år*, et svensk-norsk nettverksprosjekt som arbeider med en historiefaglig markering av hundreårsjubileet for oppløsningen av unionen mellom Sverige og Norge. Lederen for Prosjektet, professor Øystein Sørensen, har også fungert som veileder for denne oppgaven.

Hovedoppgaven skal ta for seg de diplomatiske reaksjonene til Tyskland og Storbritannia under unionskrisen mellom Norge og Sverige i 1905. Det er hensiktsmessig å gi en litt mer presis begrensnig av oppgaven med hensyn på hvilken tid, hvilke felt og hvilke problemstillinger oppgaven skal ta for seg.

Oppgaven vil være kronologisk lagt opp, og strekker seg fra januar til desember 1905. Enkelte kronologiske hopp vil forekomme, fordi jeg tar for meg enkelte situasjoner først med den ene stormaktens diplomater og deretter med den andre. Den er delt inn i tre deler: den første, fram til 7. juni, den andre fra 7. juni til begynnelsen av august og den siste fra folkeavstemningen 13. august til slutten av 1905. Dette kommer jeg tilbake til under disposisjonen.

Grunnen til at oppgaven starter i januar 1905, er fordi det skaper en god innføring til perioden der stormaktene ble involvert i mars. Samtidig måtte hendelsene i november og desember 1904 sløyfes av plasshensyn. Avslutningen er valgt med hensyn på folkeavstemningen om styreform i november 1905.

Hovedoppgaven vil i hovedsak ta for seg de to stormaktenes øverste diplomatiske representanter i Sverige og Norge, som jeg heretter vil kalle ministere for Sverige og Norge.¹ Oppgaven vil imidlertid også ta for seg reaksjonene til andre ministere, særlig den britiske minister for Danmark. Også de to lands utenriksministere vil bli inkludert, og de to stormaktenes monarker og den tyske rikskansler. Disse aktørene vil være de vesentligste, men oppgaven vil også ta for seg noen aktører fra andre land, i hovedsak kronprins Gustav av Sverige, den norske diplomaten grev Fredrick Wedel

1. Definisjonen følger under overskriften "Begreper og navn" senere i innledningen.

Jarlsberg og de franske og russiske ministere i Stockholm og København. Disse vil derimot ha en mer passiv rolle enn de tidligere nevnte. Siden franske og russiske reaksjoner kan være viktige for å sammenlikne dem med de tyske og britiske reaksjonene, vil jeg også se litt på dem. Jeg har valgt å se bort fra de østerriksk-ungarske reaksjonene på unionskrisen.

Problemstilling

Hovedhensikten med denne oppgaven er å se på reaksjonene til de to stormaktenes utsendinger i Sverige og til en viss grad i Norge og Danmark. En interessant problemstilling er å se på *hvor stor betydning diplomatene hadde for sitt lands utenrikspolitiske linje i Skandinavia*. Diplomaterne representerte sitt land i Skandinavia, men det er ikke nødvendigvis slik at deres rapporter og meninger ble verdsatt høyt i deres respektive utenriksdepartement. Hadde diplomatene kun som funksjon å utføre stormaktens politikk i området, eller var deres egne meninger og erfaringer vesentlige?

En annen vesentlig problemstilling er *hvor god oversikt stormaktene hadde over unionskrisen*. Her er det interessant å se i hvor stor grad diplomatene vektla de politiske krisene mellom Norge og Sverige, og om de forandret mening i løpet av 1905. Dette er også interessant i forhold til regjeringene, særlig blir det relevant å se om Stortingets vedtak om unionsoppløsning og avsettelse av kong Oscar II kom som en overraskelse på dem.

Det blir også interessant å se på den aktive delen av stormaktenes politikk. Stormaktene ønsket neppe enda en europeisk krise, og det er sannsynlig at de helst ville ha en hurtig løsning. Det kan være interessant å se *hvor opptatt stormaktene var av å få en hurtig løsning*, og da hvor villige de var til å gå med på kompromisser i stedet for en 'korrekt' framgangsmåte, som ville ta lengre tid. Det er også interessant å se på hvilke egne interesser stormaktene hadde i Skandinavia, og hvorvidt noen av stormaktene var villige til å gå med på innrømmelser i forhold til disse for å få en hurtig løsning.

Nordmennene hadde riktignok ingen anerkjent regjering, og dermed heller ingen anerkjente, offisielle diplomater. Imidlertid hadde Norge uoffisielle diplomater, og disse anstrengte seg for å påvirke stormaktene, særlig britiske regjeringsmedlemmer. En relevant problemstilling er å se *hvor mye stormaktene lot seg påvirke av norsk propa-*

ganda. I den anledning blir det aktuelt å se på den britiske kongen, Edward VII. Vesentlig var også den tyske keiser Wilhelm II, som lenge hadde vært engasjert i Skandinavia.

Etter at alt dette er besvart, er det naturlig å stille seg spørsmålet om *stormaktene var nøytrale og aktive under den skandinaviske unionskrisen*. Ble Sverige eller Norge presset til å gå med på motpartens krav? Fungerte noen av utsendingene som meklere på noe tidspunkt? Her blir det særlig interessant å se hva som skjedde under Karlstad-forhandlingene.

Det er viktig å poengtere at stormaktene, i de tilfellene der de holdt med Sverige eller Norge, neppe valgte side på moralsk bakgrunn alene. Stormaktenes interesser i Skandinavia kom først, og dermed må enhver ”svenskvennlighet” eller ”norskvennlighet” forstås slik at dette er uttrykk for stormaktens interesse. Dette setter også premissene for oppgaven. Stormaktene ville sannsynligvis holde med Sverige dersom de ikke ble påvirket. Derfor var det i norsk interesse å påvirke stormaktene og i svensk interesse å holde dem utenfor.

Scenario

Forholdet mellom Storbritannia og Tyskland var anstrengt i begynnelsen av 1900-tallet. I Tyskland var det en økende mistenksomhet overfor britene, og mistenksomheten var gjensidig. Det var også tegn til mistenksomhet overfor Tyskland i Foreign Office. Riktignok viste utenriksministeren, Lord Henry Lansdowne, forståelse for den økende tyskfiendtligheten, men han var i mindretall.² Den ”nye generasjonen” i Foreign Office, særlig representert av to senere betydelige personer i departementet, Francis Bertie og Charles Hardinge, hadde en klarere germanofobi.³ Til gjengjeld var ikke Storbritannia voldsomt populært i Tyskland.⁴ Særlig var dette tilfelle blant de konservative, som identifiserte England med alt de foraktet; byer, industri og handel.⁵ I Auswärtiges Amt fantes også flere tilhengere av en anti-britisk politikk i tråd med Wilhelm IIs ønske om en

2. George Monger: *The End of Isolation British Foreign Policy 1900-1907*, Thomas Nelson and Sons, London, 1963, side 233-234. Utenriksministerens fullstendige navn var Lord Henry Charles Petty-Fitzmaurice, femte marki av Lansdowne, sjetten jarl av Kerry, visegreve Clanmaurice

3. Zara S. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914*, Cambridge, 1969, side 70; også Monger, side 65

4. Monger, Side 22

5. Eckart Kehr: ”Englandhass und Weltpolitik” (skrevet i 1928), fra *Grundfragen der deutschen Aussenpolitik seit 1871*, utgitt av Gilbert Ziebura, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975, side 136

kontinentalallianse mot Storbritannia, blant andre utenriksminister baron Oswald von Richthofen. Det fantes imidlertid én vesentlig motstander av denne politikken, Friedrich von Holstein, ”den grå eminense”. Rikskansler Bernhard von Bülow støttet ideen om kontinentalallianse, om ikke nødvendigvis mot Storbritannia.⁶

Stormaktene var opptatt på mange felt i 1904 og 1905, viktigst var Marokko-krisen, som involverte Tyskland, Frankrike og Storbritannia, og den russisk-japanske krig, som også involverte Storbritannia indirekte, da de var i en slags allianse med Japan. Det vil derfor være en grov overdrivelse å påstå at stormaktene fulgte nøye med på hva som skjedde i Skandinavia i perioden før våren 1905. I løpet av sommeren ble de to stormaktene mer opptatt av utviklingen i Skandinavia, og utover sommeren involverte Storbritannias konge og Tysklands keiser seg begge i unionsstriden. Dette var medvirkende til at deres allerede anstrengte forhold, til tider med vekslende intensitet, ble direkte surt i løpet av 1905.⁷ Kong Oscar II av Sverige og Norge hadde alltid vært tyskvennlig, og han hadde hatt mange møter med den tyske keiseren. Keiseren hadde også involvert seg i Skandinavias politikk. I 1895, som resultat av den svensk-norske krisen, hadde keiseren i et brev foreslått at Sverige skulle bli med i trippelalliansen. Keiseren foreslo også en tollunion mellom Sverige og Tyskland. Det sistnevnte gjentok han så sent som i 1902.⁸ Dette har sannsynligvis sammenheng med keiser Wilhelm IIs planer om en kontinentalallianse mot Storbritannia.⁹ Samtidig prøvde Oscar ikke å la sin tyskvennlighet gå på bekostning av forholdet til Storbritannia, ifølge den norske historieforsker Einar Maseng. Oscar II uttalte, ifølge Maseng, at ”What would become of us all – small constitutional countries, who have followed in the footsteps of England, if any disaster should happen to her” til den britiske sendemann.¹⁰

6. Lamar Cecil, *The German Diplomatic Service 1871-1914*, Princeton University Press, New Jersey, 1976, side 293, Side 320-22. von Holstein var en minister uten portefølje, og dette var en tilstand han foretrakk. På tross av iherdige forsøk fra kansleren på å gi Holstein en tittel, ville ikke Holstein akseptere denne. Han foretrakk tydeligvis å arbeide uoffisielt.

7. For eksempler på denne bevegelsen fram og tilbake, se Monger, side 22-23 (der keiseren besøker Victoria på hennes dødsleie), 42 (der en misforståelse fra Edward VII's side skapte uheldige forhold) og 67 (der en aviskrig mellom Tyskland og Storbritannia utvikler seg til at Edward VII avlyser et besøk til keiseren).

8. Patrick Salmon: *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*, Cambridge, 1997, side 65

9. Pertti Luntinen: *The Baltic Question 1903-08*, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki 1975, side 17

10. Einar Maseng: *1905 og 1940 – En leksjon i maktpolitikk*, Tanum, Oslo, 1953, side 20.

Skandinavia var et strategisk viktig område

For de tre nordlige stormaktene, Russland, Tyskland og Storbritannia, var det tre vesentlige poeng i forhold til Skandinavias beliggenhet. For Russland og Tyskland ville et tysk- eller russiskvennlig nøytralt eller nøytralisert Danmark være fordelaktig. Kontroll over de danske beltene, Lillebælt og Storebælt, ville forenkle de to stormaktenes mulighet til å komme seg ut fra Østersjøen til Nordsjøen. På den annen side kunne Øresund lettere kontrolleres av en stormakt dersom de fikk innflytelse eller kontroll over Sverige. Norge var interessant fordi landet hadde isfrie havner som var åpne mot Atlanterhavet, noe Russland ikke hadde. Storbritannia fryktet muligheten for at Russland skulle skaffe seg havner så nært som Kristiansand eller Bergen. Det er på ingen måte sikkert at Russland faktisk ønsket seg norske havner, men Storbritannia hadde lenge fryktet denne eventualiteten. De tre skandinaviske landene kunne bli vesentlige for et eventuelt krigsteater i Nordsjøen. De stormaktene som oppnådde vennligsinnet innstilling fra minst et av dem, ville ha en fordel. Samtidig ville en felles anerkjennelse fra stormaktene av de tre skandinaviske landenes nøytralitet forenkle situasjonen for alle parter.

Norges strategiske posisjon er best beskrevet av Norges utenriksminister i 1906, Jørgen Løvland, som nevnte i det året at: ”den tyske og britiske politikk regner med den store Sjøkrig som en vinkel, hvis ben spriker til Kiel og Wilhelmshafen på den ene og Portsmouth og den paatænkte britiske Nordsjøhavn paa den anden Side”.¹¹ Patrick Salmon mener til og med at stormaktene tok en mer ”active interest in Scandinavian affairs”, blant annet fordi forandringer, både i militær teknologi og maktbalansen i Europa, ga Nord-Europa økt strategisk betydning.¹²

Mens britene ønsket et åpent Østersjøen og russerne ville gjøre Østersjøen til et ”mare clausum”,¹³ var det mer splittelse i Tyskland. Keiseren ønsket et ”mare clausum”, mens rikskansler Bernhard von Bülow og Holstein helst ville unngå aktivitet i så måte for å ikke provosere Storbritannia.¹⁴

Russiske planer for Østersjøen hadde vært delvis kjent en stund. Den russiske regjering hadde i 1889 kontaktet professor i folkerett ved universitetet i Petersburg,

11. Roald Berg: *Norge på egen hånd 1905 - 1920*, bind 2 i *Norsk Utenrikspolitikk historie*, Universitetsforlaget Oslo, 1995, side 68. Parentes er fra teksten, sannsynligvis lagt inn av Berg.

12. Salmon, side 53

13. For Russlands del, se Salmon, side 63. For Storbritannias del, se Luntinen, side 32.

14. Luntinen, side 21-22

Fjodor F. von Martens om dette problemet. Han leverte et memorandum som i hovedsak gikk ut på at Russland skulle opptre som garantimakt for dansk nøytralitet, og at de skulle gripe inn dersom dansk nøytralitet ble krenket. Da regnet Martens med at også Sverige og Norge ville stille seg positive til en slik type nøytralitet under russisk formynderskap.¹⁵ Dette ble bombastisk ”avslørt” av Bjørnstjerne Bjørnson i 1902, og dette skapte en liten skandale som førte til at memorandumet ble noe modifisert i 1903.¹⁶ Dette diplomatiske minefeltet som Østersjøen var blitt, ble ekstra vanskelig etter den pinlige *Doggerbank-affæren*. Det som skjedde var at den russiske østersjøflåte natt til 22. oktober 1904 skjøt på et par britiske fiskebåter i den tro at de var japanske spioner. En båt ble senket og to menn ble drept. Dette provoserte den britiske regjering og det britiske folk på det sterkeste, og russerne innrømmet feilen.

Russerne hadde også et vanskelig forhold til Sverige, som lenge hadde sett på Russland som arvefiende. I 1855 hadde Sverige, i anledning Krimkrigen, inngått en avtale med Storbritannia og Frankrike der de lovet engelskvennlig nøytralitet og ikke å gi bort noen områder til Russland mot at Frankrike og Storbritannia støttet dem mot et eventuelt russisk angrep. Denne avtalen, Novembertraktaten av 1855, var teknisk sett fortsatt aktuell i begynnelsen av 1905, enda de fleste svenske politikere hadde avskrevet den. I Storbritannia var den nok noe mer aktuell. Den finske historiker Pertti Luntinen påpeker at Sverige og Norge var til sammen forholdsvis sterke til å være en mindre makt, og at Storbritannia helst så at de forble i union.¹⁷

På tross av både marineaspektet og monarkenes aktivitet kan man vanskelig si at de skandinaviske landene spilte noen fremtredende rolle i stormaktenes perspektiv i begynnelsen av 1900-tallet. Dobbeltmonarkiet i nord var ikke på noen måte direkte involvert i alliansepolitikken og Nord-Europa var ikke et vesentlig område for stormaktene. Lindberg skriver om den britiske kongens aktivitet i Skandinavia i 1905 at det gir ”ett belysande eksempel på hur självständigt han kunde handla i mera perifera frågor, som inte direkt berörde imperiets vitala interessen.”¹⁸

15. Sune Jungar: *Ryssland och den Svensk Norska Unionens Upplösning*, Åbo Akademi, Åbo 1969, side 78-79

16. Jungar, side 81-82

17. Luntinen, side 44

18. Folke Lindberg: *Kunglig Utrikespolitik Studier och essayer från Oskar II:s tid*, Bonniers, Stockholm, 1950”, side 212

Diplomatisk bakgrunn: Skandinavia var et tredjerangs område

Som nevnt ovenfor, var Skandinavia svært nedprioritert i stormaktenes utenrikspolitikk da den skandinaviske krisen tiltok i slutten av 1904. Dette fikk også betydning for den diplomatiske prioriteringen. De to stormakters diplomater var fullt klar over at det var langt bedre for karrieren å være i de vesentligste legasjonene, og for dem gjaldt det å komme til en av de åtte store ambassadene i Europa: Berlin/London, Madrid, Paris, Roma, Konstantinopel, St. Petersburg eller Wien.¹⁹ For tyske diplomater fulgte de andre europeiske hovedstedene, med Belgia som en av de viktigste, fulgt av Danmark, Hellas, Nederland og Romania. Luxembourg, Montenegro, Portugal og Serbia fulgte deretter, mens Sveits var relativt uinteressant. I denne rangeringen av ministerposter tilhørte Sverige bunnsjiktet, et bunnsjikt også Norge kom til å befinne seg i etter 1906, sammen med Bulgaria i 1909.²⁰ Også blant britiske diplomater og politikere hadde Stockholm lav prioritet fram til 1913, i sterk motsetning til København, som var en av de viktige ministerpostene. I Storbritannia anså Foreign Office Skandinavia, her i betydningen Sverige og Norge, som et så lite interessant område at det var en underavdeling av handels- og sanitsdepartementet som tok seg av mesteparten av den daglige kommunikasjon angående De Forente riker til Foreign Office. Dette ble ansett som et særdeles kjedelig departement.²¹ Det tyske utenriksdepartementet anså også Skandinavia som uinteressant, og plasserte området i Division II – die Handelspolitische Abteilung, som var en lavstatusseksjon av utenriksdepartementet.²² Den britiske legasjon i Stockholm var et eksempel på dette, da, ifølge Rodd, det er en legasjon ”reduced to a minimum not consistent with efficiency”, i hvert fall etter at den forhenværende ministeren for Sverige og Norge hadde forlatt legasjonen.²³

Når dette er utgangspunktet for de to lands interesse for Skandinavia, kan det virke som om denne oppgaven er av sekundær interesse, fordi diplomatenes kommunike enten ble ignorert, ikke tatt alvorlig eller nedprioritert. Jeg tror likevel at det er mer enn nok grunnlag for å gå ut fra at i denne perioden ble kommuniqueene lest med større interesse enn bakgrunnen ellers skulle tilsi. Det var allerede fra begynnelsen to grunner for

19. Teknisk sett het byen Istanbul, men de fleste omtalte byen som Konstantinopel fortsatt i 1905.

20. Cecil, Side 14-15

21. Salmon, side 60. Steiner, side 21.

22. Salmon, side 59-60

23. Sir James Rennell Rodd *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919*, Edward Arnold & co., London 1925, side 51

dette; en engasjert britisk minister i de Forente Riker og den tyske keiser Wilhelm II. Sistnevnte var svært aktiv i Skandinavia, og han leste flittig de fleste rapporter. En god del av dem fikk understrykninger, utropstegn og kommentarer i marginen. Dette var imidlertid vanlig hos Wilhelm II hva gjaldt kommunikeer han brydde seg om. Ettersom det er relativt mange kommentarer, kan man anta at Wilhelm II interesserte seg for Skandinavia. Man kan undre seg på om Folke Lindbergs kommentar over om at Edward VII hadde frie tøyler i mer ”perifera frågor” også gjaldt for den tyske keiseren.

Kilder

Denne oppgaven er for det meste basert på kilder fra Foreign Office og Auswärtiges Amt. Noen av disse kildene har vært samlet i bøker. De britiske er samlet i en rekke bind under tittelen *British Documents on the Origin of the War 1898-1914* av de britiske historieforskerne G.P. Gooch og Harold W.V. Temperley.²⁴ Det er volum VIII som er aktuelt for min forskning. Tilsvarende har det tyske utenriksdepartement utgitt boken *Die Große Politik Der Europäischen Kabinette 1871-1914 Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtiges Amtes*.²⁵ Her er bind 19, del II, som blant annet tar for seg keiser Wilhelm IIs tur til Björkö, svært interessant. De fleste er likevel hentet fra de respektive arkivene i Storbritannia og Tyskland. Også Riksarkivet, både i Norge og Sverige, har kommet godt med. Viktigst for britisk side, i tillegg til kildene fra Foreign Office, er likevel dagbøkene til Sir James Rennell Rodd, utgitt av den svenske historiker Torsten Burgmann, som har gitt et interessant bilde av hva som foregikk bak kulissene.²⁶ Burgmann har notert at bøkene har vannskade og at skriften er noe utydelig, så det virker ikke som om Rodd har anstrengt seg for at hans dagbøker skulle bevares for ettertiden. Det kan tyde på at han heller ikke har korrigert dem i ettertid. Dagbøkene til Fridtjof Nansen har også hatt stor betydning, enda de ikke begynner før september 1905.²⁷ Arne Wählstrands samling av dagbøker og protokoller fra Karlstad-forhandlingene, *Karlstad-*

24. G.P. Gooch, & Harold W.V. Temperley: *British documents on the Origins of the War 1898 - 1914*, Vol. VII ”Arbitration, Neutrality and Security”, HM Stationery Office, London, 1932

25. *Die Große Politik Der Europäischen Kabinette 1871-1914 Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtiges Amtes*, Deutsche Verlagsgesellschaft Für Politik und Geschichte, Berlin, 1925

26. Sir James Rennell Rodd: *Lord Rennells Private Diary för året 1905*, utgitt av Torsten Burgman i Lund, 1981 (Sir James blir forfremmet til Lord (baron) Rennell Rodd i 1932). Sir James Rennell Rodd var den britiske minister i Sverige og Norge. Han blir nærmere introdusert i kapittel 1.

27. Fridtjof Nansen: *Dagbok fra 1905*, Aschehoug & Co., Oslo, 1955

konferensen 1905, har også hatt stor betydning.²⁸ Jeg har sett på en rekke kilder som ikke viste seg å gi noe resultat, blant dem de to stormaktenes marine- og militærattacheers notater.

Tidligere litteratur om emnet

Ettersom emnet omhandler to, og til tider tre, stormakters forhold til et lokalt problem i tiden før første verdenskrig, ville det være naturlig å anta at dette området var blitt forsket på av en del historikere. Det er imidlertid ikke tilfelle. De fleste av de etablerte bøkene er skrevet av historikere fra nordiske land. En av de første og mest banebrytende historikerne som skrev om denne perioden var den svenske historikeren Folke Lindberg. Hans bok *Kunglig Utrikespolitik Studier och essayer från Oskar II:s tid*, fra 1950, tar for seg kong Oscar IIs regjeringstid i forskjellige perioder.²⁹ Den delen som er mest relevant for oppgaven strekker seg fra 7. juni til begynnelsen av august, der boken slutter. Boken tar i hovedsak for seg svensk-tyske relasjoner, men det er et kapittel om engelsk aktivitet i sommeren 1905 i slutten av boken. I Lindbergs bidrag til svensk utenrikspolitikkshistorie, bind III: 4 fra 1958, strekker han seg imidlertid over resten av 1905.³⁰ Dessverre lider begge av slett kildereferanse. Der Lindbergs bøker fokuserer mer på svensk-tyske forhold, er den finske historikeren Pertti Luntinen i sin bok *The Baltic Question 1903-08* fra 1975 mer interessert i forholdet mellom de to skandinaviske land og Storbritannia. Imidlertid er Luntinens bok den boken som best tar for seg reaksjoner og meninger fra samtlige stormakter (med unntak av Østerrike-Ungarn) og dessuten er han mest orientert mot diplomater og ministre i Stockholm og København, riktignok hovedsakelig britiske. Luntinens bok er svært god med hensyn på kildereferanser.³¹ Den norske historiker Roald Berg har gitt sitt bidrag i hovedsak i bind 2, *Norge på egen hånd 1905 - 1920*, av *Norsk utenrikspolitikkshistorie*, som er basert på Bergs doktoravhandling fra 1994. Boken er utgitt i 1995, og er den nyeste og mest oppdaterte boken om emnet jeg har kommet over.³² Ettersom Berg tar for seg norsk utenrikspolitikk, blir hans vinkling mer

28. Arne Wåhlstrand: *Karlstadkonferensen 1905 Protokoll och Aktstycken*, Uppsala och Stockholm, Uppsala, 1953.

29. Folke Lindberg: *Kunglig Utrikespolitik Studier och essayer från Oskar II:s tid*, Bonniers, Stockholm, 1950. Den ble gitt ut i ny utgave i 1966, men innholdet er ikke forandret siden originalen, bare utvidet med temaer som ikke er aktuelle for denne oppgaven.

30. Folke Lindberg: Bind III:4 1872-1914 i *Den Svenska Utrikespolitikens Historia*, Norstedts, Stockholm, 1958

31. Pertti Luntinen: *The Baltic Question 1903-08*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1975

fra ”norsk” syn. Berg har også skrevet en hovedoppgave som er relatert til temaet, «Det land vi venter hjelp af...», i 1983.³³ Hovedoppgaven til Tanja Wahl har også vært interessant lesning.³⁴ Hennes hovedoppgave tar for seg norsk og svensk kamp om Storbritannias sympati, både i avisene og på det diplomatiske plan.

Bøkene til Lindberg, Berg og Luntinen dekker perioden ganske godt; Luntinen tar for seg perioden fra mars til november, men han har noen hull som Lindberg og Berg fyller, særlig i august. Lindberg og Berg tar også nøyere for seg handlingsforløpet i september under Karlstad-forhandlingene. De tre historikerne er imidlertid ikke enige i alt. Folke Lindberg hevder at Storbritannias politikk ikke var mer aktiv enn ”de øvrige stormaktskabinettens”.³⁵ Han mener også at på tross av at Stormaktene øvet sterkt press på Sverige, hadde ikke presset all verdens betydning på Karlstad-forhandlingene.³⁶ Roald Berg er ikke enig i denne slutningen, men mener heller at det sterke presset fra stormaktene førte til at Sverige gjorde innrømmelser overfor Norge.³⁷ Berg virker også overbevist om at Storbritannia strakk seg lenger enn de andre stormaktene. Han mener også at norsk diplomati var viktig for å få Storbritannia på norsk side. Luntinen er imidlertid ikke overbevist om at de norske uoffisielle diplomatene hadde noen større påvirkning på den britiske regjering, i hvert fall ikke i positiv retning.³⁸ Imidlertid virker Luntinen også enig i at Storbritannia hadde en mer aktiv rolle enn de andre stormaktene. Det er også uenighet om betydningen av kong Edward VIIIs innblanding. Berg mener at nordmennene, særlig Wedel Jarlsberg og Nansen, ”mobiliserte” kongen for å få Storbritannia på norsk side, mens Luntinen mener at den britiske kongen hadde mindre betydning under Karlstad-forhandlingene. Wahl virker mer enig med Roald Berg enn med Pertti Luntinen og særlig Folke Lindberg. Hun mener at Storbritannia hadde en aktiv rolle, og at den var norskvennlig, om kanskje ikke i like stor grad som det nordmennene selv trodde.³⁹

32. Roald Berg: *Norge på egen hånd 1905 - 1920*, bind 2 i *Norsk Utenrikspolitikk historie*, Universitetsforlaget Oslo, 1995.

33. Roald Berg: *Det land vi venter hjelp af. Norge og stormaktene 1905-1908*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, høsten 1983

34. Tanja Hammerstad: *Svensk og Norsk diplomati og propagandavirksomhet i Storbritannia i tiden rundt unionsoppløsningen i 1905*, Hovedoppgave UIO, Våren 2002. Tanja Wahl het Hammerstad da hun fullførte oppgaven, og er oppført under det navnet.

35. Lindberg: *Kunlig...*, side 230

36. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 171

37. Berg: *Norge på egen hånd*, side 36-37

38. Gjennomgående i Luntinens framstilling av den svensk-norske unionskrisen.

Det har også kommet ut en bok av den engelske historiker Patrick Salmon: *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*, men ettersom den tar for seg en femtiårsperiode og dessuten tar for seg økonomiske og sosiale forhold, blir den mindre detaljert enn de ovennevnte.⁴⁰ Det har også vært andre interessante bøker, om enn de er noe på siden av temaet. En av dem er den finske historiker Sune Jungars *Ryssland och den svensk-norska unionens oppløsning*, som tar for seg Russlands reaksjoner i løpet av de siste årene av den svensk-norske unionen.⁴¹ Den tar også for seg enkelte hendelser som blir direkte relevante for oppgaven, da særlig møtet mellom Wilhelm II av Tyskland og tsar Nikolai II av Russland og Karlstad-forhandlingene. Bind 1 av *Norsk utenrikspolitikkens historie*, av Narve Bjørge, Øystein Rian og Alf Kaartvedt, tar for seg stormaktene og unionskonflikten, men dette dekker bare 3 sider av boken. Likevel er det interessant å se deres meninger.

George Mongers bok *The end of Isolation* har vært viktig for å sette britenes syn på unionsoppløsningen i et større perspektiv. Den britiske historiker Zara S. Steiners bok *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914* er en god innføring i datidens britiske diplomati, og den amerikanske historikeren Lamar Cecils bok *The German Diplomatic Service 1871-1914*, er det samme for tysk diplomati.⁴²

Biografiene har også spilt en stor rolle. Den norske diplomaten grev Fedrick Wedel Jarlsbergs minner fra 1905, *1905 Kongevalget*, har vært viktig både for å forstå norsk diplomati og politikk i 1905 og for å forstå Wedel Jarlsberg selv. Her er det særlig interessant å sammenlikne Wedel Jarlsbergs optimistiske oppfatning av situasjoner med andres mer nøkterne og forsiktige observasjoner. Rodd har også skrevet memoarer, og hva gjelder 1905 er de forholdsvis detaljerte, enda Rodd ikke nevner mange navn. Memoarene til Rodd er nyttige for å utfylle dagbøkene. Der det er hull i dagbøkene, kommer memoarene ofte til hjelp og omvendt. Sidney Lees biografi om Edward VII er også nyttig, særlig for perioden fra sent juli til midten av september. Også Karl Hildebrands biografi om Gustav V, som i 1905 er kronprins Gustav, bør nevnes.⁴³

39. Hammerstad, side 138

40. Patrick Salmon: *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*, Cambridge, 1997

41. Sune Jungar: *Ryssland och den svensk-norska unionens oppløsning*, Åbo Akademi, Åbo 1969

42. Zara S. Steiner, *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914*, Cambridge, 1969, Lamar Cecil, *The German Diplomatic Service 1871-1914*, Princeton University Press, New Jersey, 1976.

Metode

Ettersom dette er en realhistorisk oppgave, vil min metode i hovedsak være å studere kilder og memoarer kritisk og forsøksvis nøytralt. Ettersom jeg søker de enkelte diplomatenes meninger og reaksjoner, er det selvfølgelig relevant å ta for seg hva som er deres meninger, men jeg har en mistanke om at særlig kommunikeene kan være skrevet slik at de sier hva mottaker håpet at de skulle si. Derfor er det viktig å se på kontinuitet i kommunikeene og, dersom det er mulig, å sammenlikne dagbøker, memoarer og kommunikeer. Diplomatenes gjengivelser av hendelsene kan også være feilaktig eller ensidig, men det er relevant å se hvorfor dette er tilfelle.

Et annet problem er diplomatenes språk. Det virker som om de fleste diplomater berettiget sin egen eksistens ved å overdrive problemene som dukket opp. Noen diplomater gjorde det i større grad enn andre, disse diplomatene bedrev det jeg velger å kalle "tabloiddiplomati", ved at de satte hendelsene ut av proporsjon med virkeligheten og nærmest ropte etter oppmerksomhet. Også det diplomatiske språk skal man vokte seg for. Det kan være nedtonet og hintende, men samtidig må man vokte seg for å overtide språket i de interne kommunikeene mellom ministere i de respektive hovedstedene og utenriksministeriet.

Hva gjelder selve kildene, volder de tyske meg størst problemer, ettersom de er skrevet med gotisk håndskrift på nå hundre år gammelt tysk. Dette kan medføre at eventuelle grammatikalske feil skyldes at jeg har feiltolket en og annen bokstav. Jeg har derfor utelatt oppretting av skrivefeil dersom de ikke er åpenbare. Imidlertid står jeg for innholdet i dokumentene. Samtlige sitater som er på tysk er oversatt i tilhørende fotnote.

Begrep og navn

Noen begrep og navn bør være etablert før man leser hovedoppgaven, slik at man lettest unngår forvirringen de kan skape. Enda stillingen de to representantene besitter har mange navn, og den beste oversettelsen til dagens språk hadde vært ambassadør, bruker jeg minister for Sverige og Norge eller minister i Stockholm og tilsvarende for Køben-

43. Fredrick Wedel Jarlsberg: *1905 Kongevalget*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1946; Sir James Rennell Rodd *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919*, Edward Arnold & co., London 1925; Sir Sidney Lee: *King Edward VII - A Biography* Vol. II, Macmillan and Co., London, 1927; Karl Hildebrand: *Gustav V 1858 – 1911*, Aktiebolaget Svensk Litteratur, Stockholm 1945

havn. Det vil si, *for* et land, *i* en hovedstad. Det var disse titlene som var korrekte da, både i Storbritannia, Sverige og Norge. I Tyskland ble legasjonsråd brukt, men ikke konsekvent, og andre lands representanter kunne også kalles ministere. Begrepet på engelsk er egentlig minister plenipotentiary for Stockholm og København, men jeg forkorter det til minister. Det kan også være noen forvirring hva gjelder begrepene til de av regjeringenes representanter utenlands som ikke er ministere. Derfor: I 1905 hadde begge stormaktene en generalkonsul i Kristiania. Både generalkonsulen i Kristiania og ministeren i Stockholm hadde en underordnet som jeg omtaler som attaché. Dersom en attaché er legasjonens leder, for eksempel mens generalkonsulen eller ministeren er på ferie eller i perioden mellom to ministere, vil attachéen bli tiltalt som chargé d'affaires. Som fellesbetegnelser for alle, bruker jeg gesandt eller sendebud.

Navn er også forvirrende. Det er for eksempel to prins Karl, en svensk og en dansk. Den danske blir konsekvent skrevet med C, den svenske varierer. Derfor omtaler jeg konsekvent den svenske prinsen Karl med K og den danske med C.⁴⁴ I tillegg skriver jeg Valdemar med enkel-v, enda begge de to stormaktene var enige om at det skal skrives med W. Den svenske kronprinsen skriver jeg Gustav, med -v, mens hans eldste sønn, Gustaf Adolf skrives med -f. En annen forvirring som kan oppstå, er at visegeneralkonsulen i Kristiania i 1905 het Edward Gray, mens Storbritannias utenriksminister fra 10. desember 1905 het Sir Edward Grey. Den førstnevnte er riktignok bare aktiv i januar 1905, mens den sistnevnte er for det meste aktiv i juni og desember. Når jeg nevner Riksdagen, er det snakk om den svenske, ikke den tyske. Den tyske Riksdagen hadde ingen større betydning i dette tilfellet. Den britiske attaché i Danmark omtaler jeg som Sir Stephen Leech, enda navnet noen ganger skrives Leach.⁴⁵ Det er også dessverre tre aktører jeg ikke har funnet fornavnet på: Clarke, som var chargé d'affaires i Stockholm i januar 1905, Reuss, som var chargé d'affaires i København i september 1905 og Teichman, som er tysk chargé d'affaires i Stockholm i juni og juli 1905.

44. Tysk utenriksdepartement omtalte begge konsekvent med K, og det britiske kalte dem begge "Charles".

45. Dersom jeg siterer fra en kilde, vil jeg selvfølgelig bruke det som står i kilden.

Disposisjon

Denne hovedoppgaven går forholdsvis rett frem kronologisk. Jeg har delt den inn i tre kapitler, der det første kapitlet på sett og vis blir innledningen til 7. juni, det andre tar for seg de hektiske dagene i juni, juli og begynnelsen av august og det tredje avslutter med Karlstad-forhandlingene og en anerkjennelse av Norge. Etersom de tre kapitlene er ganske store, vil det bli noen oppsummeringer. Litt mer presist kan jeg si at kapittel 1 for det meste tar for seg observasjoner og kommentarer fra de to stormaktenes representanter i Stockholm og Kristiania med relativt liten inngripen fra deres overordnede. Det er en god del ting som blir nevnt, men de viktigste er presentert i overskriftene for de forskjellige månedene; generell pessimisme, aviskrigene i London, russerfrykt, regjeringsskifte, Novembertraktaten og aksept av unionens oppløsning. Kapittel 2 handler for det meste om de umiddelbare reaksjonene på hendelsene den 7. juni, både i Stockholm, London og Berlin. Tronespørsmålet blir også sentralt, og særlig keiser Wilhelm II's aktivitet blir vesentlig. På slutten blir også kong Edward VII's aktivitet av betydning, og her blir også skillet i britisk skandinaviapolitikk klart. Kapittel 3 blir en fortsettelse av dette skillet for britisk del, mens for tysk del blir fokus igjen satt på diplomatene ettersom keiser Wilhelm II og rikskansleren trakk seg ut av unionstvisten. Størst betydning får Karlstad-forhandlingene og inngripen fra de forskjellige stormaktene. Avslutningsvis tar jeg med anerkjennelsen av Norge som selvstendig stat.

2. Eine wesentliche Verschlechterung

Diplomatenes reaksjoner i perioden før 7. juni

Det skjedde mye med hensyn på forholdet mellom Norge og Sverige i de første fem månedene av 1905, og det er svært sannsynlig at stormaktenes diplomater oppfattet det meste. De vesentligste punktene dette kapittelet tar opp, er hvordan diplomatene reagerte på kronprinsens reise til Norge, hvordan de reagerte på regjeringsskiftene i Norge og Sverige, hva de mente om aviskrigen mellom Fridtjof Nansen og Sven Hedin, hva de skrev om russerfrykten i Sverige og hva de mente om hendelsene den 27. mai. I tillegg skal oppgaven ta for seg samtalene rundt en eventuell fornyelse av Novembertraktaten, men dette siste punktet var mest vesentlig for britene.

Det er relativt lite forskning på denne perioden. Bare Pertti Luntinen har sett på denne perioden i stormaktsperspektiv så vidt jeg vet, og han begrenset seg til april og mai. Det betyr at dette kapittelet har mer til hensikt å kartlegge perioden enn å trekke noen konklusjoner basert på tidligere forskning.

Det er sannsynlig at stormaktenes diplomater og sannsynligvis også politikere så på nordmennene som radikale og på svenskene som passive. Samtidig er det interessant å se hvor pragmatiske de to stormaktenes representanter i Stockholm var. Dersom de tidlig forsto at unionen kom til å gå under, kan de ha håpet at det i det minste skjedde fort og samtidig i rimelig ordnede former. I så fall kan de ha hatt forståelse, om ikke sympati, for den norske saken.

Med hensyn på det jeg allerede har sagt, er det ingen grunn til å gå ut fra at verken Tysklands eller Storbritannias regjering ville gi voldsomt mye oppmerksomhet til den skandinaviske krisen i perioden før 7. juli. Jeg har heller ingen ønsker om å motbevise dette, jeg skal se på hvordan stormaktene reagerte, ikke hvor kraftig eller hvor prioritert det hele var i utenrikspolitikken til de to stormaktene. Derfor vil jeg i dette kapittelet fokusere mest på de to landenes ministre i Stockholm og generalkonsuler i Kristiania.

Enda Skandinavia var et nedprioritert område for de to stormaktene, hadde ikke ministrene noen grunn til å anse utviklingen mellom Norge og Sverige som uvesentlig. Tvert imot kan det hende at de to ministrene kan ha overdrevet situasjonen for å tillegge sin legasjon større viktighet. Imidlertid var det vanskelig å overdrive situasjonen i Skandinavia, ettersom det faktisk førte til brudd mellom Norge og Sverige i sommeren og høsten. Muligens ble trusselperspektiv og frykt for andre stormakters eventuelle anneksonsider overdrivet, men denne frykten, særlig frykten for Russland, var også resultat av den reelle russerfrykten i Skandinavia og i Storbritannia. Dermed var rapportene om russerfrykt neppe overdrivet med hensikt fra den britiske ministeren. Den tyske tar nesten ikke for seg russerfrykten.

Var det slik at Tyskland i utgangspunktet var svenskvennlige, og at Storbritannia ikke akkurat var fiendtlig innstilt til Norge? Det var heller slik at de to skandinaviske landene var vennlig innstilt overfor hver sin stormakt, og ikke nødvendigvis omvendt, men de to stormaktene visste nok hvor de lettest ville oppnå popularitet. Derimot tror jeg ingen av dem så seg tjent med å støtte opp om et radikalt land eller å binde seg til den ene siden, men heller ønsket å komme godt overens med begge de skandinaviske landene.

Jeg har allerede sett på de skjerpede forholdene mellom stormaktene. Mellom Sverige og Norge var også situasjonen blitt skjerpet. Norge hadde igjen insistert på eget konsulatvesen, særlig fordi nordmennene mente at svenskene ikke representerte Norge godt nok. I hovedsak var problemet at Oscar II mente at en avgjørelse om hvem som skulle representere Norge i handelsrelaterte saker, angikk begge nasjoner og burde avgjøres i begge parlament og så i sammensatt statsråd, mens nordmennene mente at dette var et norsk problem, og dermed at det bare hørte hjemme i Stortinget og hadde ingenting med Sverige å gjøre. Den svenske utenriksminister Alfred Lagerheim hadde vært langt mer forhandlingsvillig enn tidligere utenriksministere, og mye mer ”norskvennlig” enn statsminister Erik Gustaf Boström. I begynnelsen av november 1904 ble motsetningene slik at utenriksministeren måtte gå av. Boström tok selv over forhandlingene med Norge, og hans stil var langt mer kompromissløs. Han skrev seks punkter et eventuelt norsk konsulatvesen måtte overholde. Den norske presse mente at disse punktene var altfor strenge, og omtalte dem som ”lydrikepunktene”, fordi det ga Sverige altfor stor kontroll over det norske konsulatvesen.

Diplomatenes første reaksjoner

I begynnelsen av år 1905 var det med andre ord ikke særlig optimisme å spore i noen av de skandinaviske landene hva unionen angikk. Både de britiske sendebudene i Stockholm og Kristiania og den tyske ministeren i Stockholm registrerte dette. Den vanskelige situasjonen statsminister Boströms seks krav hadde skapt, gikk tydelig frem i de to stormaktenes observasjoner allerede fra begynnelsen av året. Januar var ikke den mest aktive måneden, og det var derfor etterdønningene både etter den kontroversielle avgangen til utenriksminister Lagerheim og de enda mer kontroversielle kravene til Boström som gjennomsyret rapportene til Tysklands minister og Storbritannias chargé d'affaires i Stockholm.

Den 6. januar noterte den britiske attaché og for tiden chargé d'affaires i Stockholm, Clarke, at "nothing has occurred, but the situation cannot be said to have in any way improved".⁴⁶ Det er ikke overraskende at ingenting hadde skjedd i tiden fra slutten av desember til 6. januar, men det virker som om attachéen ønsket å sende et kommuniqué for å rapportere om stemningen og om at det ikke var noen grunn til å tro at man hadde kommet noe nærmere en løsning. Han antydte at det lå an til et regjeringsskifte i Norge til et "less moderate" ministerium, og mente at dette ville gjøre løsningene "more remote than ever".⁴⁷ Attachéen hadde altså ingen øyeblikkelig tro på at en ny norsk regjering skulle ordne opp i uenighetene mellom Norge og Sverige.

Tre dager senere kommenterte visegeneralkonsul Edward Gray, som chargé d'affaires, fra det britiske generalkonsulat i Kristiania en artikkel i det norske tidsskriftet *Farmand*. Artikkelen argumenterte for brudd med Sverige dersom konsulatsaken ikke gikk gjennom. Gray mente at denne artikkelen reflekterte det syn politikere og forretningsfolk hadde til saken, og han skrev at han hadde sett at nordmennene var blitt stadig bitrere, særlig mot den svenske kongefamilien, og spesielt kronprinsen. Dessuten, som et eksempel på de vanskelige tidene, kunne Gray rapportere at det hadde vært et møte angående framtiden til de norske deltakerne på de nordiske skilekene som skulle arrangeres, og mye pekte på at "if the Cons[ular] neg[otiation]s break down before then, the Norw[egian] Comp[eti]t[ors] will withdraw".⁴⁸ Det at det var *Farmand* som skrev dette,

46. PRO/FO 73/650 Clarke til Lansdowne, 6. januar 1905.

47. Sst. "fjernere enn noensinne". Jeg har ikke for vane å oversette engelske sitater, men denne har vist seg å ikke være like enkel å oppfatte av mine kommentatorer

var ikke uten betydning. Bladet hadde, siden det ble stiftet i 1891, ”inneholdt en Mængde Artikler til Belysning saavel af Dagens kommerzielle og finansielle Spørgsmaal som af Landets økonomiske Historie i det hele.”⁴⁹ Dessuten var artikkelen i dette tidsskriftet skrevet på engelsk, og ikke på norsk. Det gjorde selvfølgelig artikkelen langt mer tilgjengelig for de britiske, og andre europeiske, lesere. Det var med andre ord ikke en helt uvesentlig artikkel hva gjaldt beskrivelsen av det norske syn på unionssaken i norske økonomiske kretser, og sannsynligvis også for utenlandske handelspartnere.

Den tyske minister i Sverige og Norge, grev Casimir Carl Maximilian von Leyden, hadde også lagt merke til den norske boikotten av de Nordiske Skileker. Han noterte at ”kein Norweger an den in Februar hier stattfindenden internationalen „nordischen Spielen „ teilnehmen werde”⁵⁰ ifølge *Morgenbladet*. *Dagbladet* hadde gått lenger, de hadde forlangt at siden, slik de forsto det, kong Oscar II hadde brutt sitt æresord til det norske folk, skulle han akseptere at etter sin bortgang skulle unionen opphøre og en av hans sønner bli konge av Norge.⁵¹ Det er forståelig at von Leyden rapporterte en så klar beskjed fra *Dagbladet*, men det virker mer som om han har en profesjonell distanse, og at han så på både *Morgenbladets* nyhet om de norske idrettsutøvere og *Dagbladets* bastante framtidskrav først og fremst som norsk presses angrep på Sverige. Dette stemmer bra med hans observasjon ni dager senere. Han innledet et kommuniqué om konsulatsaken med kommentaren at det fortsatt i norsk presse daglig kom anklager om at Sverige hadde brutt sitt ord, og at dette skapte bitterhet i Sverige.⁵² Det er også interessant at von Leyden observerte at Boström allerede her hadde tilbudt seg å gå av som leder for forhandlingene dersom det var hans person som hindret suksess. Dette forslaget, noterte von Leyden seg, akkurat som det tidligere svenske forslaget om å sette opp konsulatvesenet og ledelse av Utenriksdepartementet til revisjon, var ”petit moyens”, og ikke nok for nordmennene, som hadde bestemt seg for ”å gå seierrike ut av konflikten”.⁵³

48. PRO/FO 237/26 Gray til Lansdowne, 9. januar 1905

49. *Salomonsens Konversationsleksikon*, Bind VII Elektr. Sporveje - Fiesole, J.H. Schultz Forlagsboghandel, København, 1918, side 755

50. AA/PA Schweden R 11282 von Leyden til Bülow, 5. januar 1905. ”ingen nordmenn ville delta i de ”Nordiske Leker” som vil finne sted i februar”. Teksten er sannsynligvis lest av Fürst Phillip von Eulenburg, hans navn er i alle fall notert øverst på dokumentet.

51. Sst.

52. AA/PA Schweden R 11828 von Leyden til Bülow 14. januar 1905, også sannsynligvis lest av Eulenburg.

53. Sst.. ”Petit moyens” kan oversettes med ”små midler”

Den 2. februar skrev han at "die allgemeine Stimmung hat im Laufe des Monats eine wesentliche Verschlechterung erfahren".⁵⁴ Dette understreker den bekymring som de britiske utsendinger registrerte nesten en måned før. von Leyden registrerte også at det store problemet var, ifølge *Aftenposten*, at den svenske handelspolitikken var for russiskorientert, noe som satte eksistensbetingelsene til norsk vestorientert handel i fare.⁵⁵ Det er selvfølgelig fristende å anta at von Leyden også bedrev reklame for sin egen legasjon ved å overdrive betydningen av hele situasjonen, men med hensyn på at von Leyden bare hadde fire måneder igjen av sitt virke i Stockholm, og at han deretter skulle trekke seg tilbake fra diplomatiet, virker det noe poenngløst. von Leyden gjentok også at det norske laget til de nordiske skilekene sannsynligvis ikke kom til å stille. Det er interessant at denne saken fikk så stor oppmerksomhet både fra tysk og britisk side, og det er naturlig å anta at den hadde sterk symbolverdi for den vanskelige situasjonen unionen nå var i.

Det er også interessant at begge utsendingene rapporterte denne pessimistiske tonen. Pessimismen var "forverret" ifølge den tyske legasjon, og forholdene hadde i hvert fall ikke forbedret seg ifølge den britiske. Det virker ikke som om noen av dem oppfattet utfallet av et eventuelt unionsbrudd som særlig positivt enda "Norw[egian]s appear to consider that to talk of war with Sweden would be folly". Stormaktenes negative innstilling til en unionsoppløsning var heller begrunnet av politiske spørsmål enn av frykt for en eventuell krig mellom Norge og Sverige. Stormaktenes regjeringer hadde tidligere ymtet frampå at unionen helst burde bestå, og at det som skjedde dermed var en uheldig utvikling. Likevel forholdt de seg forbausende tause i denne perioden hva kommunikerer angikk.⁵⁶ Derfor må vi holde oss til ministrenes rapporter. Disse rapportene hadde ingen klar retning, det var mer observasjoner enn konklusjoner. De få konklusjonene var likevel at nordmennene var på vei inn i en mer radikal politisk retning, men konklusjonene var forsiktige, og ennå var ikke disse radikale strømningene sentrale. Det virket derfor som om det var selve unionsbruddet, og ikke Norges eventuelle radikale retning som selvstendig nasjon, utsendingene bekymret seg for.⁵⁷ Likevel mente altså

54. AA/PA Schweden R 11283 von Leyden til Bülow, 2. februar 1905, No 19. "den allmenne stemning har i løpet av den siste måneden opplevd en vesentlig forverring"

55. Sst.

56. Lord Salisbury kommenterte dette i 1895, mens keiser Wilhelm II kommenterte det både i 1895 og en rekke ganger senere. Dette kommer jeg tilbake til senere i kapitlet.

Clarke at et maktskifte til et mindre moderat ministerium ville gjøre muligheten for å finne løsninger vanskeligere. Denne skepsisen overfor de ”radikale” ble i løpet av 1905 stadig sterkere hos de to stormaktene. Etter hvert ble dette sett i sammenheng med frykten for en økende republikanisme i Norge. Sannsynligvis så de to stormaktene på unionsoppløsningen og radikaliseringen av Norge som to sider av samme sak. Den stadig mer sannsynlige oppløsningen av unionen måtte foregå på en korrekt måte, slik at Norge ikke ble et altfor radikaliseret land.

Ny britisk minister med interesse for Norge

Den nye ministeren i Stockholm, Sir James Rennell Rodd, kom 17. januar til en union i oppløsning. Rodd var allerede kjent for sin egenskap til å komme godt overens med de kongelige, og han brukte heller ikke lang tid på å bli en god venn av medlemmene i det svenske kongehuset.⁵⁸ Rodd skilte seg ut fra sin forgjenger og sine kolleger fra andre land, både fordi han selv ønsket å lære seg svensk for å følge med i utviklingen for ikke å være totalt avhengig av tolk, og fordi han relativt tidlig forsto at han måtte dra til Kristiania også, siden han var minister for begge land. Det tidspunktet han valgte for å besøke Kristiania skyldtes sannsynligvis at det var bestemt at kronprins Gustav skulle dra til Norge i februar som regent, siden hans fars helse sviktet. Dette var ikke en særlig heldig situasjon, siden kronprinsen ikke var særlig populær i Norge etter at han hadde vist svært liten forståelse for Norges situasjon i krisen ti år tidligere.

Den 31. januar observerte Rodd at svenskene så ut til å mene at den første feilen som ble gjort var overhodet å bli enige om å forhandle med nordmennene om eget norsk konsulatvesen. Svenskenes oppfatning var, mente han, at ”with each concession made to Norway the scope of her demands has been enlarged”, mens nordmennene mente at de i for lang tid hadde avstått fra å insistere på like rettigheter som de hadde krav på, og at ”the self-assertion of Sweden as the predominant partner has resulted in their being ignored outside the limits of the peninsula”, noe som hadde skapt en uutholdelig situasjon for dem. Rodd selv konkluderte med at han mente at konsulatsaken bare var en ”sub-issue” og at det egentlige ønske var uavhengig representasjon og et eget

57. Ordet ”radikal” har ulike referanser, av og til er det snakk om de som ikke er konservative, av og til er det snakk om de mest aggressive unionsforkjemperne, men for det meste er det snakk om Venstre og deres medlemmer.

58. *Lord Rennells Private Diary för året 1905*, utgitt av Torsten Burgman i Lund, 1981, side 13, i memoarene sine viser Rodd også stor respekt overfor dem, særlig daværende kronprins Gustav

utenriksdepartement.⁵⁹ Det er litt underlig at Rodd fortsatt i februar reservert seg fra å si det de fleste andre allerede både tenkte og sa, at det var et sterkt norsk ønske om komplett uavhengighet. Rodd foretrakk å ikke komme med forhastede slutninger eller overdrive situasjoner for å få frem poenget, men her ville vel Rodds reservasjoner få ham til å virke som noe for forsiktig.

Men Rodd var ikke helt blind for muligheten at nordmennene ønsket komplett selvstendighet. Han innså at den ordningen som gikk ut på at Sverige skulle være Norges representant i utenrikssaker, “was not, however, it is claimed by Norway, to be regarded as a final and permanent arrangement and Sweden has practically admitted as much in the course of the recent negotiations”.⁶⁰ Det kan dermed se ut som om Rodd var enig med nordmennene, i hvert fall i prinsipp, hva gjaldt konsulatsaken. Rodd reservert seg likevel mot å støtte Norges sak slik den sto nå, han mente at Norge fortsatt var noe for ung for å stå alene.⁶¹ Denne reservasjonen røper muligens Rodd. Det kan virke som om han kom med den fordi han mente at nordmennene hadde en god sak og at det ikke var noen opplagte argumenter som talte nordmennene imot. Hvorfor skulle Rodd da komme med reservasjonen? En av grunnene kan ha vært at han ikke ønsket å komme med en rapport som kunne gå på tvers av det britiske utenriksdepartement. Enda det britiske utenriksdepartement sjelden uttalte seg om Skandinavia, er det mest nærliggende å anta at utenriksdepartementet var svært lite begeistret over et unionsbrudd.⁶² Det passer med synet fra 1892, da den britiske minister i Stockholm skal ha sagt til den norske statsminister i Stockholm, Steen, at ”atskillelsen av de to kongedømmer eller enhver ting som ville gjøre forbindelsen mellom dem svakere, ville være en ulykke som kunne ha alvorlige følger i tilfelle en krig brøt ut i Europa”.⁶³ Dette var nok et bevis på Storbritannias frykt for russisk ekspansjon i Skandinavia, og jeg ser ikke bort ifra at det også var en økt bekymring for tyske ekspansjonsplaner i Skandinavia. Rodd noterte i sine memoarer at Storbritannias syn ”was one of unreserved goodwill to both peoples”.⁶⁴ Det er vel grunn til å anta at Storbritannias syn var noe mer komplekst enn som så, men det er noe stoisk

59. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 31. januar 1905

60. Sst.

61. Sst.

62. Dette bekreftes i et kommuniqué av Lansdowne så sent som 23. mai (mer om dette senere).

63. Maseng, side 21

64. Rodd: *Social...*, side 54

over Rodd, og nettopp derfor er det mer nærliggende å anta at kommentaren til Rodd sier mer om Rodd enn om Storbritannias syn.⁶⁵

Kronprins Gustavs besøk til 'Fiendelandet'

Den 13. februar 1905 dro kronprins Gustav i embete av regent til Kristiania. Gustav dro til et land i politisk forandring. Den vanligvis så konservative Francis Hagerup holdt en tale i Stortinget som var mer "revolusjonær" enn hva som var vanlig for ham.⁶⁶ Det er grunn til å anta at svenskene fryktet at ting var enda verre enn de var, og at det norske folk var enda mer aggressive enn tilfellet var. Det kan man se ved at Gustav rapporterte fra Kristiania at det ikke var noen demonstrasjoner "varken för eller mot mig och det var ju det bästa".⁶⁷ To dager senere rapporterte Gustav til sin far at ytterst få syntes at Hagerup muligens gikk noe for langt i sin tale, og da "t.ex. general Klingenberg har sagt mig öppet, at han finner talet utmärkt", mente Gustav at hans far selv kunne forstå hvordan stemningen var i Norge.⁶⁸ Gustav visste nok svært godt hvor lite populær han var hos nordmennene, som så ham som ultrakonservativ og forræderisk.⁶⁹

Rodd dro til Kristiania den 15. februar, og ble i der i fem dager. Under sitt opphold i Norge fikk han "a much greater insight to the prevailing crisis than I could have learned by remaining in Stockholm."⁷⁰ Rodd oppsøkte den norske statsminister, Hagerup, som på sin side var glad for at Rodd hadde funnet veien til Norge så tidlig i sitt embete, da "the diplomatic representant[sic] seldom left Stockholm".⁷¹ Gjennom sine samtaler med Hagerup lærte Rodd mer om den vanskelige situasjonen Norge var i, både økonomisk og politisk. Snømangelen hadde gjort tømmertransporten vanskelig og vannkraften til møllene redusert.⁷² Dette og den generelle følelsen av at svensk politikk hadde vært økonomisk ufordelaktig for Norge, skapte en bitterhet i Norge, og det pågikk en

65. Rodds stoiske oppførsel virket også å passe sammen med en mer patriotisk linje. Rodd viste tegn til tro på engelskmenns fortrefelighet, for eksempel i begynnelsen av kapittel tre av memoarene, der han forklarer hvordan han taklet kulden så bra: "I had some misgivings as to how I should stand the cold. But the Englishman is a strangely adaptable animal, and climate affects him but little."

66. Hildebrand: *Gustav V*, side 281

67. Sst.

68. Sst., side 282. Kommentaren om general Klingenberg avsluttes med et utropstejn.

69. Raymond E Lindgren: *Norway-Sweden: Union disunion and Scandinavian Integration*, Princeton University Press, Princeton, 1959, side 119

70. Rodd/Burgman, side 14

71. PRO/FO 73/650, Rodd til Lansdowne, 18. februar 1905

72. Rodd: "Social...", side 53

klar radikalisering av landet. Rodd innrømmet til og med at i akkurat dette tilfellet hadde nordmennene "a good deal of right on their side" fordi svenskene aldri hadde vært villige til å gi nordmennene fullt like rettigheter som nordmennene hadde krav på ifølge unionsakten. Likevel hadde ikke Rodd ubegrenset forståelse for den norske sak. Han mente at de svenske reservasjonene, det vil si lydrikepunktene, "as a disinterested party seemed in no way unreasonable".⁷³ Hagerup noterte i sin dagbok om møtet at "Sir Rennell Rodd, en yngre, intelligent og urban personlighed (...) viste meget forståelse for vor stilling." Hagerup hadde også lagt merke til at Rodd mente at de svenske seks punktene, "ikke alle helt savnede berettigelse, og at der måtte have kunnet findes en bro ("a golden bridge")". Rodds forslag til bro skal ha vært at utenriksdepartementet ble en sammensatt kollegial innsats.⁷⁴ Rodd snakket også med kronprinsregenten. Regenten så mørkt på situasjonen, og han trodde at nordmennene ville planlegge et slags statskupp.⁷⁵ Nok en gang viste Rodd stor forståelse for den norske saken og en viss sympati for statsminister Hagerup.

I forbindelse med kronprinsens tur til Norge hadde heller ikke von Leyden noen tro på noe vellykket opphold. Tvert imot mente han at "Mit seiner heutiger Abreise nach Christiania, begibt sich der Kronprinzregent fast wie in Feindesland."⁷⁶ von Leyden hadde et mer "svensk" syn på problemet med konsulatsaken. Han mente i store trekk at "der Hauptfehler ist, dass man überhaupt darüber verhandelt hat".⁷⁷ Dessuten mente han at Boströms "lydrikepunkter" ble overdrevet fra norsk side, og at det var nødvendig for den felles utenriksministeren å unngå at hver eneste norske konsul ble en liten rebell. Det gikk lenger tilbake, mente von Leyden. Problemet tidligere utenriksminister Lagerheim hadde med nordmennene var at han, på tross av at han "var et byråkratisk geni, ikke kunne seile rundt den byråkratiske klippen", og hva verre var, "ingen løsning ville ha vært mulig, fordi nordmennene ønsket ingen".⁷⁸ von Leyden ga likevel Norge historisk mer medhold. Han kunne vanskelig ta fra nordmennene at de hadde "mit großer Intelligenz und Energie, gepaart mit Rücksichtslosigkeit, ihren Ziele zugesteuert sind",⁷⁹ som

73. Rodd: "Social...", side 53

74. Francis Hagerup: *Dagbok ført i 1905* (utgitt av H. Falck Myckland), Aschehoug & co., Oslo, 1951, side 98

75. Rodd/Burgman: side 14

76. AA/PA Schweden R11283 von Leyden til Bülow 12. februar 1905, No 25. "Med sin avreise i dag til Kristiania begir kronprinsen seg nesten som i fiendeland."

77. Sst. "hovedfeilen er at man overhode forhandlet om det."

78. Sst.

79. Sst. "er styrt inn mot målet med stor intelligens og energi, parret med dristighet". Dette fortjente dobbel strek i marginen av adressat, sannsynligvis Wilhelm II.

sto i motsetning til likegyldigheten til svenskene, som burde ha sett dette komme, men likevel var uforberedt på situasjonen. Nå var Sverige i ferd med å forstå rekkevidden av sine tidligere feil, men de forsto også at det var for sent å gjøre noe med det. Det svenske kongehus hadde, mente von Leyden, behandlet Norge stemoderlig, og hadde ikke siden Karl XV hatt noen populær representant, ”på tross av at han [Karl XV] var lettsindig og tilbøyelig til drikke”. Alle nordmennene visste, mente von Leyden, at Oscar II bare ga konsesjoner fordi ”de ble tvunget ut av ham”, og Kronprins Gustav opplevde et fiendskap fra nordmennes side som ikke var helt ulikt det ungarerne følte overfor Franz Ferdinand.⁸⁰

von Leyden kom fram til samme konklusjon som Rodd med hensyn til hva de egentlige motivene var, men von Leyden gikk lenger, og mente at det egentlige strids spørsmålet gjaldt en fullstendig oppløsning av unionen. Han mente at parolen ”Ut av unionen” fikk stadig flere tilhengere på begge sider av grensen.⁸¹

En svært interessant observasjon er at von Leyden var så skarpt kritisk til utfallet av kronprinsens besøk til Norge allerede før kronprinsen hadde dratt. Han antok at det hele kom til å ende forholdsvis mislykket, og han brukte svenskens manglende innsats og nordmennes innsatsvilje som argumenter. Argumenterte han for at Norge var bedre rustet til å ta vare på seg selv enn Sverige var til å ta seg av dem? Dette ville virke svært kontroversielt, med tanke på at Norge ikke hadde noen teknisk lovlig rett til uavhengighet, og at norsk uavhengighet kunne ha ”uheldig” innflytelse på østeuropeiske folk som ønsket selvstendighet, særlig i Østerrike-Ungarn. Det var ikke uvanlig å sammenlikne Sverige og Norge med Østerrike-Ungarn, og med et slikt utgangspunkt ville den norske uavhengigheten være en uheldig utvikling. Det er vel også tvilsomt om von Leyden hadde noen stor sympati for nordmennene.⁸² Mer sannsynlig er det at von Leyden ønsket å så tvil om svensk innsats med hensyn på unionen enn å lovprise norsk innsats. Ser man slik på det, kan det virke som om von Leyden mente at svenskene hadde kommet i en hengemyr, der de måtte takle stadig nye norske krav.

Da kronprinsens besøk til Norge var over, konkluderte von Leyden med at det hjalp bare i liten grad, og det var bare en liten del av de konservative som ønsket en

80. Sst.

81. Sst. Også dette resulterer i at adressat noterer to streker i margin og i tillegg understreking av setningen.

82. Jeg har for eksempel ingen bevis på at von Leyden noensinne besøkte Norge, og han gjorde det neppe i 1905, i hvert fall nevnte han det ikke i sine kommunikeer, og samtlige er sendt fra Stockholm.

fredelig løsning på konsulatspørsmålene. Med fredelig antar jeg at von Leyden mente en rolig løsning, det virker ikke som om den tyske ministeren fryktet krig mellom nabolandene. Men von Leyden var fortsatt kritisk til den svenske politikken, og understreket at den lange lovlinje ville gi svenskene tid til å tenke seg om og revurdere sin ”unglücklichen Taktik”.⁸³ Det virket ikke som om von Leyden var nevneverdig fornøyd med det norske initiativet, på tross av at det var både ”intelligent” og ”dristig”. Det kunne virke som om von Leyden mente at det aldri skulle vært satt i gang forhandlinger, men etter som de allerede var satt i gang, hadde svenskenes innsats vært uheldig og avslørt mangler. Det virker også som om von Leyden mente at nordmennene var for kravstore og muligens for aggressive. Det kan neppe komme som noen overraskelse at von Leyden konkluderte med at kronprinsens besøk i Kristiania ikke var en stor suksess, da von Leyden allerede hadde forutsett vanskelighetene og konkludert med at det ville ende svært skuffende. Likevel burde det ha gått verre enn det von Leyden konkluderte med dersom besøket til kronprinsen hadde fulgt von Leydens prognose. Det er også på en annen måte interessant at von Leyden sa at det bare hjalp i liten grad. Dersom von Leyden mente at det ”hjalp”, om enn i liten grad, mente han sannsynligvis at kronprinsens besøk gjorde noe bra for forholdet mellom Sverige og Norge, og dempet nordmennenes ønske om selvstendighet. I så fall er det nok en indikasjon på at von Leyden helst så at unionen holdt.

På under en måned hadde altså bildet forandret seg en god del. Pessimismen var enda sterkere representert i begge legasjoner. Nå, derimot, hadde de to ministrenes syn på hendelsene kommet klarere fram. von Leyden viste en viss respekt for nordmennene, men han virket likevel rimelig klar på det punkt at det aldri skulle ha gått så langt som det hadde gjort. Han mente at svenskene hadde mye seg selv å takke for at de hadde latt det gå så langt, men at de nå burde få orden på det hele. Rodd var blitt introdusert til den faktiske situasjon i Norge, og han hadde også kommet med observasjonen at svenskene hadde noe å svare for hva gjaldt situasjonen. Mens von Leyden observerte det hele fra Stockholm, der nordmennene virket ”intelligente og dristige”, hadde Rodd anstrengt seg mer for å få klarhet i problemet. Rodds aktivitet i Kristiania skyldes nok heller egen interesse enn at det britiske utenriksdepartementet faktisk ønsket at Rodd skulle dra til

83. AA/PA Schweden R11283, von Leyden til Bülow, 21. februar 1905, No 28.

Kristiania. Dette kan blant annet begrunnes ut fra at William Barrington, Rodds forgjenger, verken bedrev den slags reiseaktiviteter eller lærte seg svensk. Rodd hadde dessuten sendt en forespørsel til Lord Lansdowne om tillatelse til å dra, noe som antydte at initiativet for denne reisen kom fra Rodd.

Mars og april: Aviskriger og regjeringsskifte

Krisene i konsulatspørsmålet hadde selvfølgelig stor betydning for de to folk, og den brakte fram de vanskelige forholdene som lenge hadde vært til hinder for unionens framtid. Konsulatsaken var svært personorientert og konfliktorientert. Først var det de to svenske ministrene statsminister Boström og utenriksminister Lagerheim i slutten av 1904, der Lagerheim gikk av på grunn av interne intriger fordi flere av de svenske Riksdagsmedlemmene mente Lagerheim var for norskvennlig. Deretter oppsto en personkonflikt mellom Boström og den norske statsminister Hagerup. Det virket ikke som om Boström hadde planer om å fire på kravene, og ved at konsulatsaken ikke løste seg, var Hagerup den neste til å måtte gå.

Denne perioden var også mer enn noen gang før den viktigste hva gjaldt aviser og innlegg. Avisene var i lengre tid blitt brukt til agitasjon, men våren 1905 var klimaks for bruk av aviser i agitasjon og betydningen og omfanget økte. Den jevne europeers forhold til det som foregikk i Skandinavia var basert på det som ble nevnt i avisene. De norske uavhengighetsforkjemperne hadde forstått betydningen av aviser som opplysningskilde i langt større grad enn Sverige hadde, og Fridtjof Nansen benyttet seg etter hvert flittig av sine kontakter i London for å få sine artikler om unionen på trykk. Det tok en stund før svenskene startet, men det ble etter hvert den svenske Asia-forsker Sven Hedin som tok opp hansken og skrev om det svenske syn på unionsproblematikken. Det utviklet seg nærmest til en duell mellom de to, en duell det ikke var vanskelig å oppdage.

Forventet radikalisering av Norge

Da Francis Hagerup bestemte seg for å gå av som statsminister, kom det ikke som en overraskelse på noen av de som hadde fulgt med. Den 'radikale' fasen Norge var inne i, hadde svekket regjeringen mer og mer, og det virket som et tidsspørsmål før regjeringss-

skiftet ville komme. For hver dag som gikk uten at man kom til enighet i forhandlingene mellom Sverige og Norge med hensyn på eget norsk konsulatvesen, var regjeringen Hagerup et skritt nærmere stupet, det innrømmet han nærmest selv.

Det som forbauset ministrene i Stockholm mest, var heller ikke at Christian Michelsen tok over, men den regjeringen han valgte. von Leyden mente at regjeringens sammensetning gjorde det vanskelig å få den til å samarbeide, og under mer normale omstendigheter måtte medlemmene ha utvist stor politisk smidighet for å kunne styre landet. Denne regjeringen virket sammensatt ene og alene for å få gjennom utkast til en konsulatlov, igjen ifølge von Leyden, og han hadde heller ingen grunn til å tro at denne regjeringen kom til å være særlig langlivet.⁸⁴ Det er ingenting bemerkelsesverdig ved denne observasjonen annet enn det at det høres ut som om von Leyden hadde forstått at siden denne regjeringen kun hadde til hensikt å sitte i en kort stund, ville de neppe forholde seg avventende og kompromissvennlige med hensyn til konsulatsaken.

Den britiske generalkonsul i Kristiania, Lord Melville, hadde lagt merke til en del han mente var ganske oppsiktsvekkende med regjeringen:

“M. Michelsen (Prime Min.): Justice (!!!!!)

M Løvland: Minister of State at St[ock]holm

Rev. C Knudsen: Church⁸⁵ + Education

M. G. Knudsen: Finance

M. Arctander: For. Aff[air]s + Commerce

Gen. Olsson: WAR!!!

M. Lemkuhl: “W.C.” (Public Works)

M. Vinje: Agriculture

M.M. Bull & Bothner: Members of State Council at Stockholm”⁸⁶

Her er det særlig tre interessante ting som skiller seg ut. For det første virket Melville svært overrasket over at Michelsen fungerte både som statsminister og som justisminister. Det er ikke unaturlig å reagere på det, da disse to ministerpostene er svært viktige, og det kan være tegn på at Michelsen enten var overambisiøs eller maktsyk. Det kan også være et tegn på at dette var en midlertidig regjering, men uansett er det høyst uvanlig. Et annet interessant punkt er at Lord Melville omtalte Sophus Arctander som utenriksminister i tillegg til handelsminister. Siden kjernen i problemet med konsulatsaken var nært

84. AA/PA Schweden R11283, von Leyden til Bülow 14. mars 1905

85. Her er det faktisk en liten tegning av en kirke!

86. PRO/FO 237/26 Melville til Lansdowne 11. mars 1905 (Melvilles uthevelser)

knyttet til at Norge ikke hadde en utenriksminister, er det interessant at Melville gjorde dette. Bakgrunnen er at det sammensatte indredepartementet skiftet navn til departementet for utenrikske saker, handel, sjøfart og industri i 1902.⁸⁷ Det ble stort sett kalt handels- og industridepartementet. Den vanlige tittelen var derfor handelsminister, som det sto på norsk i avisnotisen som fulgte med Lord Melvilles dépêche. Arctander hadde riktignok en rolle som en slags utenriksminister i tillegg til å være handelsminister, industriminister og sjøfartsminister. Det er likevel interessant at Lord Melville prioriterte "Foreign Affairs" før "Commerce", særlig når dette ikke ble gjort i den norske avisen som hadde trykket den notisen som Lord Melville la med. Det tredje er vel det mest i øyenfallene, at general Olssøn hadde blitt utnevnt til forsvarsminister. Lord Melvilles reaksjon er klar, han brukte ikke den korrekte tittelen "forsvarsminister", men omtalte ham som krigsminister. Melville virket ikke å ha tillit til Olssøn, og han var ikke alene. Rodd hadde også bemerket seg dette, men han kommenterte det først halvannen måned senere, i anledning en samtale med kronprins Gustav.⁸⁸ Dette kommer jeg tilbake til senere.

Rodd noterte i dagboken sin for 2. mars at

*"Michelsen, one of the dissenting members who first resigned will probably be asked to form a Gov[ernmen]t. He will then no doubt put conditions which[sic] the Regent cannot accept and then the trouble will begin. There is a marked tendency here to place the responsibility for the situation on the Royal Family for having so entirely neglected Norway in the past."*⁸⁹

Rodd virket heller ikke nevneverdig begeistret for den nye regjeringen. Et interessant aspekt ved dette utsagnet er at Rodd, som var tilbake i Stockholm, kommenterte at det var en tendens i Sverige til å legge skylden på kongefamilien. Det var heller ikke første gang Rodd nevnte dette. Det er ikke lett å se hvor Rodds eget syn på saken lå, for han var forsiktig med å nevne det, til og med i dagboken. Likevel kan det virke som om han ikke var overbevist om at kongen hadde gjort fullt så mye som han burde.

Det virket som om både von Leyden og Rodd hadde forstått at denne regjeringen hadde som hensikt å leve i kort tid og lage bråk for de kongelige. Det var derfor ingen grunn til å anta at noen av dem ble overrasket over det som kom til å skje utover våren og sommeren 1905.

87. Bjørge, Rian, Kaartvedt: *Selvstendighet og union*, side 359

88. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 29. april 1905

89. Rodd/Burgman, side 16

Russerfrykt og Nansens smisking

I begynnelsen av mars dukket det opp to artikler i det russiske tidsskriftet *Novoje Vremja* (Ny Tid) som skapte furore i Sverige, da *Dagens Nyheter* valgte å gjengi dem begge og tillegge sitt eget syn i en artikkel. Den første russiske artikkelen var for det meste en diskusjon om nøytralisering av de danske Beltene. Den nevnte også at det allerede ble diskutert i Sverige og Norge hvilke isfrie havner som kunne være aktuelle for Russland dersom Russland skulle prøve å skaffe seg det samme hegemoniet med sin baltiske flåte som de hadde i Svartehavet. Den andre artikkelen oppfordret det russiske diplomati til å følge ekstra nøye med på hendelsene i Skandinavia med henhold til unionen, fordi det ikke var noen tvil om at en annen nabo av Russland fulgte nøye med i utviklingen. Det var snakk om Tyskland, og særlig keiser Wilhelm II, som, ifølge artikkelen, hadde stor interesse for Norge i de fremtidige tyske planene.⁹⁰ von Leyden rapporterte om disse artiklene. Han nevnte at i den andre russiske artikkelen sto det at et isolert Sverige måtte gjenvinne sin tapte politiske likevekt, og da enten søke russisk hjelp eller gi opp sin erobningslyst. Det er nesten riktig, tolkningen av hva å ”gjenvinne sin tapte politiske likevekt” impliserte, var det den svenske artikkelforfatter som sto for. von Leyden nevnte også at disse artiklene trakk fram den russiske professor von Martens’ memorandum.⁹¹ Også Rodd registrerte disse artiklene, og han mente at dette var eksempler på den typen artikler som fikk svensker til å styrke sin tro på at norske politikere, ”most of whom belong to the category known as professional” fikk oppmuntring fra ”outside influences” i sitt forsøk på å bryte unionen.⁹² Hva Rodd mente med politikere i kategorien kjent som profesjonelle, er ikke godt å si. Disse artiklene fikk uansett stor betydning for den økende russerfrykten, både i Sverige, Norge og til en viss grad hos Rodd. Denne frykten delte visstnok ikke kronprins Gustav, skal vi tro Torsten Burgman. Gustav hadde den 18. mars en samtale med Rodd, og han la vekt på at Russland, på grunn av de siste katastrofene i krigen mot Japan, sannsynligvis ikke utgjorde den trusselen de tidligere hadde gjort, men at de om noen år igjen kunne bli en umiddelbar fare. Han hadde derimot ingen tvil om at det var fare for at Russland ville prøve å gjennomføre sin ambisjon om å komme seg til Nordsjøen gjennom norsk territorium.⁹³

90. Dagens Nyheter, 13. mars 1905, side 1. Artikkel: ”Ryska blickar åt nordväst”.

91. AA/PA Schweden R11283 von Leyden til Bülow 14. mars 1905

92. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 16. mars 1905, No 33

Artiklene fra *Novoje Vremja* var viktige, men de var langt fra det viktigste som skjedde på avisfronten. Fridtjof Nansens lange og partiske utgreiinger skaffet den norske saken mye oppmerksomhet, og svenskenes svar på tiltale ved Sven Hedin, etter initiativ fra Rodd,⁹⁴ gjorde særlig britene, men også i stadig økende grad europeerne generelt, oppmerksomme på problemstillingen, enten fra norsk eller fra svensk side. Selve innholdet i debatten er allerede blitt belyst av Wahl og derfor vil jeg bare fokusere på de direkte kommentarene fra de aktuelle aktørene.

von Leyden hadde tidlig lagt merke til at de britiske avisene ble brukt til norsk fordel. Allerede den 18. mars kommenterte han et innlegg skrevet av en ikke navngitt nordmann i *St. James Gazette* at dette ikke var et enestående tilfelle av at ”norwegische Agitation in Auslande nach dem Bedürfnisse des Publikums eingerichtet wird“.⁹⁵ Senere, den 5. april, kommenterte von Leyden for første gang avisstriden mellom Nansen og Hedin. von Leyden var ikke overbevist om at Nansen, på tross av at han hadde publisert sin nyeste artikkel i både *Times*, *Der Kölnischer Zeitung* og *Temps*, lyktes i å gjøre de finere subtilitetene i unionsstriden mer forståelig for det europeiske publikum. Dette var riktignok på tross av at han ikke unnlot ”nötigen Schmeicheleien”.⁹⁶ Som eksempel på smisking, nevnte han Nansens kommentar under Londons borgernesters bankett i anledning forlovelsen mellom den svenske prins Gustaf Adolf og Margaret av Connaught. von Leyden noterte seg at Nansen hadde sagt at

*”man hoffe in Norwegen demnächst eine englische Prinzessin und künftige Königin zweier selbständiger völlig gleichgestellter Reiche zu begrüßen. Er [Nansen] träume von einer Zeit, der die skandinavischen und angelsächsischen Volkstämme ein starkes Bündnis zum Fromme der Menschlichkeit bilden würden.”*⁹⁷

Gjennom sin kontakt i London hadde von Leyden fått vite at Hedin ville komme til å svare på Nansens innlegg. von Leyden forestilte seg en pressefeide mellom de to, som kom til å bli en kamp mellom ”en hval og en elefant”.⁹⁸ Han forholdt seg svært kynisk til

93. Torsten Burgman: *Svensk Opinion och Diplomati under Rysk-Japanska Kriget 1904-1905*, Uppsala 1965, side 162, fornote 5,

94. Sst., side 1633, også Rodd: *Social...*, side 58

95. AA/PA Schweden R11283, von Leyden til Bülow, 18. mars 1905, No 42. ”norsk agitasjon i utlandet er rettet mot publikums behov.»

96. ”nødvendig smisking”. AA/PA Schweden R11284 von Leyden til Bülow, 5. april 1905

97. Sst. ”... man håper i Norge å snart kunne hilse velkommen en engelsk prinsesse og fremtidig dronning fra to selvstendige, fullt likestilte land. Han drømmer om en tid da de skandinaviske og angelsaksiske folkestammer kunne danne en sterk allianse for menneskehetens fromhet.”

98. Sst. Polfareren Nansen er «hvalen», mens Asia-forskeren Hedin er «elefanten»..

avisduellen, og gikk med på at Nansens anklager om at Hedin var regjeringen Boströms talerør ikke var helt ubegrunnet, men samtidig mente han at Nansens argumenter ”sind nicht Produkte des eigenen Gartens.”⁹⁹ von Leyden virket ikke begeistret for debatten, enda han måtte innrømme at Hedin hadde noen poeng, blant annet at de norske representantene for handel og sjøfart var imot unionsbrudd i sin tid. Denne avistvisten mellom de to, mente von Leyden, brakk ikke spissen fra unionstvisten, men skjerpet den bare, ved at nasjonal selvforherligelse ble et nytt element.

Det viste seg at Nansen i mars hadde forsøkt å starte et holdningsdannende arbeid i Tyskland, men det hadde gått dårlig. Dette var delvis Nansens feil, da han hadde konsentrert seg om keiser Wilhelm IIs oppmerksomhet mens keiseren var opptatt med forberedelsene til sitt cruise i Middelhavet. Nansen avskrev politikere ellers i Berlin som lakeier uten vilje og mening.¹⁰⁰ Keiseren hadde imidlertid planer om et ostentativt og kontroversielt besøk til sultanen av Marokko i løpet av sitt cruise, et besøk som satte i gang marokkokrisen. I så måte er det forståelig at Nansen kom i andre rekke.

Den britiske regjeringen ble holdt løpende orientert om hvordan aviskrigen gikk, da den for det meste forgikk i London og Nansen brukte sine kontakter til å arrangere besøk hos en rekke fremtredende britiske personligheter. Han fikk foretrede i House of Commons, og besøkte statsminister Arthur James Balfour og utenriksminister Lord Lansdowne.¹⁰¹

Det sistnevnte møtet foregikk den 29. mars, og Lansdowne valgte å rapportere om møtets innhold til sir James Rennell Rodd. Lansdowne observerte at Dr. Nansens uttalelser ”corresponded in many particulars with that which he published in *The Times* of the 25th instant”. Lansdowne viste også store bekymringer:

“I expressed the deep concern with which the present situation was regarded in this country, which had always taken a friendly interest in Sweden and Norway, whose integrity, as Dr. Nansen no doubt was well aware, the British and the French Governments had guaranteed by the Treaty of 1855.

The disruption of the two countries might, I feared, be the cause of serious international complications, and perhaps lead to undesirable interference on the part of other Powers.”¹⁰²

Hva gjaldt stormaktenes innblanding, var, ifølge Lansdowne, Doktor Nansen mer bekymret over Tyskland enn Russland.¹⁰³ Dette er også det første dokumentet som klart

99. Sst. ”er ikke produkt av egen hage”.

100. Hammerstad, side 78.

101. Sst, side 77-78. Mer korrekt er navnet til statsministeren Arthur James, jarl av Balfour

belyser Lansdownes og den britiske regjeringens syn på krisen. Lansdowne var tydeligvis bekymret over hvordan oppløsningen kunne skape uønskede og alvorlige komplikasjoner, og det virker svært sannsynlig at Lansdowne ikke ønsket et unionsbrudd. I tillegg ønsket nok Lansdowne å være nøytral i konflikten. Jeg mener at han til en viss grad fikk til dette. Lansdowne foretrakk at unionen besto, noe han senere bekreftet,¹⁰⁴ men det er derimot ikke sikkert at Lansdowne foretrakk det svenske synet på unionen. Nansen mente at Lansdowne ikke viste stor forståelse for nordmennenes krav om eget konsulatvesen, noe heller ikke statsminister Balfour gjorde.¹⁰⁵

Jeg mener at Nansens framferd tyder på at han manglet den tålmodighet og muligens også den forståelse for korrekthet som var forventet av en diplomat. Tross alt var han blitt innvilget et møte med den britiske statsminister og den britiske utenriksminister. I tillegg hadde han fått tale i det britiske underhus, enda han var en uoffisiell representant fra et land som ikke var anerkjent som selvstendig. Lord Lansdowne valgte sannsynligvis å sende en rapport til Rodd nettopp fordi det var et stort skritt å tillate en uoffisiell diplomat på et offisielt besøk, og Lansdowne ville sannsynligvis vise overfor svenskene at han spilte med åpne kort. Denne måten å bedrive diplomati på var også måten Rodd foretrakk å bruke, i motsetning til den skjulte praksisen som senere blir kalt "Old Diplomacy" og den mer tabloiddiplomatiske metoden som vi senere ser hos Rodds kollega i København. Lansdownes avsluttende kommentar i kommunikeet han sendte til Rodd avslører hans forsiktighet og forsøksvise nøytralitet: "I was careful to avoid expressing any opinion upon the merits of the controversy."¹⁰⁶

Ramstedt fikk jobben ingen ville ha

Etter å ha vært statsminister gjennom bråket med Lagerheim og de vanskelige forhandlingene med Hagerup, bestemte Boström seg for å gå av i begynnelsen av april, visstnok fordi han ikke kunne samle Riksdagen på en felles linje og fordi nordmennene ikke stolte på ham. Det kan ikke ha kommet som en overraskelse, da Boström hadde foreslått dette

102. PRO/FO 73/649, Lansdowne til Rodd, 29. mars 1905. Dette utkastet er rettet til slik det står over, men opprinnelig var det enda mer pessimistisk, blant annet at Lansdowne ikke kunne lukke øynene til risikoen at det kunne føre til "very undesirable interference on the part of other Powers". Her opererer jeg fortsatt med Power som stormakt, på grunn av stor P.

103. Sst.

104. PRO/FO 73/652 Lansdowne til Rodd, 23. mai 1905. Mer om dette dokumentet senere.

105. Hammerstad, side 78

106. PRO/FO 73/649 Lansdowne til Rodd, 29. mars 1905

tidligere på året også.¹⁰⁷ Det som skjedde etter at Boström gikk av, var bemerkelsesverdige. I tur og orden nektet alle de svenske kandidatene i Riksdagen å bli statsminister, den ene unnskyldningen fulgte den andre. En del av Riksdagens medlemmer tok dette svært lite pent, og av de mest ivrige på å agitere mot denne ansvarsfraskrivelse var Johan Ramstedt. Til slutt ble Ramstedt selv spurt om han kunne danne regjering, og da var det Ramstedts tur til å komme med unnskyldninger. Likevel ble det han som, på tross av manglende erfaring, tok over som statsminister i Sverige.¹⁰⁸

Den britiske ministeren mente at Boströms avgang, "while still commanding the confidence of the King and the country", var en handling som viste hans ærbare motiver, og beviste Boströms overbevisning om at hans personlighet ville ha vært til hinder for forhandlingene rundt konsulatssaken i samlet statsråd som kronprins Gustav hadde tatt initiativ til.¹⁰⁹ Et vesentlig spørsmål her er hvorvidt Rodd faktisk trodde på at forhandlingene mellom Norge og Sverige ville bli fruktbare. Dersom forhandlingene ikke ville gi noe resultat, hadde Boström sannsynligvis blitt husket som statsministeren som mistet Norge. Det kan ha vært en forklaring på hvorfor Boström trakk seg før forhandlingene var over. I sin dagbok noterte Rodd den 5. april at kronprinsregenten mente at, enda nordmennene "may not accept the proposal", var det riktig å gjennomføre dette forsøket på "fredelig løsning" for å bildgjøre både Sverige og den europeiske opinion. Med "fredelig" mente nok Rodd, som von Leyden, rolig. Rodd virket heller ikke bekymret for krig. Dersom nordmennene ikke fulgte opp dette forslaget, mente Rodd at de viste at de bare var interessert i unionsoppløsning. Derimot mente Rodd, at siden det var nettopp det de var, og siden nordmennene var "pretty subtle and a little "schlau"", kom de nok til å finne på en unnskyldning for å ikke ta opp olivengrenen.¹¹⁰ Rodd var her rimelig sikker på at nordmennene kom til å nekte å gå med på forhandlingene uansett, men likevel trodde han at Boström valgte å gå av fordi Boström mente at det var hans personlighet som var i veien for en løsning. Det er dessverre ikke noen nedtegnelser, verken i dagboken eller i memoarene, som redegjør for Rodds uoffisielle mening.

107. Raymond E Lindgren: *Norway-Sweden: Union disunion and Scandinavian Integration*, Princeton University Press, Princeton, 1959, side 95 (fotnote 1),

108. Wahlstrand: *1905 års ministärkriser*, Side 17-24

109. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 9. april 1905

110. Rodd/Burgman, side 18. Olivengrenen er Rodds eget ordbruk. Det skal nevnes at han ble sett på som en habil dikter. Ordet schlau er tysk for "slu"

Det er i seg selv interessant at han ikke noterer dette. I memoarene unngikk han for det meste navn, kanskje av hensyn til at det skulle være enkelt for leseren. Likevel har jeg en mistanke om at Rodd også levde etter det gamle prinsippet at om man ikke har noe bra å si om en person, tier man om denne. Dette forklarer hvorfor den etter hvert så geskjeftige grev Fredrick Wedel Jarlsberg ikke nevnes ved navn i noen del av memoarene til Rodd, og med hensyn på dennes senere aktivitet, er dette et riktig så imponerende bevis på selvkontroll fra Rodds side.¹¹¹ Det forklarer muligens også hvorfor Ramstedt ikke ble nevnt, men siden Boström fikk et bra skussmål av Rodd, men likevel ikke nevnes i memoarene, kan det virke som om Rodd rett og slett ville holde den interne svenske politikken utenom. Det kan ha vært en forglemmelse fra Rodds side at han ikke nevnte noe i dagbøkene, men Rodd noterte ofte ned ting dager etter at de skjedde, fordi han ikke hadde hatt anledning før. Det mest sannsynlige var vel heller at Rodd ikke syntes at Boströms avgang var overraskende på noen måte. Hva gjaldt Ramstedt, hadde Rodd lagt merke til at “The provisorial[sic] form in which the appointment is made is somewhat unusual”, og at de fleste så på utnevnelsen av Ramstedt til statsminister som ”ad interim”.¹¹²

von Leyden hadde oppfattet at de norske avisene syntes å kjølne seg ned som resultat av Boströms avgang som statsminister, på tross av at de mente at det var de svenske makthavernes spill for det europeiske galleriet og å ”kaste sand i øynene” på dem. Den tyske generalkonsul i Kristiania, Faber du Faur, hadde vært i samtale med Michelsen, og sistnevnte sa at han ikke så pessimistisk på situasjonen.¹¹³ Michelsen nevnte også at man under det kommende møte med Sverige, det vil da si det samme som Rodd omtalte der kronprinsregenten prøvde å få partene til å møtes, skulle unngå å ta opp ting som ville gi Sverige grunn til å protestere.

Det bemerkelsesverdige ved disse to kommunikeene er at de to ministrene hadde byttet mening. Det var von Leyden som denne gangen rapporterte om hvordan det var optimisme med hensyn til forhandlingene med Sverige, mens Rodd påpekte at nordmennenes eneste ønske var å komme ut av unionen. Hva gjelder von Leyden, så refererte han for det meste til Michelsens syn på unionssaken. Dermed var Michelsens uttalte opti-

111. Mer om Wedel Jarlsberg kommer i kapittel 2 og 3.

112. PRO/FO 73/650, Rodd til Lansdowne, 14. april 1905

113. AA/PA R 11284 von Leyden til Bülow, 18. april 1905

misme ikke nødvendigvis von Leydens, det er mer sannsynlig at von Leyden var mindre overbevist om at ting ville gå lettere, på tross av at han oppfattet at det norske folk og pressen hadde hisset seg noe ned. Rodds endrede syn var nok mindre revolusjonerende enn det kan virke. Han hadde samtalt en del med kronprinsen, og denne hadde allerede den 18. mars sagt at han hadde ”given up all hope of saving the Union”.¹¹⁴ Dessuten hadde Rodd allerede kommentert at den nye norske regjeringen kom til å gjøre ting vanskelig for monarken, og det viste seg at han fikk rett i dette.

Mai: Allianser og russerfrykt

Hva var så Storbritannias syn på konsulatsaken og på et eventuelt unionsbrudd? Så tidlig på året var Lord Lansdownes kommunikeer svært beskjedne. Det kan være forskjellige grunner til dette. En nærliggende forklaring er at Storbritannias regjering ikke var forberedt på eventualiteten så tidlig, siden det nordre hjørne av Europa var et stille og lite interessant område for det britiske utenriksdepartementet. Nå var ikke dette første gang det var bråk mellom Norge og Sverige, og Rodd studerte et brev skrevet av tidligere statsminister Lord Robert Arthur Salisbury i 1895 som svar på et brev, skrevet av en engelskmann som bodde i Sverige, angående Storbritannias forventninger om hva som ville skje ved et eventuelt unionsbrudd. Lord Salisbury skrev at det virket opplagt for ham at den interne mekanismen i en stat måtte være under én ledelse, og at dersom ”consuls or diplomatists[sic] are not under the Gov[ernment] of the King as King both of Sweden and Norway”, ville det være opplagt at militæret og marinen ville bli delt på samme måte. Dermed ville ikke Sverige være ansvarlig for at en konsul, antakeligvis en norsk, ”were to lead his Gov[ernment] into war”, mente Salisbury, som avsluttet med at en separering av Norge og Sverige i praksis ville bety at begge ville bli absorbert av Russland innen kort tid.¹¹⁵ Dette brevet var også kjent av von Leyden, som kommenterte det den 24. mars, seks dager etter nedtegnelsen til Rodd.¹¹⁶ Denne observasjonen er merkelig på to punkter, for det første ville et eventuelt norsk konsulatvesen fortsatt være under kongen av Sverige og Norge, for det andre hadde Norge egen marine. Lord Salis-

114. Rodd/Burgman, side 16, 18. mars

115. Rodd/Burgman, side 16. Den tidligere statsministerens fulle navn var Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil, tredje marki av Salisbury

116. AA/PA Schweden R11283 von Leyden til Bülow, 24. mars 1905

burys kommentar om konsuler og diplomater kan ha betydd at han så på konsulatsaken slik at de norske konsulene de facto ville følge bare den norske regjeringen og ikke den felles kongen.

På tross av at Gray i januar påpekte at nordmennene mente at krig med Sverige ville være ”folly”, var Storbritannia gjennom hele perioden bekymret for en eventuell krig mellom Norge og Sverige eller alternativt en okkupasjon fra en stormakt. Melville kommenterte den 24. mars at det var mulig at noe foregikk:

I have the honour to report to Y[our] L[or]dship that considerable activity appears to prevail in naval & military circles, though I am at present unable to say whether it is due to preparation for the usual manoeuvres or to a desire for readiness in case of a further strain of the present relations between Norway and Sweden. [...] Consignments of powder have been more than once recently observed in the streets of Chr[istian]ia, & I am given to understand that ammunition is being despatched at night by train to the frontier fortresses¹¹⁷

Melville konkluderte omtrent som han begynte, at det var mulig at det var bare snakk om en øvelse, men at det kunne ha vært resultat av de anstrengte relasjonene mellom Norge og Sverige. Dette var bare elleve dager etter at Melville rapporterte med misnøye at general Olssøn var blitt forsvarsminister.

Den allerede store russerfrykten hadde økt betraktelig i Sverige etter artiklene i *Novoje Vremja*, og Rodd var også engstelig med tanke på hva russerne kunne finne på i Skandinavia. Den 29. mars la Rodd merke til en uventet vending i dette problemet. Svenskene hadde i det siste begynt å stille seg tvilende til fordelene Sverige hadde ved å påta seg ansvaret for Norge, og Rodd noterte seg at til og med ”so careful and well-informed a thinker” som Sven Hedin hadde kommet fram til konklusjonen at Russland bare var interessert i Tromsø, noe som ikke utgjorde noen alvorlig trussel for Sverige. Rodd var mer bekymret over at en russisk anskaffelse av norsk område i nord kunne gi en annen stormakt muligheten til å kreve kompensasjon ved å ta et norsk område i sør.¹¹⁸ Med annen stormakt mente med all sannsynlighet Rodd Tyskland, og med norsk område i sør mente han med all sannsynlighet Kristiansand. Dette ville sannsynligvis ha blitt en krise for den britiske marinen, og dermed for hele Storbritannia, da Kristiansand lå ganske nær den britiske marinen.

117. PRO/FO 237/26 Melville til Lansdowne, 24. mars 1905

118. FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 29. mars, No 40. Stormakt er en oversettelse av Power (med stor P).

Denne ”polske” delingen av Norge, som Rodd kalte det,¹¹⁹ kan ha vært utslagsgivende for at diskusjonene om Novembertraktaten eller en eventuell erstatning igjen ble igangsatt for alvor. Det var ikke første gang traktaten var blitt tatt opp til samtale, men nå fikk den ny aktualitet, og Rodd deltok med interesse i samtalene. Det begynte allerede den 29. mars, der Rodd svarte svært forsiktig og uoffisielt på spørsmål fra den svenske utenriksminister grev August Louis Gyldenstolpe. Rodd nevnte, i svært diplomatisk språk, at en eventuell oppløsning av unionen sikkert kunne forandre premisene som lå til grunn for at Frankrike og Storbriannia hadde ”undertaken to watch over the territorial integrity of the United Kingdoms.”¹²⁰ Grunnen til det var at en garanti gitt av disse stormaktene til beskyttelse av de to kongerikene som et “united whole”, ville ikke, slik det virket for ham ”remain valid in respect of each of them singly.” Men Rodd utelukket ikke at stormaktene ville se med blide øyne på de to kongerikene i defensiv allianse.¹²¹

Traktatpolitikken kom naturlig i skyggen av kronprinsregentens forsøk på å få de norske og de svenske parter til å møtes og statsminister Boströms påfølgende avgang, men i slutten av april bemerket Rodd at han hadde vært i samtale med den svenske kronprins Gustav, der en av grunnene var at det norske Storting hadde arrangert et lån fra en bank i Paris på 40 millioner kroner til tre og en halv prosents rente. Det norske statsråd var opptatt av at dette skulle skje før en eventuell unionsoppløsning, slik at de kunne være sikre på de gode betingelsene. Det skal ha blitt sagt at hensikten med lånet var å styrke reservefondet, men kronprins Gustav mente ifølge Rodd at den egentlige hensikten var å være klar til en eventuell mobilisering av militærstyrkene når tiden var moden for å proklamere unionsbrudd, og disse utgiftene ville ha kommet på omtrent tretti millioner kroner. Rodd mente at dersom Gustav var korrekt informert, kunne det virke som om Norge prøvde å få det til å se ut som om de hadde grunn til å frykte svensk aggresjon. I neste avsnitt kommenterte Rodd det at i 1895, da forholdet mellom Norge og Sverige var ”almost as strained as they are now”, hadde general Olssøn forberedt seg til forsvar mot Sverige etter at kongen hadde forlatt Kristiania, og ” It is, under the circumstances, suggestive that General Olsen occupies the same position at the present

119. Rodd: *Social...*, side54

120. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 29. mars, No 40. United Kingdoms er Sverige og Norge (i motsetning til United Kingdom, som Rodd nesten aldri bruker om Storbriannia).

121. Sst.

time”.¹²² Her virket ikke Rodd særlig tillitsfull overfor det norske syn, det virker som om hensikten Rodd hadde med å nevne de to ting i sammenheng var å så tvil om nordmennenes faktiske grunn til å frykte svensk aggresjon, og heller peke ut at denne taktikken var blitt brukt før.

På tross av at fokuset i mai hadde ligget på interne stridigheter, hadde ikke Rodd glemt sin frykt for russiske militære interesser i Skandinavia. Etter at *Dagbladet* hadde skrevet at Russland ikke hadde bruk for isfrie havner i Norge på grunn av at de hadde slike havner på Kolahalvøya, hadde Rodd den 15. mai oppsøkt en svensk ”student of military problems”. Sistnevnte hadde påpekt at det var umulig for Russland å ta i praktisk bruk noen av havnene sine på Murmansk-kysten, på grunn av ”the constant and heavy snowfall in the Tundra and in Lapland”, som betydde at jernbaneskinnene ville måtte gå gjennom store områder uten ressurser eller innbyggere. Dette gjaldt også Tromsø, mente eksperten, og dermed ville Narvik være den mest interessante havnen for russerne. Det betydde også at den svenske byen Uleaborg[sic]¹²³ ville være fristende for russerne, siden de var avhengige av å kontrollere denne byen for å få et spor fra det velutviklede jernbanenettet sitt i Finland til Narvik.¹²⁴ Tre dager senere observerte Rodd at svenskene, “who are of a rather lazy habit of mind and do not look far beyond the present”, hadde konkludert med en viss selvtilfredshet at Sverige ikke var et ”object of covetousness” for andre, og at Norge dermed ville bli straffet for sin frekkhet dersom landet brøt fri fra unionen. Rodd nevnte igjen Uleaborg som eksempel på at dette var feil. Samtidig tok Rodd også opp Novembertraktaten, og han mente at et unionsbrudd ville ugyliggjøre traktaten, og ettersom et unionsbrudd ble stadig mer sannsynlig, måtte det forhandles om en ny traktat.¹²⁵

Den britiske utenriksministeren sendte et kommuniqué til Rodd der han tok opp fem punkter som en indikasjon på Storbritannias politiske plan i denne saken:

”The following outline of our policy may be at use to you.

- (1) *We earnestly desire that the integrity of the dual kingdom should in no circumstances be impaired.*

122. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 29. april 1905

123. Her antar jeg at han mener Uleåborg, enda Rodd var svært nøye med bruk av svenske vokaler (om ikke norske).

124. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 15. mai 1905

125. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 18. mai 1905

- (2) *British interests would be seriously affected if any other Power were to occupy a port on the Norwegian coast, and we should do all in our power to avoid such an eventuality.*
- (3) *We doubt extremely whether the Treaty of 1855 could be regarded as surviving should the two kingdoms separate. We should have to consider with the utmost care the situation which will arise, and the question of replacing the Treaty by some other international arrangement. Our attitude would largely depend on that of the two kingdoms towards one another and towards us.*
- (4) *Any new arrangement for securing the integrity of Norway and Sweden should not be aimed at Russia alone. An agreement to which the other Powers accepting Russia herself were partners would be preferable.*
- (5) *I propose to consult the French Government upon these points.”*¹²⁶

Det første punktet betydde sannsynligvis to ting, at Storbritannia foretrakk at unionen i Skandinavia besto, og at ingen av de to landene avsto landområder, da særlig til Russland. Det er interessant at Lansdownes svar kom først nå, og at det til og med argumenterte for et håp om å opprettholde unionen på et tidspunkt da selv den forsiktige Rodd hadde innsett at dette alternativet var nærmest umulig.

Det andre punktet til Lansdowne, om frykten for at en stormakt okkuperte en havn, burde også være en klar indikasjon på at det var bekymringer fra britisk side angående utviklingen i Skandinavia. Her er det ikke engang tatt i bruk diplomatisk forsiktighet, og det er derfor sannsynlig å anta at det var svært viktig for Storbritannia å unngå at russiske eller tyske styrker okkuperte norske havner.

Det tredje punktet til Lansdowne, om Novembertraktaten og situasjoner som kunne oppstå, virker å gi inntrykk av at han var opptatt av at det hele måtte finne en løsning, og at det ikke var aktuelt å la de to land seile sin egen sjø. Sannsynligvis ville britene ha foretrukket å skrive om Novembertraktaten på en måte som passet dagens situasjon bedre, blant annet å erstatte alliansetraktaten til en traktat som forsikrer de to lands selvstendighet og nøytralitet.

Dette passer bra med Lansdownes punkt fire om at Russland helst burde inkluderes. Ved å inkludere Russland som garantist for de to skandinaviske landene, ville man sikre seg mot at de angrep eller forsynte seg av noen av dem. Dette passet også med von Martens' memorandum, og Russland kunne vanskelig la være å gå med på denne avtalen om de så ikke ønsket det. Det er vel tvilsomt om Lansdowne hadde Martens i tan-

126. PRO/FO 73/652 Lansdowne til Rodd, 23. mai 1905. Lansdowne bruker konsekvent artikkelen "We", som sannsynligvis betyr regjeringen, men også staten eller Storbritannia. Jeg har her valgt tolke "Power" som "stormakt", da "Power" står med stor P enda det ikke er noen grammatikalsk grunn til det.

kene da han foreslo dette. Sannsynligvis var det nok heller et håp fra Lansdownes side om at Russland ville være mer interessert i et tilbud om å være med og garantere skandinavisk nøytralitet enn å bli forsøkt tvunget med på det. Dessuten kan Lansdowne ha vært interessert i å få Russland til å erklære seg positivt til et selvstendig Norge, slik at Skandinavia kunne gå tilbake til sin tidligere tilstand som Europas stille hjørne.

Det femte og siste punktet til Lansdowne var at han foreslo å kontakte den franske regjering angående disse punkter.¹²⁷ På denne måten kunne han også prøve å få Frankrike til å påvirke Russland til å bli med på en framtidig avtale.

Det bemerkelsesverdige i anledning dette siste punktet er at Rodd i sitt kommuniké nevnte at hans kongelige høyhet, det vil si kronprins Gustav, hadde mottatt et telegram fra den svenske minister i Paris. I dette sto det at den franske utenriksminister Delcassé hadde informert den svenske minister om at den franske regjering ”proposed to invite Your Lordship to take the lead in directing the attitude of the two Governments with regard to the Scandinavian question”. Dette hadde kronprins Gustav tolket dit hen at det gjaldt synspunkter på Novembertraktaten.¹²⁸

Uansett hvordan Frankrike forholdt seg til Novembertraktaten, er det spennende å observere at Lord Lansdowne aldri brukte argumentet som hadde versert i Sverige en god stund; at Novembertraktaten var utdatert og burde få hvile i fred. Lansdowne ville ikke bare beholde ideen bak Novembertraktaten, men han ville oppdatere den. Dette virker som et relativt klart bevis på at Storbritannias regjering ønsket en fredelig løsning, og at den hadde gitt de to skandinaviske lands frihet en forholdsvis høy prioritet.

Ut ifra dette dokument er det ikke lett å si hvorvidt Lansdowne forsto hvor langt ting hadde utviklet seg i Sverige og Norge. At han fortsatt understreket at Storbritannia håpet på at de to land ikke ville bryte opp, slik det kan virke i punkt 1, sto i kontrast til de alternative og gjennomtenkte løsninger han hadde satt opp dersom det skulle bli et unionsbrudd. Det kunne jo være slik at den britiske utenriksministeren la opp til en slags ”bedre føre var” politikk, men det gir ingen indikasjoner på hva han selv trodde. Det mest nærliggende er likevel å tro at han forsto alvoret, og at han bare tilføyde den

127. Sst. Det at Lansdowne har skiftet fra ”We” til ”I” betyr sannsynligvis at han her snakket kun for seg, og skulle foreslå det for statsminister Balfour.

128. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 18. mai 1905

delen om at man foretrakk at Norge og Sverige var i union for å ha nevnt Storbritannias syn på unionen.

Keiserens hjertesukk

For tysk del handlet det ikke om Novembertraktaten eller en fornyelse av den på dette tidspunkt. Tyskland var ikke blitt inkludert i den, og de konsentrerte seg om andre felt. von Leyden rapporterte fra avskjedsaudiensen han hadde med kronprinsen. Kronprinsen hadde fortalt om den harde turen til Kristiania som hadde svekket hans helse, de høflige, men kjølige nordmennene, at parolen "Fri fra Sverige" hadde støtte i hele landet, at konsulatsaken aldri ville bli signert av en unionskonge, om kronprinsens teori om hva nordmennene kom til å gjøre, grensefestninger, norsk ønske om lån til store våpenbestillinger i England og om tingenes generelle håpløse tilstand.¹²⁹ von Leyden selv kom ikke med kommentarer til det kronprinsen hadde sagt, men derimot lot ikke den tyske keiser seg stoppe. Keiseren noterte en halvannen side lang kommentar på slutten av dokumentet. Han skrev at alt hadde gått slik alle fornuftige mennesker hadde forutsett. Wilhelm II hadde selv sett hvordan det norske folk sakte hadde utviklet en mer svenskfiendtlig holdning, og han brukte flaggsaken som eksempel. Disse observasjonene hadde Wilhelm II fortalt om til svenskene via Eulenburg, men "es war alles umsonst", fordi svenskene ikke ble vekket fra sine forlystelser. Det var også rystende for keiseren å observere at da Ålesund sto i brann, og hele Europa hjalp til, var det ikke noe svensk engasjement, verken fra adjutanter, prinser eller ministre. Ikke engang kongen viste stor interesse. Keiseren skrev også at han hadde underrettet den svenske minister i Berlin, Taube, om dette.¹³⁰ Dette viser keiserens tendens til å overdrive sterkt, for Sverige hadde absolutt hjulpet til. Derimot viser utsagnet også en keiser som i alle tilfelle hadde en viss sympati med nordmennene. Keiseren virket opprørt over at svenskene ikke hadde oppfattet tidens tegn i forhold til Norge, til tross for keiserens advarsel. Dersom vi kan anta at uroen i den skandinaviske unionen fikk relativt liten prioritet i tysk utenrikspolitikk på dette tidspunktet, er det ikke usannsynlig at keiseren fikk sine meninger hørt. Det virket som om keiseren var enig med von Leyden i at svenskene hadde en gammeldags innstilling, og Wilhelm II

129. AA/PA R11284 von Leyden til Bülow, 8. mai 1905. Det er ikke opplagt om det er kronprinsens avskjedsaudiens som regent eller von Leydens avskjedsaudiens som minister i Stockholm. Sannsynligvis er det snakk om det siste.

130. Sst. "Det var alt forgiveves". Keiserens notater er gjengitt i Walter Hubatsch: "Zur Deutschen Nordeuropa-Politik um das Jahr 1905", Historische Zeitschrift, Bind 188, von R. Oldenburg forlag, München, 1959, side 597-598

virket også forberedt på at unionen var over på grunn av svensk mangel på innsats. Det er interessant at keiseren valgte nettopp dette dokumentet å notere på. Han skrev det ikke rett ut, men keiserens observasjoner kan tyde på at han mente at svenskene hadde vanskelig for sin oppgave i unionen. Wilhelm II hadde derfor ikke nødvendigvis så stor sympati for kronprinsens svekkede helse eller hans dystre framtidsutsikter.

En merkelig forsoning

Midt i den svensk-norske unionskrisens mest kritiske fase hadde Kronprins Gustavs sønn, Gustav Adolf funnet tid til å forlove seg med prinsesse Margaret av Connaught. Forlovelsen vakte stor oppmerksomhet i både Sverige og Storbritannia, også fordi forlovelsestiden var svært kort. De hadde planer om å gifte seg i midten av juni. Rodd noterte i sin dagbok at alle i Sverige var ”most delighted” da det ble kjent at de to hadde forlovet seg, og at svenskene elsket England og britiske ideer og institusjoner.¹³¹ Dessuten mente Rodd at forlovelsen var “the result of a spontaneous impulse and not a pre-arranged decision.”¹³²

Denne saken hadde ingen direkte tilknytning til Norge eller til unionstvisten, men den fikk en litt underlig betydning. Den svenske Riksdagen hadde bestemt at det blivende kongepar skulle få 100 000 svenske kroner i apanasje. Like etter observerte Rodd at den norske regjering hadde presentert et forslag om å gi 50 000 kroner i tilsvarende apanasje. Rodd fant det hele noe merkverdig at det på dette tidspunkt i unionstvisten, når en unionsoppløsning ble diskutert åpent i Norge, at samtlige aviser tok imot forslaget med entusiasme. Enda mer bemerkelsesverdig var det at Sosialdemokraten¹³³ foreslo at summen burde dobles, slik at Norge ikke virket mindre sjenerøse enn Sverige. *Dagbladet* mente, noterte Rodd, at det å la politiske hensyn få innflytelse, ikke ville bli forstått i Europa, og særlig ikke i England.¹³⁴ Det er mulig at nettopp *Dagbladets* artikkel fikk betydning for von Leydens oppfattelse av saken. Den 19. april kommenterte han det samme som Rodd, enda han unnlot å nevne at det var sosialdemokratenes avis som hadde foreslått å doble apanasjen. Han nevnte derimot at det ville høste popularitet for nordmennene i England å gi denne apanasjen.¹³⁵ Hva von Leyden mente med denne kom-

131. Rodd/Burgman, side 15, 24. februar

132. Rodd: *Social...*, side 56

133. Rodd omtalte ikke avisen med navn, men kalte den ”the organ of the Social Democrats”

134. PRO/FO Rodd til Lansdowne 17. april 1905, No 10

mentaren, blir selvfølgelig spekulering, men det var vel neppe i Tysklands interesse at Norge skulle gjennomføre et så åpent frieri til Storbritannia.

27. mai – Stortinget var lydige og grunnlovsstridige

I midten av mai hadde von Leyden forlatt Stockholm.¹³⁶ Den nye minister i de Forente Riker Sverige og Norge kom ikke før sent i juni, så byrden ved å rapportere falt på attachéen, som dermed ble chargé d'affaires, Teichman. Han fikk en ilddåp den 27. mai. Det norske statsrådet i Sverige hadde levert den nye stortingsproposisjonen til konsulatloven til Oscar II. Den forlangte eget norsk konsulatvesen innen 1. april 1906. Kongen nektet å sanksjonere, og dermed leverte de norske statsrådene i Sverige inn den norske regjeringens ferdigskrevne avskjedssøknad. Oscar II avsto avskjedssøknaden med begrunnelsen at han under de rådende forhold ikke var i stand til å finne en ny regjering.

Teichmans første kommentarer om hendelsene den 27. mai kom allerede samme dag. Kommentarene gjaldt Michelsens manglende interesse for å kommentere den nye proposisjonen. Teichman kommenterte at, ifølge avisene, hadde statsminister Michelsen gitt som forklaring at ”vi finner det ikke opportunt å begrunne denne proposisjonen videre.”¹³⁷ Teichman observerte videre at avstemningen i Stortinget om proposisjonen, den 18. mai, der ”bare” fire sosialister og seks radikale (Venstre) stemte mot, ”avdekker bevis for den foreløpige lydigheten til Stortinget”.¹³⁸ Teichman skrev altså at Stortinget var bemerkelsesverdig samstemte på tross av den spredte politiske tilhørigheten. Dessuten ble avgjørelsen om konsulatsaken ”mit Befriedigung verzeichnet“ av den norske presse.¹³⁹ Altså mente Teichman at den norske presse og Stortinget virket bemerkelsesverdig stille i forhold til hendelsens betydning.

Allerede neste dag kommenterte Teichman videre. Med bakgrunn i at kong Oscar II ikke sanksjonerte konsulatsloven, hadde det norske statsråd reagert med ”den heftigste protest”. Kongens forklaring, at kronprins Gustav som regent i sammensatt statsråd den 5. april hadde skissert denne muligheten, og forklart at denne loven ikke

135. AA/PA Schweden R11284 von Leyden til Bülow, 19. april 1905

136. Han avsluttet sin diplomatiske karriere i Stockholm, i resten av sin tid er han bare oppført som medlem av keiserens hemmelige råd.

137. AA/PA Schweden R 11284 Teichman til Bülow 27. mai 1905. Ordet jeg oversatte med proposisjon er ”Vorslag”, men dette kjenner jeg ikke til. Jeg har derfor antatt at ordet det er snakk om, er Vorlage, som her best oversettes med ”proposisjon”.

138..Sst.

139. Sst. « nedtegnet med tilfredsstillelse»

kunne sanksjoneres uten enighet fra sammensatt statsråd i Stockholm, ble svært dårlig mottatt. Oscar IIs forklaring, skrev Teichman, var ikke bare benektning av et presserende behov som hele det norske folket i alle partier og alle klasser samlet seg om. Den var også rettet mot den enstemmige fremstillingen til den norske regjering. Dessuten hadde avgjørelsen om å nekte å sanksjonere blitt tatt uten råd fra et eneste nordmann, ifølge kommunikeet til Teichman. Kommunikeet forklarte videre at avgjørelsen betydde en overtredelse overfor den konstitusjonelle regjering og en krenking av den grunnlovsmessige retten, selvstendigheten og suvereniteten til det norske rike, som videre skrev at dette utvilsomt måtte føre til unionsoppløsning. Teichman kommenterte at ingen medlemmer kunne kontrasignere denne avgjørelsen.¹⁴⁰

Her er det vanskelig å se om Teichmans kommentarer var de det norske statsrådet kom med eller sine egne meninger. Dersom de var hans egne meninger, er de overraskende norskvennlige, til en slik grad vi ikke har opplevd tidligere hos von Leyden, og heller ikke hos keiser Wilhelm II.¹⁴¹ Det som kan tyde på at det var Teichmans mening, er at det ikke sto noe klart om en eventuell annen og mindre liberal mening i kommunikeet. Dessuten er det ikke helt klart om han siterer en avis og i så tilfelle hvilken. Siden Teichman ikke lot kommunikeet inneholde en avkreftelse av disse synspunktene, velger jeg å konkludere med at dette var Teichmans mening. Kritikken av kong Oscar II var imidlertid en helt naturlig følge av von Leydens meninger. von Leyden hadde tidligere beskrevet Oscar IIs konsesjoner til Norge som "tvunget ut av ham"¹⁴², og Teichman var her heller ikke nådig overfor Oscar IIs handlingsmåte.

Teichmans eventuelle mening om den svenske kongens handlinger ville uansett bli en parentes i utenrikspolitisk forstand, da han bare var en midlertidig løsning mellom to ministere for Stockholm, og da, dersom vi skal tro Lamar Cecil, de tyske ambassadørene og ministrene, for å ikke snakke om deres attacheer, ikke hadde stor betydning for tysk utenrikspolitikk. Likevel er det interessant å se på meningene, fordi det lot seg gjøre å skrive dem. Kommunikeets norskvennlige tone kunne være en indikasjon på nettopp det at Teichman kunne uttale seg langt mer fritt enn vanlig, siden ingen

140. AA/PA Schweden R11284, Teichman til Bülow, 28. mai 1905. Problemet med kontrasignering er at siden kongen ikke er ansvarlig for hva han gjør, må hans avgjørelser signeres, altså "godkjennes" av et statsråd. Dersom dette ikke skjer, er lovforslaget ugyldig.

141. Riktignok hadde Wilhelm II vist stor forståelse for nordmennenes situasjon, jamfør hans notater den 8. mai (kapittel 1), men han hadde aldri argumentert for at den parlamentariske framgangsmåten var riktig.

142. Se over

tok ham alvorlig likevel. Dette er heller en tvilsom tolkning, for heller ikke det tyske utenriksdepartementet kunne tillate seg å ha folk som representerte Tyskland uten at deres offisielle meninger korresponderte med tysk politikk. Dokumentet vitner heller om en mulig norskvennlig innstilling. Teichman virket imidlertid ikke mer imponert over nordmennenes handlingsmåte i kontrast til svenskenes mangel på handling, slik von Leyden gjorde den 12. februar. Det virket heller som om Teichman ga nordmennene rett i handling.

Den 27. mai var Rodd klar til å dra til Windsor i anledning bryllupet mellom den svenske arveprinsen Gustav Adolf og prinsesse Margaret av Connaught. Bryllupet skulle stå på Windsor den 15. juni, og det virker naturlig at hans attaché tok over rapporteringen av beslutningene den 27. mai. Likevel holdt Rodd seg godt orientert om hendelsene, og han kommenterte at Michelsens argument om å nekte å kontrahere Oscar IIs veto, "will not bear examination, if viewed in the light of the Norwegian Constitution", der det er en statsministers plikt, etter først å ha protestert, å være enig med kongen, og han kan bli stilt for Riksrett av Odelstinget. Rodd påpekte også at retten til å ikke kontrahere kongens veto ville ta argumentet fra loven som reduserer kongens veto til utsettende.¹⁴³

I memoarene er også begivenhetene den 27. mai notert. Rodd begynte med kronprins Gustavs forsøk på å få et sammensatt råd til å greie ut Norges krav om lik rett i utenrikssaker. "This advance was, however, immediately and decisively rejected by a refusal to consider any other proposals until the Consular Bill had been adopted by Parliament". Deretter noterte Rodd at:

"If the Crown could have been convinced that assent might have been constitutionally accorded, it would, in my opinion, have been given. But the unilateral decision of one of the parties to the Union to separate the consular services without any preliminary arrangements as to the relations in which the consular agents would stand to the hierarchy of Foreign Affairs presented obvious difficulties which seemed to an impartial mind to render its unconditional acceptance practically impossible".¹⁴⁴

Rodds syn avvek her drastisk fra Teichmanns. Dette var langt fra første gang de to stormaktenes gesandter var uenige, men det var derimot første gang at det mest liberale, for å ikke si "radikale", og her brukes ordet i den videste betydning, syn på saken kom fra tysk

143. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne 3. juni 1905 (mottatt 8. juni) Jeg kjenner ikke til de faktiske juridiske problemstillingene Rodd tar opp, og understreker at dette er Rodds meninger, ikke nødvendigvis fakta.

144. Rodd: *Social...*, side 60

side. Rodds syn på hendelsene kom klarere frem noen dager senere. Han skrev at de to eneste virkelig dyktige menneskene i Riksdagen var ute av regjeringen; Lagerheim "because he was considered to have gone too far" i forhold til nordmennene, og Boström "because it was feared that he would not go far enough." Den sittende regjeringens (Ramstedt) ministere "have shown a singular infelicity in the moment selected for the introduction of these measures [forsøk på løsning av konsulatsaken] and little capacity to manage a by no means intractable Parliament."¹⁴⁵

Rodds mening var altså noe mer nyansert enn at han mente at det var i hovedsak norsk handlemåte som var grunnlovstridig, feilen lå også hos den sittende svenske regjeringen. Det er merkelig at han allerede på dette tidspunktet, knapt en måned etter at Ramstedt tiltrådte som statsminister, valgte å gå så hardt ut mot Ramstedt og trekke en sammenlikning mellom Ramstedt og Boström og Lagerheim, en sammenlikning Ramstedt kom svært dårlig ut av. På denne korte tiden har altså Rodd trukket konklusjonen at Ramstedts regjering har vist seg nærmest klosset og noe tafatt. Rodds begeistring for Boström er allerede blitt nevnt tidligere i oppgaven, og det kan være en god forklaring på Rodds noe forhastede sammenlikning mellom Boström og Ramstedt. Når det er sagt, var ikke Ramstedt noens førstevalg som statsminister, og alle regnet med at Ramstedt var en høyst midlertidig kandidat. Det er ingen umulighet at Rodds syn på Ramstedt kan ha blitt farget av den generelle opinionen. Dessuten var Boström en favoritt i det svenske kongehus. Rodd, som selv var svært godt likt i det svenske kongehus, kan ha blitt påvirket derfra også. Ellers ga Rodd det svenske folk og den svenske pressen godt skussmål. Han skrev at de taklet det hele med en rolig måte og var ikke aggressive. Rodd antok at det norske folk fortjente det samme skussmålet, men kanskje ikke den norske pressen. Et formildende trekk ved den norske pressen var at Nansens taler var ment for utlandet.¹⁴⁶

I sitt memorandum til det samme dokument den 3. juni skrev Rodd at kong Oscar II sa klart fra at han ikke ville akseptere at noe medlem av det svenske kongehus skulle godta den norske tronen, og at han heller ville foretrekke at Norge prøvde "some republican form of government" som, dersom den ble prøvd og ble en fiasko, muligens ville føre Norge inn tilbake til "the old order", mens valget av en utenlandsk prins ville

145. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 3. juni 1905

146. Sst.

eliminere denne mulighet.¹⁴⁷ Denne kommentaren forteller i hvert fall tre ting av interesse.

For det første er det overraskende at Oscar II uttalte seg om hvem som ville bli konge av Norge allerede før den 7. juni. Riktignok var det ingen hemmelighet at unionen mellom Sverige og Norge var i ferd med å avvikles, men det dynastiske spillet hadde ennå ikke begynt.

Dette leder over til et annet forhold av interesse. Utsagnet vitner om at Oscar II hadde en plan for hva som skulle skje videre. Den svenske monarken var altså forberedt på noe av det som kom til å skje, og han håpet på, virker det som, at Norge etter hvert ville komme tilbake til unionen. Dette kan virke naivt dersom man antar at Oscar II faktisk mente at han håpet på at Norge noe slukøret skulle komme tilbake til unionen, men det er ikke helt sikkert at det var dette som var Oscars mening.

Dette bringer oss til den tredje overraskelsen. Oscar II uttalte at han helst så at Norge prøvde en slags republikansk styreform. Riktignok for å oppdage hvor fatalt dette eksperimentet skulle vise seg å være, men likevel sa Oscar II, ifølge Rodd, at han helst så at Norge prøvde seg på et slags republikansk styre fremfor å skaffe seg en utenlandsk prins. Det vil si, han sa at valget av en utenlandsk prins ”ville eliminere denne muligheten”. ”Denne muligheten” var altså både at Norge ble republikk og at nordmennene noe slukøret ville komme tilbake til unionen. Dette betyr at Oscar II uttalte seg allerede den 3. juni mot at en utenlandsk prins skulle arve tronen i Norge og for republikk. Oscar II hadde aldri vært noen republikkens venn, allerede under den tyskfranske krigen i 1870 til 1871 skal han ha skrevet i et brev at han håpet at Preussens seier skulle bli ”ordningens, skicket, Konungatrohetens och den gammaldags häfvdvunna protestantismens seger mot sjelfsvåld, republik och det ... alt djerfvare framträdande fritänkeriet, sedefördärfvet och egoismen”.¹⁴⁸ Det er noe bemerkelsesverdig at Rodd ikke nevnte disse problemstillingene i dette memorandumet. Han refererte for den saks skyld heller ikke til det senere på året.

I begynnelsen av juni var også kronprins Gustav i aktivitet. Han var blitt invitert til bryllupet til Wilhelm IIs sønn og arving den 6. juni. I den anledning befant Gustav

147. Sst. (tilhørende memorandum)

148. Oscar II til Sven Lagerberg 27.8 1870, gjengitt i Sture M. Waller: ”Oskar II., Preussen och Tyskland. En politisk omvändelse och dess orsaker.” i Svensk historisk tidsskrift (1959).

seg i Berlin, og han hadde et møte med den tyske rikskansler Bülow. Innledningen til Bülow, ifølge den svenske diplomat Eric Trolle, er interessant.

Denne [Bülow] förklarade sig af rapporter från Stockholm hafva blivit hållen så vidt möjligt an courant med händelsernas utveckling på den skandinaviska halfön, men satte stort värde på att af Hans Kungl. Höghet få höra en muntlig regegörelse för situationen, hvilket betydde mera än hundra depescher.¹⁴⁹

Det er sannsynlig at Bülow brukte høflighetsfraser, men det er likevel interessant at han sa at han var blitt holdt oppdatert med hendelsene via depescher og rapporter, hvilket kan indikere at han har lest dem. At han ba om kronprinsens redegjørelse kan ha vært en unnskyldning for å slippe å bevege seg inn på ukjent territorium, men Bülow virket gjennom samtalen nok informert til at han trolig hadde en god del bakgrunnsinformasjon. Bülow hadde også under denne samtalen oppfordret Sverige til å skilles fra Norge som venner, da våpenbruk var uaktuelt. Bülow viste forståelse for at en krig mot folkeviljen ikke var mulig. Han ga da forsikringer om at Tyskland skulle bli en av de siste maktene til å anerkjenne Norges provisoriske regjering.

Møtet hadde imidlertid også en annen agenda, Novembertraktaten skulle diskuteres.¹⁵⁰ Bülow virket særdeles lite interessert i avtalen, han ”anade synbarligen västmaktsintriger bakom det hela”.¹⁵¹ Dessuten, mente han, ville neppe Frankrike stoppe sin allierte, Russland, dersom denne ønsket å invadere Nord-Norge.¹⁵² Bülow mente også at Tyskland ikke ville ha noen ”vitalt intresse av om Ryssland bemäktigade sig en hamn i Norden”. Da kronprins Gustav protesterte og sa at keiseren hadde fortalt at han ikke kunne forholde seg passiv under en slik eventualitet, hadde Bülow avfeid dette med å understreke at Tyskland ikke kom til å følge keiseren her, og at keiseren neppe ville få gjennom viljen sin.¹⁵³ Men dagen etter hadde Bülow skiftet mening. Han hadde funnet på en smart måte å invitere Tyskland inn i avtalen. Bülow argumenterte for at, siden Russland ikke lenger var fienden, og siden Frankrike og England ville være garantister, ville avtalen ha en anti-tysk brodd. Derfor foretrakk han også å inkludere Tyskland i avtalen.¹⁵⁴

149. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 50, Trolle (til Taube), Berlin, 6. juni 1905

150., Hildebrand: *Gustav V*, side 307-308; Lindberg: *Kunglig...*, side 196-197; RAS/Sv.UD 1902 Års Dossiersystem Volym 50, Trolle (til Taube), Berlin, 6. juni 1905

151. Lindberg: *Kunglig...*, side 197

152. Luntinen, side 49

153. Lindberg, side 197-198

154. Sst..

Det skulle vise seg at Bülow's taktikk var like listig som den var unødvendig. Kronprins Gustav var interessert i å ha med Tyskland som garantist i alle tilfelle. Et annet poeng er at Bülow fint hadde greid å gjennomføre dette argumentet uten å trekke fram at keiseren ikke hadde noen innvirkning på den tyske politikken her. Hvorfor ville han da sette keiseren i slik en posisjon? Jeg går ut fra at Bülow ville få fram at det ikke holdt å bruke Wilhelm II for å få fram sin agenda i tysk utenrikspolitikk. Dette ville i så fall bety at det var en kjent metode, og at Bülow hadde ambisjoner om å hindre denne muligheten. Lindberg foreslår at det var Bülow's måte å hindre at Wilhelm II ble anklaget for troløshet og løftebrudd.¹⁵⁵ Dette er også en mulighet, men i så fall mener jeg at det ikke kommer Bülow til gode som statsmann at han ikke lyktes i å komme med et mer elegant svar som satte keiser Wilhelm II i et heldigere lys.

Det er fullt mulig at von Bülow først regnet med at frykt for russisk ekspansjon ville ha innvirkning både på kronprins Gustav og på de britiske politikere, og dersom det var tilfelle, ville han sannsynligvis ha rett. Den britiske marineministerium hadde den 5. juni kommentert betydningen av unionsoppløsningen for flåten. Ifølge rapporten var det sannsynlig at britisk og fransk støtte til Sverige og Norge ville forsvinne. Det ville plassere både Norge og Sverige i "continual jeopardy", og dette ville føre til det svært vesentlige faktum at Russland uten vansker kunne få en havn mot Atlanterhavet i Tromsø. Dette ville igjen bety at Russland ville få kontroll over Sverige og Norge, for deretter, i allianse med Tyskland, å kontrollere Østersjøen og lett okkupere Danmark. Rapporten tok høyde for at det på det daværende tidspunkt ikke ville være praktisk eller sannsynlig å gjennomføre. Likevel var forfatteren av denne rapporten pessimistisk, og mente at dersom russisk intrige og ekspansjon skremte skandinavene i 1855, ville erfaring fra de siste femti år tilsi at den russiske ekspansjonslysten ikke hadde minsket. Konklusjonen i rapporten var at det beste var at alle stormakter, også Russland, forpliktet seg til å bevare Skandinavias integritet.¹⁵⁶ Denne rapporten var skrevet av marinen, og man må ta hensyn til at marinen måtte skape skremmebilder for å rettferdiggjøre sin eksistens og sine utgifter. Det gjorde også i høyeste grad den britiske regjeringen. Likevel er rap-

155. Lindberg, side 198

156. Luntinen, side 46-47 (siterer PRO/CAB 4/1/59B «The threatened dissolution of the Union between Norway and Sweden – Naval aspects of the question.» 5. juni 1905). Oversettelsen av Admiralty er hentet fra Kunnskapsforlagets blå Ordbøker: *Engelsk – Norsk ordbok*, fjerde utgave, side 6

porten interessant, fordi den viser at andre enn de profesjonelle diplomatene var interessert i utviklingen i Skandinavia.

Oppsummering

I løpet av tiden fram til unionsoppløsningen fra norsk side hadde den tyske og den britiske minister i Stockholm nøye studert forholdene, og jeg syntes det virker klart at de utmerket godt kjente til unionens videre skjebne. Det var en viss forståelse for nordmennene i kommunikeene til von Leyden og Rodd. von Leyden tok opp svenskenes ”uheldige taktikk” og at de tidligere konsesjonene ”ble tvunget ut” av Oscar II. Rodd så at nordmennene hadde ”a good deal of right on their side”. Likevel viste ingen av de to ministrene forståelse overfor det norske synet på konsulatsaken, von Leyden sa til og med at feilen lå i at det i det hele tatt ble satt i gang forhandlinger. Dessuten var Rodd skarp mot den nye norske regjeringen, som han mente hadde som hensikt å gjøre ting vanskelig. Rodds mening forandret seg etter at Michelsen tok over som statsminister. Sympatien han hadde vist overfor nordmennene ble noe mindre dominerende, og sympatien for kronprins Gustav økte. Britisk aktivitet var noe mer markant enn den tyske i og med at Rodd dro til Kristiania på egen hånd, og dessuten virket det som om han hadde god kontakt med de kongelige i Sverige.

3. The time had scarcely come

Fra Stortingets unionsbrudd til Riksdagens forhandlingsvilje

Perioden fra den 7. juni, da stortingspresident Carl Berner presenterte Stortingets noe kreative begrunnelse for oppløsning av unionen, til folkeavstemningen den 13. august var sannsynligvis den mest intense perioden i unionsstriden. I begynnelsen av denne perioden hadde Tysklands minister i Sverige og Norge avsluttet sin tjenestetid i Sverige, mens den britiske minister var på vei til og i Windsor som bryllupsgjest. Den nye tyske minister i Sverige og Norge kom ikke før i slutten av juni, omtrent samtidig med at Rodd kom tilbake til Skandinavia. Derfor ble særlig hendelsene i tidlig og medio juni dekket av attacheene, Sir Arthur Grant Duff for Storbritannia og Teichman for Tyskland.

Både på grunn av dette og på grunn av at unionskrisen gikk over fra å være et lokalt fenomen med en viss stormaktsinteresse til å bli et dynastisk alliansespill, blir det også relevant å se på hva som foregikk angående unionsstriden i de to stormaktenes hovedsteder. Det er særlig 7. juni og etterdønningene, som inkluderer Wedel Jarlsbergs utspill for å engasjere stormaktenes monarker, og keiser Wilhelms besøk i Østersjøen som kommer til å bli relevante. På slutten av kapittelet vil jeg også rette fokus mot den begynnende splittelse i den britiske utenrikspolitik, med utenriksministeren på den ene siden og kongen på den andre. Dette fortsetter jeg med i neste kapittel. På grunn av keiser Wilhelm IIs egne planer vil dette kapittelet bli mer tyskorientert enn britiskorientert.

I dette kapittelet ønsker jeg å få en ryddig og detaljert fokusering på hendelsene i denne hektiske perioden og bevise at det var en slags politisk linje hos begge stormakter. Tidligere historikere har gitt denne perioden mye oppmerksomhet, men de har for det meste konsentrert seg om keiser Wilhelm IIs møte med tsar Nikolai II ved Björkö i Østersjøen. Likevel er det kommet noen konklusjoner som strekker seg over hele perioden. Roald Berg oppsummerer stormaktenes syn på 7. juni med at det var et mildt britisk press mot Sverige, men situasjonen krevde at stormaktene ”i det lengste ville vente på

Sveriges aksept før de anerkjente Norges nye uavhengighet. Det var utenkelig at Europas fyrstehus uten videre ville godkjenne noe som måtte fortone seg som avsettelse av en konge”.¹⁵⁷ I tillegg mener Folke Lindberg at Storbritannias politikk stort sett ikke var annerledes enn ”de övriga stormaktskabinettens”, og at de oppfordret til moderasjon både fra svensk og norsk side.¹⁵⁸

Hvorvidt Storbritannia hadde den samme politikk som de øvrige stormaktskabinettene i perioden fra 7. juni og fram til begynnelsen av august, skal vi se på i dette kapittelet.¹⁵⁹ Det vil si, denne oppgaven vil ikke ta for seg fransk eller østerriksk politikk i dette kapittelet.¹⁶⁰ Ettersom det var relativt liten aktivitet fra russisk side i denne perioden, blir Lindbergs mening mest interessant dersom man sammenlikner britisk og tysk politikk.

Jeg setter også søkelyset på diplomatiske forhold. I forrige kapittel hadde den tyske minister i Stockholm lenge vært oppgitt over svensk mangel på innsats. Det kan bli interessant å se om denne oppgittheten vedvarte også etter unionsoppløsningen fra norsk side. Ettersom det ikke var mulig, eller i hvert fall sannsynlig, etter stortingsbeslutningen den 7. juli å tro på at unionen mellom Sverige og Norge ville bestå, var tyskerne sannsynligvis mer opptatt av hva som skulle skje etter at unionen ble oppløst. Luntinen mener at Wedel Jarlsbergs innsats fikk negative konsekvenser for Norges forhold til Storbritannia, mens Roald Berg ikke har lagt noe vekt på den norske diplomatens ry. Det kan også bli interessant å se hvilken og hvor stor påvirkning Wedel Jarlsberg hadde på Storbritannias utenrikspolitikk i Sverige og Norge.¹⁶¹

157. Berg: *Norge på egen hånd*, side 25

158. Lindberg., side 230

159. Lindberg tar bare for seg denne perioden i *Kunglig Utrikespolitik*, og jeg kommer også derfor bare til å holde Lindberg ansvarlig for denne konklusjonen i denne perioden.

160. Her ser jeg på perioden til fram til folkeavstemningen i august, og tar dermed ikke hensyn til den franske henvendelse under Karlstad-forhandlingene. Jeg tar heller ikke hensyn til Østerrike-Ungarns forslag om felles henvendelse i løpet av sommeren, fordi den var enestående og uten egentlig betydning for Tyskland eller Storbritannia, i hvert fall har jeg ikke oppdaget den i noen av deres arkiver.

161. Det er allment akseptert at Wedel Jarlsberg ikke hadde stor betydning for det tyske synet, i hvert fall ikke i denne perioden.

7. juni – ingen vei tilbake

Christian Michelsen skal ha uttalt at den 7. juni ble valgt med nøye planlegging også med hensyn på monarkene, da det var bryllup for den tyske kronprinsen i Berlin å ta hensyn til og Michelsen var redd for at unionsoppløsningen kunne satt en demper på bryllupsstemningen i Berlin.¹⁶² Dersom Michelsen faktisk mente dette, kan utsagnet virke noe underlig sett i sammenheng med at bryllupet foregikk den 6. juni, og at én dag var i minste laget for å unngå å ødelegge for feiringen. Det vil imidlertid virke nesten absurd sett i sammenheng med at det kom i kollisjon med opptakten til bryllupet mellom den svenske arveprinsen Gustaf Adolf og prinsesse Margaret av Connaught, paret som var blitt lovet 50 000 kroner i apanasje fra den norske regjering.¹⁶³ Det sistnevnte bryllupet skulle stå i Windsor, og den britiske kongen var blant gjestene. Til sammen tre monarker var involvert i disse to bryllupene, kronprins Gustav var sågar i begge. Disse bryllupene tok likevel ikke oppmerksomheten vekk fra det administrative i Sverige, Tyskland eller Storbritannia. Likevel var det ikke noe godt valg av tidspunkt dersom hensikten virkelig var å unngå å ødelegge bryllupene. Mer sannsynlig er heller at det var nøyaktig ti år siden det norske nederlaget i 1895, og at man med rimelig sikkerhet kunne anta at regenten befant seg nettopp i Berlin på bryllupsfest. Tidspunktet var dermed etter all sannsynlighet valgt mer av et hensyn til de politiske omstendighetene i Norge enn med hensyn på bryllupene i Berlin og London.

Like fullt, den 7. juni hadde altså Stortinget sin spesialsesjon, der det ble avgjort at kong Oscar II ikke hadde greid å utføre pliktene sine, hvilket impliserte at han hadde sluttet å fungere som norsk monark og at han dermed ikke lenger var konge av Norge. Stortinget hadde gitt Oscar II tilbudet om å la en annen Bernadotte bestige tronen i Norge. Dette ble muligens gjort som en innrømmelse overfor svenskene, eller for å blidgjøre stormaktene, eller muligens for å provosere fram en vegring fra svenskene, hvilket ville gjøre at svenskene de facto anerkjente Norge ved å erklære tronen ledig.¹⁶⁴ Det virket som en god idé, fordi det var god grunn til å regne med at Oscar II ikke ville akseptere. Planen videre var allerede klar. Den nylig avgåtte minister for de Forente Riker Sverige og Norge i Madrid og Lisboa, grev Fredrick Wedel Jarlsberg, hadde fore-

162. Berg: *Norge på egen hånd*, side 25

163. Se kapittel 1.

164. Luntinen, side 50; Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 157.

slått å tilby den danske prins Carl den norske tronen. Carl var både den britiske kong Edward VII's svigersønn og Edwards kones nevø. På den måten ville Norge sikre seg britisk og muligens dansk velvilje, regnet Wedel Jarlsberg med.¹⁶⁵ Dessuten mente Løvland at det var en nødvendighet å ha en konge som snakket det norske språk og som ikke ville skape politiske vanskeligheter slik det var mellom Frankrike og Tyskland i 1870.¹⁶⁶ Den sistnevnte grunnen tyder på klar frykt for å bli påtvunget en tysk prins.

Det var bare én hake ved planen. I og med at Stortinget hadde erklært Norge selvstendig fra Sverige, begynte et politisk spill om Norges uavhengighet. Sverige ønsket at ingen stormakter skulle anerkjenne Norge før svenskene hadde gjort det og Norge ønsket å bli anerkjent så fort som mulig.¹⁶⁷ Problemet for nordmennene lå i at svenskene fort så at de var blitt gitt et våpen mot nordmennene ved at de unnlot å svare på henvendelsen. Så lenge Oscar II ikke svarte offisielt på henvendelsen fra nordmennene, ville tronen ikke være ledig, og dermed kunne ingen offisielle avtaler gjøres.

Det var lite ved den norske stortingsbeslutningen som kom som en overraskelse på de to stormaktenes gesandter, men det betydde ikke at de ikke kom med reaksjoner. Den direkte rapporteringen om beslutningen var ikke deres oppgave, siden det skjedde i Kristiania, og dermed falt inn under pliktene til de to lands generalkonsuler i Kristiania.¹⁶⁸

Siden de formelle saksanliggende ble tatt hånd om av du Faur, var Teichmans første rapport ikke om beslutningene, men om reaksjonene fra svensk side. Med hensyn på Teichmans tidligere kommentarer fra den 28. mai, kunne man bli forledet til å tro at Teichman ville ha vist stor sympati overfor nordmennene og heller liten overfor svenskene, og især kongen. Derfor er det interessant at kommunikeet inneholdt en beskrivelse av det svenske folks reaksjon, ”ikke med protester mot Norge, men heller med sympatierklæringer for den svenske monarken”. Teichman skrev at han ”var vitne til et spontant instinkt blant oppimot tusen svensker til å samle seg om kong Oscar II ved Rosendal-slottet, som var kongens sommersted, for å synge nasjonalsangen”, og da kongen og prins Gustaf Adolf kom fram, kunne man høre ”Konge av Sverige” gjennom

165. Fredrick Wedel Jarlsberg: *1905 Kongevalget*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1946, side 18

166. Torkell J. Løvland: *Menn og Minner fra 1905 av statsminister J. Løvlands papirer*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1929, side 138

167. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 156

168. For den britiske generalkonsul Lord Melvilles rapport, se PRO/FO 73/654. Telegrammet er kort, presist og nøytralt skrevet.

sommernatten. Teichman rapporterte også at avisene reagerte noenlunde likt på stortingsvedtaket, og at alle rapporterte denne spontane feiringen.¹⁶⁹ Denne reaksjonen var rørende, men ikke egentlig viktig nok til at Teichman trengte å ta den med i sin rapport. Enda Teichman hadde vært kritisk mot den svenske kongen den 28. mai, med forbeholdet at dette er min analyse av bare ett kommuniqué, rapporterte han sympatierklæringen til kong Oscar II til høyeste hold i Tyskland. Høyeste hold i Tyskland kommenterte dette dokumentet i klare ordelag, som vi skal se senere.

Den britiske attaché Grant Duff nevnte til og med i sitt kommuniqué den 9. juni at han hadde fått et kommuniqué fra den britiske generalkonsul i Kristiania som rapporterte om situasjonen. Duff rapporterte videre i sitt kommuniqué at han hadde hatt et møte med grev Gyldenstolpe. Gyldenstolpe hadde sagt at han håpet at ingen utenlandsk regjering skulle godkjenne den ”revolusjonære administrasjonen etablert av Stortinget”, og at han ”expressed pleasure when I informed him of the tenour of the instructions addressed to Viscount Melville, contained in Your Lordships telegram No.4 of the 7th instant”.¹⁷⁰ Jeg har ikke lyktes i å lokalisere det nevnte telegram, men det er ut fra sammenhengen grunn til å tro at den britiske utenriksminister hadde bestemt seg for å gi beskjed om at Storbritannia ikke støttet Norge i å hevde sin selvstendighet. Dette er for så vidt ingen overraskelse, det hadde vært langt mer overraskende dersom det fra diplomatisk hold ble uttrykt sympati overfor nordmennes uortodokse manøver. Derfor kan dette dreie seg om en ren formalitet. Duff nevnte også at det var lojalitet og sympati overfor kongefamilien som preget svenskene, men han tok ikke med den spontane sympatierklæringen.

De første reaksjonene i Berlin

Den norske beslutningen førte selvfølgelig til reaksjoner både i Tyskland og Storbritannia. I Tyskland hadde den svenske minister i Berlin, Grev Arvid Taube, en rekke møter med den tyske utenriksminister Richthofen og viseutenriksminister von Mühlberg. Det første fant sted allerede den 8. juni mellom Taube og Richthofen. Taube kommenterte Richthofens noe uventede bemerkning:

169. AA/PA Schweden R11285 Teichmann til Bülow 8. juni 1905, No 83

170. PRO/FO 73/650 Grant Duff til Lansdowne, 9. juni 1905, No. 77. Ordet ”tenour” virker ukjent for de fleste ordbøker, og er muligens antikvert. I denne sammenheng tror jeg ”tone” eller ”retningslinje” er den beste oversettelsen. Dokumentet var skrevet for hånd.

”Hans Excellens påpekade å sin sida, att då man i Sverige syntes hafva afstått från varje tanke på att med vapenmakt upprätthålla unionen, det nuvarande tillståndet icke kunde ad infinitum förlängas, utan att det efter en viss tid skäligen tidsfrist icke blefve möjligt för makterna att undvika att erkänna den nyskapade ordningen.”¹⁷¹

Det er svært bemerkelsesverdig at den tyske utenriksminister uttalte seg på denne måten. Til og med om man skulle ta høyde for at Taube oppfattet situasjonen som noe mer prekær enn den var, virker det som om Richthofen langt på vei presenterte den svenske minister for et skjult ultimatum; gjør noe med situasjonen eller mist Norge. Denne linjen kan det virke som om Taube selv la til grunn for sine rapporter senere i juni og juli. Det er derimot en mer prosaisk tolkning av utsagnet som jeg vil legge mer vekt på. Det tyske utenriksdepartement virket simpelthen ikke sikker på hva Sverige ville fra dem, og det hadde ingen hensikt for dem å vente altfor lenge på Sveriges avgjørelse angående Norge. De to mulighetene er derimot ikke gjensidig ekskluderende, sannsynligvis ønsket den tyske politiker å finne ut hva Sverige ville, men samtidig få fram at Tyskland ikke var interessert i en langvarig stillstand med debatt om prosedyrer. Richthofen sa videre at han var overbevist at det var best for begge riker om det kom en svensk prins på den norske tronen, noe han mente maktene ikke skulle ha noe å innvende mot. Dersom dette ikke ble noe av, antok Richthofen at en av det danske kongehuset ble gitt tilbudet, dersom ikke ”republikens anhängare finge överhand”.¹⁷² Richthofens kommentar var premiss, og den oppsummerte det viktigste momentet som unionsstriden kom til å handle om for stormaktene de neste to månedene; dynastisk politikk og frykt for republikker.

Den 8. juni hadde Bülow bedt Richthofen om å innhente Holsteins råd om saken. Samtidig ga Bülow selv sin mening, at man måtte unngå å behandle Norden som et perifert og neglisjerbart område, legge vekk eventuelle anneksonsider og opprette best mulige forbindelser med alle de skandinaviske landene.¹⁷³ Dette er første gang jeg har lagt merke til at ”anneksonsider” i sammenheng med Sverige dukker opp. De eventuelle anneksonsiderne kan ha vært keiser Wilhelm IIs planer om å inkludere Sverige i en tollunion eller i trippelalliansen.¹⁷⁴ En annen mulighet er at Bülow refererte til eventuelle muligheter for å forsyne seg av Norge etter en eventuell invasjon fra russisk side.

171. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 233, Taube til Gyldenstolpe, Berlin, 8. juni 1905, N:o 234

172. Sst.

173. Lindberg, *Kunglig...*, side 199

174. Se innledning

Etter at Bülow hadde avtalt med kronprins Gustav at Tyskland stilte som garantist, ville en anneksjonistisk linje naturlig kollidere kraftig med Bülows ideer om hva tysk syn på saken skulle være. Bülow mente også at en slik politikk, altså en der man prøvde å oppnå de best mulige forbindelser med de skandinaviske landene, ”wird auch in Deutschland sehr populär sein”.¹⁷⁵ Dette kan forklare tysk politikk overfor Norge og Sverige. De var sannsynligvis oppriktig interessert i å ha et godt forhold til Sverige, men de måtte også ha et godt forhold til Norge, enten i unionen, og da måtte Sverige bruke våpenmakt, eller utenfor, og da var det viktig for Tyskland å stå frem som norskvennlige. Dette understreket Bülow i en margkommentar i en rapport fra den tyske generalkonsul i Kristiania: ”Wir haben kein Interesse daran die Norweger schlecht zu behandeln”.¹⁷⁶

Den 16. juni hadde Taube enda en samtale med Richthofen. Om de tidligere møtene hadde gått dårlig for den svenske minister, var dette langt verre. Nok en gang understreket den tyske utenriksministeren hvordan han oppfattet situasjonen, som var at siden Sverige ikke hadde planer om å bruke våpenmakt, var det ingenting annet å gjøre enn å holde ”gute Miene zum bösen Spiel” og så fort som mulig prøve å komme til et vennskapelig sluttoppgjør med Norge.¹⁷⁷ Richthofen la til at han syntes også at Sverige burde akseptere det norske tilbudet om å la en svensk prins bli konge av Norge. En av grunnene Richthofen nevnte skal, ifølge Taube, ha vært at det ellers sannsynligvis ville bli republikk i Norge, noe som ikke var i Sveriges eller andre monarkiske lands interesse. Taube observerte en rød tråd gjennom Richthofens refleksjoner, at Sverige selv hadde ”oppgitt partiet” mot Norge ved på forhånd å ha erklært at de ikke ønsket å bruke vold. Som følge av dette, trengte ikke Tyskland å ta spesielt hensyn til Sverige, men heller at man kunne vise imøtekommenhet overfor den nye staten Norge i egen interesse. I tillegg skal Richthofen både berømmet Norge for å ha vist ”berömvärda hänsynsfullhet” ved å tilby tronen til en svensk prins og påpekt overfor Taube at enda han var Norges offisielle representant ”de jure”, var han neppe ”de facto”.¹⁷⁸

Taube konkluderte med at Tyskland så at Sverige i egen interesse hadde to alternativ: enten å opprettholde unionen med våpenmakt, eller med godvilje å finne seg i

175. Lindberg, side 199. Hubatsch (side 603) mener at det var ”Deutschland”, og ikke ”Rußland”

176. AA/PA R11285 du Faur til Bülow 8. juni 1905 ”Vi har ingen interesse i å behandle nordmennene dårlig” (I Luntinen, side 49, står den oppført som 6. juni)

177. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 233, Taube til Gyldenstolpe, 16. juni 1905, Berlin, N:o 244. ”gode miner til slett spill”

178.SSt.

det som skjedde og komme til forståelse med Norge. Taube mente at stormaktene foretrakk det første alternativet. Et notat i marginen, sannsynligvis av Gyldenstolpe, understreket at dette ”borde få stå för Grefve Taubes egen räkning”. Taube advarte mot å finne et tredje alternativ eller ved å legge ut hindringer, da det neppe ville bli tatt pent opp av stormaktene.¹⁷⁹

Den pessimistiske innstillingen til Taube har nok så absolutt bakgrunn i det tyske synet på unionen. Tyskerne ønsket en løsning, så de kunne vite hva de skulle forholde seg til. Svenskene hadde ikke presentert dem for annet enn hva som kunne virke som en slags uthalingsteknikk. Lindberg har ikke tatt så mye hensyn til Taubes rapporter, og han har derfor ikke tatt med Richthofens mangel på forståelse. Taube var tyskvennlig, og arbeidet for et tettere bånd mellom Sverige og Tyskland i sin karriere i Berlin.¹⁸⁰ Dermed kan Taubes rapporter være farget av dette og et ønske fra Taube om å blidgjøre Tyskland. Likevel er det interessant å notere seg Richthofens mening, og denne meningen viste liten forståelse overfor den svenske saken. Det ga riktignok ikke noen nevneverdig sympati overfor Sverige, men, som Roald Berg skriver, var det utenkelig å godkjenne den norske regjeringens avsettelse av en konge helt uten videre. Dermed ville alle trusler fra tysk side om å begynne forhandlinger med Norge være tomme. Dette kunne imidlertid ikke den svenske regjering ta sjansen på.

De første reaksjonene i London

Siden både Rodd, kong Edward, den svenske minister i London, Carl Bildt, og kronprins Gustav var opptatt med forberedelsene til og selve bryllupet mellom den svenske prins Gustav Adolf og Margaret av Connaught, er det naturlig å se på reaksjonene der. Den eneste kilden jeg har kommet over derfra, er dagboken til Rodd. Siden bryllupet var veldig populært både i Sverige og i Storbritannia, fikk det mye oppmerksomhet. Likevel ble unionsoppløsningen fra norsk side i høyeste grad registrert. Rodd skrev i dagboken at: ”Of course they are in the wrong constitutionally but they meant to do it – whatever happened - & it was not to be avoided”.¹⁸¹ Rodd hadde forstått at det ikke hadde vært mulig å stoppe denne beslutningen. Den ville ha kommet uansett hvilke inngrep Sverige

179. Sst.

180. *Svenska Män och Kvinnor : biografisk uppslagsbok*, Bonnier, Stockholm, 1942-1955, bind 7, side 460

181. Rodd/Burgmann, side 19

og Storbritannia ville ha foretatt. En reaksjon som ser ut til å ha gått igjen hos flere av gjestene var at det var et forferdelig dårlig valgt tidspunkt. Rodd noterte at "At least I think they might have waited until after the wedding to bring on the crisis. Very few people here[sic] understand the situation."¹⁸² Det hjalp nok ikke heller at gratulasjonstelegrammet fra den norske regjeringen til Gustaf Adolf var adressert til "Prince G. A. of Sweden", og dermed utnyttet den norske regjering også gratulasjonstelegrammet til å få fram unionsoppløsningen.¹⁸³ Selve bryllupet gikk ifølge Rodd svært pent for seg, og de "almost forgot Norway & all the troubles".

Senere på kvelden ble imidlertid situasjonen tatt opp i samtale mellom Rodd, Bildt og kronprins Gustav. Gustav forklarte at det kunne bli vanskelig å ta imot den norske tronen. Prins Wilhelm kunne ikke før arverekkefølgen var klar, det vil si, når Oscar II døde og Gustav ble kronet. De to andre "would be most reluctant to go".¹⁸⁴ Kronprinsen sa også at holdningen i Sverige, ifølge de telegram han hadde mottatt, var at de måtte godkjenne bruddet, men at de hadde til hensikt å gjøre livet så vanskelig som mulig for nordmennene, blant annet ved å krangle og vente med å ta noen avgjørelse til Riksdagen samlet seg i august og kammeret i januar. Rodd og Bildt anmodet kronprinsen om at Sverige burde opptre sjenerøst, og at det ikke var noen ting å vinne ved å kjele. Det ville bare skape uheldig irritasjon, og det var bedre, mente de to, at kongen skulle bli husket som storsinnet enn å ha mislykket etter å ha satt opp alle mulige hindre. Rodd nevnte at han følte seg noe utilpass i denne diskusjonen om Sveriges skjebne, men kronprinsen forsikret at han ønsket Rodds mening, og han insisterte på at han ikke hadde noen hemmeligheter overfor Rodd.¹⁸⁵

Kronprinsens åpenhet overfor Rodd er bemerkelsesverdig, og er vanskelig forenelig med påstanden til Lindberg om at Storbritannia ikke hadde noen mer aktiv politikk enn de andre stormaktene. Riktignok er det å ha en rådgivende rolle ikke å utføre en direkte aktiv politikk, og det var ikke britenes innsats som skapte dette fortrolighetsforholdet. Likevel danner det et bilde av den ene delen av det som skulle bli Storbritannias policy i Skandinavia, regjeringens politikk som den forsiktige og indirekte aktør i denne saken, men like fullt en aktør.

182. Sst. Sannsynligvis skal det stå "Very few people here understand..."

183. Diplomaticus (Kristian Winterhjem): *I Sverige 1905*, Aschehoug & Co., Kristiania, 1906, side 73

184. Rodd/Burgmann, side 19

185. Sst., side 19-21

At Norge nå hadde en mulig ledig trone, hadde ikke unngått deres oppmerksomhet. Den 17. juni hadde Kong Edward VII fortalt Rodd at han hadde hørt rykter om at prins Carl av Danmark kom til å bli tilbudt den norske tronen, og at Edward VII sterkt hadde anbefalt sin svigersønn å ta imot den. Rodd skrev at han senere på dagen fikk høre fra kronprins Gustav at Tyskland ville protestere mot at det ble en dansk prins på Norges trone. Det er overraskende dersom meningene var så sterke fra tysk side, i hvert fall ut fra den innstillingen man tidligere kunne spore hos dem, der de nærmest ikke visste hva de skulle gjøre med situasjonen i Skandinavia. Dessuten har jeg ikke funnet noen kilder som bekrefter at tyskerne så slik på saken. Dette kan heller være fremmet på grunn av kong Edwards frykt for tysk innblanding i sin politikk for å få svigersønn på den norske tronen. Uansett danner dette et bilde av den andre delen av Storbritannias policy i Skandinavia, monarkens dynastiske og noe mer dynamiske politikk med et snev av germanofobi. Disse to retningene, regjeringens og kongens, skulle etter hvert vise seg å være uforenelige.

Hva gjelder Lansdowne, var han ikke mye nevnt av Rodd, enda han også var på Windsor. Likevel hadde han samtalt med kronprins Gustav den 15. juni. Samtalen omhandlet i hovedsak Novembertraktaten og en eventuell fornyelse av den. Kronprinsen informerte om at Tyskland ønsket å bli en del av garantistene for skandinavisk uavhengighet. Lansdowne informerte om at den britiske regjeringen "should certainly regard with satisfaction" at Tyskland ville bli en garantist, akkurat som de ville med hvilken som helst annen stormakt som ønsket å bevare status quo i Nordøsteuropa.¹⁸⁶ Med dette mente Lansdowne sannsynligvis Russland, som han tidligere i notatet spesifikt ikke ønsket som antagonist til denne avtalen. Dette var i og for seg det samme synet som marineministeriet hadde, men det var ikke første gang Lansdowne hadde vært inne på tanken å inkludere Russland. Han hadde for eksempel nevnt det i sitt kommunike til Rodd den 23. mai.¹⁸⁷ Det gikk uansett i retning av at både Tyskland, Storbritannia, den svenske kongen og Frankrike ønsket å inkludere Russland i en ny avtale om Skandinavias sikkerhet og nøytralitet.¹⁸⁸

186. PRO/FO 73/649 Lansdowne til HKH Kronprins Gustav (notat) 15. juni 1905; også Rodd/Burgmann : "Lord Rennels...", side 20.

187. Se kapittel 1

188. Om Frankrikes interesse, Luntinen, side 48

En norsk joker i kongekabalen

Den 18. juni klokken 10 om morgenen fant det sted et møte som startet en akselerasjon i aktiviteten rundt unionskonflikten fra både britisk og tysk side. Møtet som fant sted, var mellom Sir James Rennell Rodd, fortsatt i London, og Wedel Jarlsberg, som nå var en uoffisiell norsk diplomat. Den sistnevnte hadde fått oppdraget av statsminister Michelsen uoffisielt å representere Norge. Møtet dreide seg om Norges fremtidige konge. Wedel Jarlsberg mente at det beste hadde vært prins Karl av Sverige, men dersom dette ikke gikk, ville de (sannsynligvis Stortinget) tilby tronen til den danske prins Carl i stedet. Rodd skrev at Wedel Jarlsberg da lurte på om han kunne regne med den britiske kongens godkjenning av den danske prinsens kandidatur og muligens også hjelp til å overbevise den danske kongen. Wedel Jarlsberg understreket at dette var den siste muligheten; dersom heller ikke den danske prinsen ble konge, ville det bli republikk. Han ba Rodd om å forklare situasjonen for den britiske kongen. Rodd visste svaret, men påtok seg oppgaven, og skrev at han følte at han hadde Norges trone i lommen.

Kongens svar var som forventet, han støttet Wedel Jarlsbergs syn, både om den svenske og den danske prins Carl. Rodd dro så til Lansdowne, og de to samtalte rett før Lansdowne skulle ha et uoffisielt møte med Wedel Jarlsberg. Rodd fortalte om samtaler med kong Edward og med Wedel Jarlsberg. Lansdowne reagerte på at kong Edward hadde kontaktet Danmark og anmodet sin svigersønn om å akseptere den norske tronen. Det var ikke i tråd med konstitusjonell praksis. Han og Rodd var enige om at det var grunn til å være forsiktig med Wedel Jarlsberg.¹⁸⁹ Hva gjaldt selve samtalen, skal Wedel Jarlsberg ha nevnt at dersom Storbritannia ikke hjalp Norge, måtte Norge søke hjelp fra andre steder.¹⁹⁰

Luntinen indikerer at Wedel ved denne formuleringen presset Lansdowne for å få ham til å støtte Norge. Jeg synes det er noe for vagt for å kalles press, men Wedel Jarlsbergs utsagn viste ikke tegn til førsteklasses diplomati. Her skal det sies i forsvar for Wedel Jarlsberg at dette synspunktet var den norske regjeringens, og ikke, i hvert fall ikke bare, hans. Lansdownes kommuniké til Grant Duff indikerte at samtalen også gikk inn på tronespørsmålet, i hvert fall hadde Wedel introdusert det. Lansdowne hadde svart at "the time had scarcely come for considering what might happen in the event of recognition

189. Rodd/Burgmann, side 21-22

190. Luntinen, side 51

being (...) too long withheld by any of the Powers".¹⁹¹ Dette burde bli oppfattet som klar tale fra Lansdowne om at han ikke hadde noen interesse av å binde seg på dette tidspunkt.

Det er derimot ikke sikkert at Wedel Jarlsberg forsto det slik. Senere på dagen møtte han Rodd, og Rodd kommenterte at Wedel virket svært fornøyd med samtalen med Lansdowne. Rodd hadde sagt helt uoffisielt at han trodde at det ville bli sett på som den beste løsningen om Bernadottene nektet å ta imot tronen.¹⁹²

Hvis man ser på Løvlands observasjoner basert på Wedel Jarlsbergs rapport om møtet mellom Wedel Jarlsberg og Lansdowne, er det ikke rart at denne bemerkelsesverdige optimisme fant sted. Der har samtalen blitt plassert i et positivt lys, og Lansdownes meninger var dermed at "den norske regjerings interesser for såvidt falt aldeles sammen med den britiske regjerings".¹⁹³ Denne måten å legge mer vekt på det positive i en samtale enn forbeholdene, går igjen som en rød tråd hos de norske politikernes observasjoner, Wedel hadde også en svært positiv opplevelse av sine samtaler med Rodd og Lansdowne.¹⁹⁴

Det var derimot en britisk politiker som var svært lite begeistret for unionsbruddet, og som sa klart fra til Wedel Jarlsberg. Det var Sir Edward Grey, som i desember 1905 tok over som utenriksminister etter Lansdowne. Grey hadde visstnok oppfordret Wedel Jarlsberg til å dra tilbake og forsøke å gjøre ting godt igjen med Sverige, da "Unionen vil være det bedste for Deres land".¹⁹⁵ Greys holdning var ikke fullt så merkverdig som det kunne virke, da han hadde ofte fått høre at partifelle og daværende statsminister William Gladstone i løpet av 1880- og 90-tallet hadde brukt unionen mellom Norge og Sverige som eksempel på to land i harmoni under ett styre, og dermed som argument for Home Rule. Dette synet var derimot ikke i så stor grad utbredt i 1905, i hvert fall ikke i den konservative regjeringen. I den regjeringen var derimot muligheten for, på mest mulig korrekt måte, å få en engelskvennlig konge av Norge langt viktigere.

191. PRO/FO 73/649 Lansdowne til Grant Duff, 20. juni 1905

192. Rodd/Burgmann, side 22

193. Løvland, side 144

194. For eksempler på dette, Wedel Jarlsberg, side 51. Dette er noe mer positivt enn dagboknotatene til Rodd gir ham dekning for.

195. Wedel Jarlsberg, side 52-53

Den korrekte måten var at kong Oscar II av Sverige måtte nekte å ta imot tronen. Før Oscar II kunne gjøre dette, måtte han abdisere i Norge. Enda kronprinsen var positivt innstilt til dette, for på den måten få til en hurtig løsning, var ikke hans far det, skal Gustav ha nevnt i et brev til sin kone. Riksdagen var heller ikke begeistret for å gjennomføre en hurtig løsning uten hindringer. Likevel hadde kronprinsen greid å trumfe gjennom det kompromiss at en delegasjon skulle møte delegater fra Stortinget for å diskutere hvilke betingelser som måtte innfris for at unionsoppløsningen skulle godtas.¹⁹⁶ Rodd noterte i sin dagbok at enda denne løsningen ble godt mottatt i Norge, var de konservative avisene i Sverige svært lite begeistret, og de anklaget den svenske regjering for å utvise svakhet. Rodd mente at de ikke forsto at den svake løsningen var å opptrede pedantisk og risikere nok et slag i ansiktet. Rodd kommenterte videre at motstand er bra så lenge man er forberedt på å støtte opp sin mening med makt, men ellers er det ingen grunn til å forfølge en furten politikk.¹⁹⁷

Svensk bitterhet

Denne tendensen, at svenskene hadde begynt å føle irritasjon og bitterhet overfor det norske bruddet, hadde også den tyske minister i Stockholm notert seg. Felix von Müller hadde bare vært Tysklands nye Minister for de Forente Riker i noen dager da han observerte at de ”im Denken und Handeln etwas langsameren“ svenskene hadde gått gjennom hele følelesskalaen, og at de fleste nå hadde endt opp som bitre. Flere hadde uttalt seg og skrevet i en direkte fiendtlig innstilling til nordmennene, som Müller omtalte som ”det frafalne broderfolket”.¹⁹⁸

von Müller oppdaget også at det ble snakket åpenlyst om et kabinettsskifte fra den milde, tålmodige og etter hvert svake regjeringen Ramstedt. Det blir selvfølgelig spekulasjoner om hvorvidt von Müller var enig i det svenske folks karakteristikk av regjeringen, men han har i alle fall ikke kritisert det svenske folks syn på regjeringen. von Müller hadde vært i samtale med grev Gyldenstolpe, og dermed for første gang hørt synspunktene til en svensk statsmann. Ministeren understreket i sitt kommunike til Bülow at Gyldenstolpe ikke snakket offisielt, at hans meninger sannsynligvis divergerte

196. Rodd/Burgmann, side 23 (23. juni)

197. Sst. Rodd brukte ordet ”haggle”, og det betyr riktignok å ”prute”, men her er det mer korrekt å oversette det med ”å opptre pedantisk”. ”Furten” er min oversettelse av det franske ordet ”bouderie”.

198. AA/PA Schweden R11286 von Müller til Bülow 30. juni 1905, No 103 (”i tanke og handling noe langsommere”)

fra sin sjefs meninger og at det sannsynligvis var øyeblikksmeninger som var resultat av en tilstand med stadig skiftende holdninger. Gyldenstolpe hadde helt uoffisielt sagt at både med bakgrunn i folkets fiendtlige innstilling, og med hensyn på hoffets innstilling, var det svært sannsynlig at Riksdagen og den svenske kongen ville avslå tilbudet om en svensk konge i Norge. von Müller skrev at han hadde spesiell oppmerksomhet rettet mot kong Oscar II, og at kongen bare kunne finne én vei ut av dette uføret. Det var, etter først å ha rettet kraftig protest mot unionsspredningen og med Riksdagens godkjennelse, å akseptere troneforslaget. Denne muligheten var utelukket for den svenske utenriksministeren, skrev von Müller, og dessuten beklaget Gyldenstolpe heller ikke dette.¹⁹⁹

På spørsmål fra von Müller svarte Gyldenstolpe i tillegg at han ikke var bekymret for faren for at Norge proklamerte en republikk. von Müller stilte seg kritisk til denne innstillingen, ettersom en republikk i Norge kunne skape ringvirkninger, ikke bare i nabolandene, ”sondern auch auf das übrige monarchisches Konstituierte Europa”. Han lurte på om minister Gyldenstolpe i sitt stille sinn håpet på at en mislykket norsk republikk ville tvinge nordmennene tilbake til unionen med Sverige. Gyldenstolpe ga også uttrykk for at han regnet med at i løpet av 24 timer ville kong Oscar II omgås andre rådgivere. Den tyske ministeren hadde observert at det kunne bli vanskelig for kongen å finne noen som ønsket å bli ministre, ikke ulikt situasjonen i Norge tre uker tidligere.²⁰⁰ von Müller virket ikke fornøyd med svarene han fikk av den svenske utenriksministeren, som nesten umuliggjorde de tyske mål om å få en Bernadotte på den norske tronen eller i hvert fall å hindre republikk i Norge. Riktignok kunne von Müller ha rett i at grev Gyldenstolpe muligens tillot seg en del friheter med hensyn på at han selv sannsynligvis ikke lenger var utenriksminister ”dagen etter”, men likevel må dette ha kommet som en overraskelse for tyskerne.²⁰¹ Svenskenes likegyldighet overfor republikkfaren må ha vært spesielt vanskelig å akseptere. Von Müllers innledning av kommunikasjonen, med vekt på svenskenes bitterhet, kan kanskje ha vært ment som et hint om at svenskene tok avgjørelsene sine på bakgrunn av følelser fremfor fornuft, og den herskende følelsen, bitterheten, tillot verken at en svensk pretendent kom på den norske tronen eller at Sverige aner-

199.Sst.

200.Sst. (“men også på det øvrige monarkisk konstituerte Europa”)

201. Nå forble Gyldenstolpe utenriksminister i nesten en måned til, men han virket altså klar for å gi fra seg sitt embete allerede nå.

kjente Norge. Uansett kan det virke som om von Müller rapporterte om et land i forvirring, der et visst kaos hersket også i regjeringskorridorene.

Tyskland var ikke alene om å foretrekke monarki fremfor republikk. Storbritannia var også opptatt av at Norge måtte unngå å bli en republikk, og det skal vi komme tilbake til. Både Russlands og Frankrikes ministre i henholdsvis Stockholm og København understreket behovet for et monarki. Den russiske minister i Stockholm, grev Fjodor Andreevic Budberg, uttalte:

*” jeg vil sige det til Dem i all fortrolighet, at Greve Lamsdorf har meddelt mig at saasnt en eneste Magt har anerkjent den nye Regime, saa skal Rusland öieblikkelig anerkjende Norges eventuelle Konge – men Gud bevare Dem for at faa en Republik, det vil blive frykteligt.”*²⁰²

Denne garantien fra Russland passet bra for Norge, men den hadde altså likevel et klart krav. Norge måtte bli et kongedømme. Den franske minister i København, Crozier, uttalte seg også fordelaktig da han fikk høre at Norge etter all sannsynlighet ville bli et kongedømme: ”Min regjering er visselig republikansk, men vi anser ikke republikker som en eksportartikkel”.²⁰³

Den 7. juli rapporterte von Müller om sin audiens hos kronprins Gustav. De hadde der for det meste snakket om tronespørsmålet. Samtalen bekreftet von Müllers bekymring, da den også oppklarte kronprinsens mening angående å la en Bernadotte ta over den norske tronen. Kronprinsen mente at tilbudet fra den norske regjering ikke var annet enn et giftig forsøk på å stå fram i et godt lys i verden, ifølge von Müller.²⁰⁴ von Müller prøvde likevel å overtale kronprinsen til å velge en svensk prins til den norske tronen etter hva som virker som en instruks fra Bülow. Til dette svarte Gustav at kandidatene, hans sønner og brødre, var uaktuelle; en var syk, en annen tunghørt, sannsynligvis i overført betydning ved at han ikke ville høre på argumentene om viktigheten av en svensk prins på den norske tronen, en tredje måtte forholde seg til at arveprinsen Gustav Adolf ikke hadde en mannlig arving og enda en var uinteressert i ansvaret. Kronprinsen kommenterte videre at han var sikker på at Norge ville overleve Bernadottedynastiet, og at det danske kongehus, som ikke manglet prinser, sannsynligvis ville hjelpe Norge med

202. RAN/PA 162 – Løvland, Wedel Jarlsberg til Michelsen 17. juni 1905. Gjengitt (med noe mer moderne språk) i Wedel Jarlsberg, side 35. Wedel Jarlsberg mener at han var baron, Jungar (side 101) mener han var greve. Jeg lar her tvilen komme Jungar til gode.

203. Fredrick Wedel Jarlsberg: *1905 Kongevalget*, Gyldendal, Oslo, 1946, side 94

204. AA/PA Schweden R 11286 von Müller til Bülow 7. juli 1905, No. 108. Norge skulle stå frem ”i små frakker”, altså sannsynligvis som ydmyke (min tolkning).

en tronarving. Heller ikke kronprins Gustav viste noen frykt for republikk i nabolandet, og han skal ha sagt at han regnet med at etter et mislykket forsøk som republikk ville Norge be om å komme inn i unionen igjen. Gustav hadde liten tro på at hemliga utskottet, en komité nedsatt for å se på unionsoppløsningen, ville hjelpe all verden.²⁰⁵

Den tyske minister i Stockholm hadde anbefalt at den ledige tronen i Kristiania skulle besettes av en Bernadotte. Rodd så det ikke nødvendigvis slik. Han noterte i sin dagbok for 1. juli at kong Oscar II hadde sendt et brev til Bildt og kalt ham upatriotisk for å ha foreslått umiddelbar anerkjennelse av Norge. På slutten av brevet sto det likevel noen mindre emosjonelle ord, deriblant at kongen ikke ville gå med på at en Bernadotte besatte den norske tronen dersom ikke det svenske kammeret "forced his hand".²⁰⁶ Dette passet med Wedel Jarlsbergs ønske, et ønske Jarlsberg hadde minnet Rodd om tidligere den dagen da han hadde telegrafert Rodd for å understreke viktigheten av å tilby tronen til prins Carl. Da Rodd dro tilbake til Stockholm, dro han den 8. juli innom København. Der hadde han et møte med den britiske minister i København, Sir Alan Johnstone, den britiske chargé d'affaires Stephen Leech og Wedel Jarlsberg. Jarlsberg understreket nok en gang at Norge ikke kunne vente stort lenger på Sveriges svar, men Rodd ba om litt mer tålmodighet, for ikke å ødelegge en vennlig løsning med forhastede skritt. Tre dager senere overbrakte han likevel beskjeden til kronprins Gustav.²⁰⁷

Rodd innså sannsynligvis problemet med at Sverige brukte tid på å akseptere bruddet og anerkjenne Norge. Den 12. juli noterte han at han i samtale med Gustav hadde uttrykt bekymring for at dersom det ikke ble gjort noe snart, kunne en annen makt anerkjenne Norge, og om én gjorde det, ville de andre "follow suit", og dermed sette Sverige i en vanskelig posisjon. Nordmennene får sitt pass påskrevet av Rodd, de "mistrust everything & everybody – quite unjustifiable", denne gangen i anledning keiser Wilhelm IIs besøk til Gävle i midten av måneden. Nordmennes tålmodighet var heller ikke den beste, mente Rodd, og han mente at "All may work out well yet [i]f they will only be patient a little longer".²⁰⁸ Det virker som om Rodd innså behovet for å finne

205. AA/PA Schweden R 11286 von Müller til Bülow 7. juli 1905, No. 108. Den syke var Gustavs sønn, Erik, som døde i 1918 av spanskesyken, og dessuten var han bare 16 år gammel i 1905. Den tunghørte i overført betydning var Gustavs bror Karl, som var en dyktig militær, men også for "fosterlandsk" for å ta på seg oppgaven, Gustavs sønn Wilhelm måtte vente på at Gustaf Adolf fikk en sønn og den uinteresserte var Eugén, Gustavs kunstinteresserte yngste bror. Den eldste av Gustavs yngre brødre, Oscar, hadde giftet seg uten kong Oscar IIs godkjennelse, og var derfor uaktuell i så vel den svenske som den norske kongerekkefølgen.

206. Rodd/Burgmann, side 23, "July 1"

207. Sst., side 23 - 24, "July 8"

en hurtig løsning, han ønsket ikke noen svensk uthalingsteknikk. På den annen side var han lite imponert over den norske innstillingen. Det er ikke umulig at Rodd allerede på dette tidspunktet hadde begynt å bli noe trett av Wedel Jarlsbergs aktivitet.

Rodd hadde hatt en alliert i den svenske minister i London, Carl Bildt. Bildt hadde et møte med Lansdowne den dagen. Bildt, som understreket at møtet var uoffisielt, uttrykte bekymring for at den svenske regjering stilte krav nordmennene fant smakløse, at dette ville føre til en stillstand, som igjen ville føre til en konflikt om ikke lang tid. Dessuten kunne uthalingen av svaret på hvorvidt Norge kunne tilby tronen til prins Carl av Danmark medføre at nordmennene ville ta saken i egne hender og presentere Sverige med "an accomplished fact". Lansdowne svarte at han hadde sett forslag om at den britiske regjering ville anbefale den svenske regjeringen å utvise forsiktighet, men at det ikke var noen ønske om å presse fram sitt råd i saken dersom det ikke var bedt om.

Lansdowne og Rodd var her de ivrigste forkjempere for tålmodighet. Det videre bevis på dette kom i et telegram Rodd sendte dagen etter, den 13. juli, som svar på et telegram fra Johnstone dagen før. Rodd skrev at den svenske regjering ikke kunne gjøre noe før den hemmelige komiteen, altså hemliga utskottet, hadde fullført sin rapport. Rodd skrev også at Storbritannia og Tyskland, i tillegg til kong Oscar II, så med velvilje på valget av prins Carl av Danmark som tronfølger. Det ville, skrev Rodd, være "very regrettable" dersom mangel på tålmodighet fra norsk eller dansk side skulle vanskeliggjøre en fredelig løsning. Rodd var her klar tilhenger av å ta ting i sitt rette tempo, men han ville ikke vente evig. Han understreket at han regnet med at det ikke ville ta lang tid før hemliga utskottets rapport ble kjent.²⁰⁹ Hvor Rodd hadde det fra at Oscar II og Tyskland var vennlig innstilt til prins Carl av Danmark vet jeg ikke. På dette tidspunktet virker det heller som om tyskerne behandlet prins Carl som det minst heldige alternativet, bortsett fra republikk.²¹⁰ Oscar II virket ikke interessert i noe som helst med

208. Sst., side 24, "July 12". I det sistnevnte sitatet sto det "of they will only be patient", men jeg antar at det skal stå "if"

209. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne (og Johnstone) 13. juli 1905.

210. Mer om dette nedenfor.

SKALL HAN GE SEG I?

Farbror Edward (i livreddningsbåten): Ge dig bara i, min gosse, det är inte farligt. Jag ä' ju här.

Kongsemnet: Ja, men ja' tycker det är så kyligt!"

Informasjon om bildet står etter litteraturlisten.

norsk styreform, og, som sin sønn, så han gjerne at Norge prøvde et klosset forsøk på republikk.

Etter en måned hadde de to stormaktene altså vist en større interesse for saken ettersom de måtte behandle et fait accompli og ikke en teori. Fra diplomatisk hold kan man spore en rød tråd, tyskerne etterlyste handling og britene ba om mer tålmodighet. Tyskerne ønsket sannsynligvis at Sverige fikk kontroll over Norge, og planen var å hinte om samarbeid med Norge dersom Sverige ikke tok affære. De tyske diplomatene vendte imidlertid hjem med uforrettet sak fra sine audienser og møter med svenske kongelige og politikere. Svenskene ville ikke ta affære slik tyskerne ønsket det. For britisk del var det snakk om formalia, planlegging av en fremtidig traktat og at en eventuell ny konge i Norge skulle insettes på en korrekt måte. Britene hadde likevel ikke ubegrenset

tålmodighet og ønsket en effektiv løsning, ikke en tidkrevende en. Britenes framgangsmåte ble imidlertid utfordret av Wedel Jarlsberg, som førte unionssaken inn på et mer dynastisk spor. Wedel Jarlsberg hadde utnyttet slektskapet mellom kong Edward VII og prins Carl til å aktivisere den britiske kongen. Wedel Jarlsberg skapte imidlertid så mye blest rundt kongesaken at det indirekte førte til at den tyske monarken engasjerte seg.

Wilhelm II gikk inn i det dynastiske spillet

Siden navnet Carl av Danmark dukket opp, gikk kong Edward VII av Storbritannia inn for ham i tronfølgerspørsmålet. Dette var farlig farvann for den britiske kongen, fordi hans dynastiske interesse var i konflikt med den nøytrale linjen som Lansdowne foretrakk.²¹¹ Ettersom verken kong Edward VII selv, Lansdowne eller Rodd anstrengte seg for å holde dette hemmelig, ble denne aktiviteten fra kong Edward VIIIs side svært for kjent for den tyske keiseren. Dette var avgjørende for den tyske keiserens aktivitet i juli.

Wilhelm II var lenge blitt holdt orientert i konflikten mellom Sverige og Norge, og siden 1903 hadde enhver tilspissing i forholdet mellom Norge og Sverige resultert i en eller annen form for kontakt mellom det svenske kongehuset og det tyske hoff eller det tyske diplomati.²¹² Wilhelm II hadde allerede i 1895 foreslått å løse problemene med nordmennene med invasjon eller utsulting. I 1902 understreket han likevel at han ikke hadde planer om "den Schwedischen Butler in Norwegen spielen". Samtidig fryktet han russisk dominans over et selvstendig Norge, enten ved en republikk under russisk patronat, eller som et kongerike med dansk prins som konge, akkurat som Kreta var styrt av Russland.²¹³ Wilhelm II hadde vært aktiv med å komme med uttalelser og forslag frem til begynnelsen av 1905, da han trakk seg midlertidig tilbake, delvis fordi han dro på ferie til Middelhavet. Likevel kommenterte Wilhelm II fortsatt flittig på de kommunikeer han fikk fra sin minister i Stockholm. For eksempel undret han seg den 8. mai på om nordmennene allerede hadde den danske prins Valdemar i sikte som ny regent. Den saftigste kommentaren stammet likevel fra kommunikeet fra den 8. juni. Der Teichmann skildret svenskenes spontane hyllest til sin konge etter unionsoppløsningen,

211. Sir Sidney Lee: *King Edward VII - A Biography* Vol. II, Macmillan and Co., London, 1927, side 316

212. Lindberg: *Kunglig...*, side 184

213. Sst., side 189-190. "Ikke ville spille svensk butler i Norge"

hadde Wilhelm II kommentert tørt om Oscar II: "Wir haben Mitleid mit dem alten Mann, aber helfen wollen wir ihm nicht", og det svenske folk: "Schlappschwänze!".²¹⁴

Wilhelm II sa tidlig i juni, i samtale med kronprins Gustav, at han allerede hadde bestemt seg for at det var utelukket å lansere en tysk kandidat til den norske tronen. Den svenske kronprinsen sa at det ikke var aktuelt med en svensk prins som fremtidig norsk konge, og han var heller ikke begeistret for tanken på en dansk prins som norsk konge.²¹⁵ Taube hadde foreslått overfor Richthofen at en tysk konge i Kristiania kunne få de to nordiske riker nærmere Tyskland.²¹⁶ Wilhelm II og hans rådgivere hadde slått fra seg denne ideen, Wilhelm fordi det ville være å støtte en revolusjon, og hans rådgivere fordi det neppe ville lykkes.

Keiseren og Bülow var skjønt enige i at det beste hadde vært om en svensk prins tok imot den norske tronen, særlig etter at de fikk vite om prins Carls kandidatur, som de oppfattet som kong Edward VII's renkespill. De virket enige i at dette var et ledd i en anglifisering av Skandinavia, og sett i sammenheng med kronprins Gustavs eldste sønns bryllup, er det ikke vanskelig å forstå denne bekymringen. Dermed ble denne saken i løpet av juni og juli gitt høyere prioritet enn tidligere, og vi kan anta at de diplomatene som hadde kontakt med Sverige, fikk beskjed om å legge press på Sverige for å få svenskene til å skifte mening. Dette passer bra med von Müllers rapporter fra hans ankomst til Stockholm.

Likevel var ikke den diplomatiske forbindelsen nok, og Bülow og Wilhelm II planla et besøk til Sverige. Den 4. juli ble det bestemt at møtet skulle finne sted i Gävle den 13.-14. juli.²¹⁷ Hovedhensikten var her å få den svenske kongen til å forandre sitt syn på tronfølgersaken. Det ble imidlertid bare keiseren som dro med Heinrich von Tschirschky, Bülow dro til øya Norderney på ferie.²¹⁸

Bülow hadde likevel gjort forberedelser til møtet. Den viktigste forberedelsen var å be kronprins Gustavs svigerfar, storhertug Fredrik av Baden, om å skrive et

214. Sst., side 199. Dokumentet er nevnt tidligere i kapittelet. Oversettelse: "Vi har medlidenhet med den gamle mannen, men vi vil ikke hjelpe ham". "Schlappschwänze" betyr sånn omtrent "reddharer" i overført betydning.

215. Hubatsch, side 599

216. Lindberg: *Kunglig...*, side 199-200

217. Sst., side 199-201

218. Heinrich Leonard von Tschirschky und Bögendorff hadde mer en slags representativ funksjon, han skulle passe på at keiseren ikke gjorde noen feil. Lindberg omtaler ham som "föredragende råd" hos keiseren på side 201 i "Kunglig Utrikespolitik". Den samme stillingen hadde inntil nylig Phillip von Eulenburg besatt.

brev som støttet opp om valget av en svensk prins på den norske tronen. I brevet skrev han at så lenge den svenske Riksdagen og det svenske folk ikke ville "gripe til sverd", måtte man dessverre forkaste tanken på opprettholdelse av eller nyetablering av unionen. Dessuten, mente han, ville det sannsynligvis ikke hjelpe stort for Sverige å appellere til stormaktene, da de neppe kunne vente seg stort mer enn platonisk støtte og kondolanser. Bülow mente også at den eneste måten å hindre dette ondet, at svenskene skulle miste Norge, som var kompensasjon for at de hadde mistet andre landområder under napoleon-krigene, var at en svensk prins besatte tronen i Norge. På denne måten ville Norge forbli i samme kongehus. Men likevel, om Sverige lot sjansen gå fra seg, kunne Norge enten velge en utenlandsk prins, som kunne resultere i en ubehagelig motsetning mellom Sverige og Norge, eller Norge kunne velge å proklamere en republikk, som ville medføre en betenkelig fare for Sverige "da de radikale demokratiene gjør fremskritt i det siste".²¹⁹ Bülow har muligens overdrevet noe for å få fram poenget, men det er sannsynlig at han har ment en god del av det han har skrevet. Bülow hadde allerede akseptert at svenskene ikke ønsket å gå til krig, men han hadde neppe gått med på at de ikke kunne ta den norske tronen. Storhertugen tok oppfordringen fra brevet og sendte sin anbefaling til kronprinsen, men anbefalingen rakk ikke fram før dagen etter møtet i Gävle.

Selve møtet ble en skuffelse for keiseren. Han hadde oppfordret til å slå til med "pansrad näve", og visstnok "stampe med støvelen slik at det høres i hele landet".²²⁰ Dette ble neppe tatt til etterretning. Forslaget om at en svensk prins tok over som konge av Norge ble stoppet ved at denne muligheten var avstengt fra svensk side. Kronprins Gustav hadde selv foreslått den danske prins Carl, på tross av de tidligere antydningene om at en dansk kandidat ikke ville falle i smak. Wilhelms skremmebilde om en norsk republikk ble kontret av Oscar II med at en norsk republikk ville føre til en kollaps og at Norge selv ville be om å gå tilbake til unionen. Frykten for økt britisk innflytelse i Skandinavia og Norge som en britisk vasall ble møtt med skepsis. De skiltes i vennlige og høflige toner, men med en skuffet Wilhelm II, som likevel spilte fornøyd og blid.²²¹

219. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 232, Bülow til Storhertugen av Baden, 7. juli 1905

220. Bjørn Terjesen: *Vi skiltes i fred – Oppløsningen av den Norsk-Svenske Unionen i 1905*, Universitetsforlaget, Oslo, 2001, side 105, fotnote 2

221. Lindberg :*Kunglig...*, side 201-203

Til tross for de mange forberedelsene var ikke møtet i Gävle hovedsaken ved keiser Wilhelm IIs båttur i Østersjøen. Wilhelm II hadde satt den svensk-norske unionens oppløsning i sammenheng med stormaktpolitiske observasjoner og planer. Med prins Carl som konge av Norge, mente Wilhelm II at det var sannsynlig at England ville få lagt sine hender på landet. Wilhelm II spilte et stormaktsspill der spillet om Norges fremtid bare var ett av motivene. Fem dager etter møtet i Gävle, den 19. juni, sendte Wilhelm II et telegram til tsar Nikolai II, der han foreslo at de to kunne møtes, siden han var "of course, always at your disposal". Tsaren foreslo at de skulle møtes ved Björkö.²²² Der møttes de også den 23. og 24. juli.

Prins Valdemar

Før vi går inn på dette møtet, er det relevant å se på kandidatene til den norske tronen. Møtet i Gävle hadde satt en kraftig stopper for det tyske håp om å overtale Oscar II til å la en av sine sønner bli konge av Norge. Keiseren var heller ikke interessert i noen av sine egne sønner. Dermed var det ikke så mange kandidater igjen. Det var kjent at det burde bli en dansk prins, og man hadde dermed redusert antallet kandidater til to; prins Valdemar og prins Carl.²²³ Valdemar var yngste sønn av kong Christian IX, han var gift med den franske prinsesse Marie d'Orleans, og han var bror til den russiske enkekeiserinnen Dagmar. Carl var kong Christian IXs sønnesønn og dermed Valdemars nevø, og han var gift med Maud, den yngste datter av Edward VII. For de tyske styresmakter var det en vanskelig situasjon, for de var ikke begeistret for noen av alternativene. Det ene kunne bety sterke bånd til Russland og det andre ville bety sterke bånd til Storbritannia.

Det virket som om både Bülow og keiseren foretrakk russisk innflytelse fremfor britisk. Bülow ga Holstein i oppdrag å jobbe med Valdemar-kandidaturet for å hindre den britiske innflytelsen. Holstein kastet seg over oppgaven "mit großer Eifer", og tok, via Faber du Faur, kontakt med Michelsen den 18. juli. Den tyske meldingen var at keiseren ikke ønsket noen av sine sønner på tronen. Den forsikret samtidig at tyskerne for det meste så på unionsoppløsningen som Norges sak og foretrakk nøytralitet. Likevel, siden svenskene ikke ønsket en Bernadotte på tronen, og det måtte bli en dansk prins som skulle bli konge, var Tyskland bekymret for at det skulle bli Carl. Carls kone,

222. Lee, side 355. Det britiske sitatet er ordrett, Wilhelm II snakket ofte britisk med prominente mennesker hvis førstespråk ikke var tysk.

223. Nå het prins Carl egentlig Christian Fredrick Carl Georg Valdemar Axel, men han brukte oftest bare Carl.

Maud, ønsket ikke å forlate England, og den britiske innflytelsen i Norge var allerede sterk. Ved at Norge valgte en britiskvennlig konge, fryktet den tyske generalkonsul at antitysk agitasjon ville øke. Løsningen på dette problem var heller å velge prins Valdemar, den yngste broren til kong Christian. Det at Valdemars kone var fransk, var ikke et problem for Tyskland. Det at hun var katolikk var ikke relevant, siden begge hennes sønner var protestanter. Dessuten hadde Valdemars katolske kone en kusine som var dronning av Portugal, og denne var et prakt eksempelpå hvordan en dronning skulle være. En styrket britisk innvirkning på Norge ville svekke Norges forhold til Tyskland.²²⁴

Michelsen svarte neste dag i en beskjed som ble sendt fra du Faur direkte til Bülow. I dette notatet het det at den norske regjering allerede så seg om etter kandidater til å erstatte Bernadottekandidaturet når omsider Oscar II takket nei. Michelsen skrev at det av en tysk prins av nærliggende årsaker ikke var aktuelt, sannsynligvis at du Faur hadde eliminert den muligheten. Derfor konsentrerte Michelsen seg om de to kandidatene Valdemar og Carl. Resten av beskjeden var en rekke argumenter mot Valdemar og for Carl. Valdemar var allerede gammel, hans snart voksne sønner kunne aldri føle seg helt norske. Hans kone var katolikk og dessuten hadde de to russiske sympatier, og sterke russiske bånd ville passe svært dårlig overfor Sverige. Carl var dermed alt man kunne håpe på. Han hadde en to år gammel sønn og en svært passende, og dessuten protestantisk, kone. Han var dessuten dattersønn av den meget populære Karl XV. Michelsen beklaget at han, da han hadde foreslått prins Carl som kandidat, ikke hadde tenkt på at Tyskland kunne føle seg ille til mote over prinsesse Mauds tilknytning til den britiske monark, og han understreket at Norge aldri ville finne på å ødelegge det gode forholdet til Tyskland og den tyske keiser. Likevel var Carl et bedre alternativ enn Valdemar, også fordi det norske folk ville føle langt større motstand mot Valdemar enn mot Carl.²²⁵

Det kan hende at hele affæren om Valdemar skulle ha blitt holdt hemmelig, men likevel hadde tydeligvis Johnstone fått tak i dette. Den samme dagen, den 19. juli, hadde han sendt et telegram der han advarte mot tysk interesse for Valdemar. Rodd hadde kommentert dette telegramet med at han ikke hatt hørt noe om tysk støtte til kandi-

224. Hubatsch, side 600, også Jungar, side 95-96, og Lindberg: *Kunglig...*, side 207. Lindberg mener at det var Bülow som sto bak det hele, jeg tror imidlertid at det var begge.

225. AA/PA Norwegen R8351 du Faur til Auswärtiges Amt, 19. juli 1905. Adressaten er riktignok Auswärtiges Amt, men høyst sannsynlig var den sendt til Bülow, da leseren blir titulert "Eurer Durchlaucht", som var korrekt titulering av Bülow.

daturet til den danske prins Valdemar.²²⁶ Jeg ser ingen grunn til å tvile på at Rodd ikke kjente til denne manøveren fra tysk side. Edward VII kjente derimot sannsynligvis til dette, da han hadde vært nervøs overfor muligheten for et mottrekk fra tysk side, muligens i form av en annen tronpretendent.²²⁷

Møtet i Björkö

Den 23. og den 24. juli møttes de to keiserne på Wilhelm IIs skip "Hohenzollern". Møtet handlet imidlertid om mer enn bare den norske tronen. Wilhelm II hadde sett muligheten til å bruke den norske løsrivelsen som en innfallsvinkel til å hale i land en allianse mellom Tyskland og Russland. Teknikken Wilhelm II brukte skilte seg lite fra den han brukte i Gävle. Fortsatt var Storbritannia et aktivt skremmebilde. På dette tidspunkt var Storbritannia og Russland fiender, og det er all grunn til å tro at dette skremmebildet fungerte langt bedre på Nikolai II enn på Oscar II. I tillegg var den konservative tsaren svært bekymret for muligheten for republikk, en mulighet som Wilhelm II overdrev sannsynligheten av. Men Wilhelm II gikk enda lenger. Han hadde nok et skremmebilde, det at Oscar II hadde lovet ham at Tyskland sto fritt til å invadere Bergen, og at Storbritannia kunne få Kristiansand dersom det skulle bli noen protester.²²⁸ Historien var etter all sannsynlighet oppspinn, men Nikolai II gikk på den.²²⁹ Han uttrykte, ifølge den tyske diplomat von Tschirschky, bekymring for at denne inndelingen ville føre til at havnene på Murmansk-kysten ville "jeden Wert verlieren", og at neste skritt ville være å stenge Kattegat.²³⁰

Dessuten uttrykte de begge at de hadde fått nok av den britiske 'intrigemakere' Edward, som de mente prøvde å utvide sitt renkespill til også å gjelde i Norge.²³¹ Tsaren gikk lenger, skal vi tro Wilhelm II, da han beskrev Edward VII som den største "mischief maker" og den "gefährlichsten Intriguanten[sic] in der Welt".²³² Tsaren var fortsatt irritert over Doggerbank-affæren og bekymret over den "britisk-japanske arrogansen" ettersom han mente at Storbritannia og Japan tillot seg hva det skulle være.²³³

226. PRO/FO 73/652 19. juli 1905, Rodd til Lansdowne (og Johnstone), No 22 (Telegraphic)

227. Lindberg: *Kunglig...*, side 212

228. *Die Große Politik...*, side 455

229. Luntinen, side 57

230. *Die Große Politik ...*, side 455

231. Lindberg: *Kunglig...*, side 205

232. *Die Große Politik...*, side 460, også gjengitt i Jungar, side 94.

At Storbritannia hadde forflyttet sin marines tyngdepunkt fra Middelhavet til Nordsjøen hadde nok heller ikke gått ham forbi.

De to monarkene kom også inn på den norske tronfølgerstriden. Nikolai II var ikke fornøyd med sin fetter, den danske prins Carls, kandidatur. I tillegg til at han var svigersønn av Edward VII, mente Nikolai II at Carl "nirgend wo gewesen, keine Lebenserfahrung habe, unbedeutend und indolent sei".²³⁴ Dessuten ville et Norge med ham på tronen, mente Nikolai II, sannsynligvis bare representere en økning i antallet republikker eller republikkliknende monarkier. Tsaren savnet det monarkiske prinsipp. Akkurat som forventet, foretrakk Nikolai Valdemar, fordi han hadde "mer livserfaring, en svært passende frue og vakre barn".²³⁵ Hva gjaldt Carls kandidatur, argumenterte Wilhelm II for at det ville føre til at kong Edward VII, 'by fair means or foul' ville kontrollere Skagerrak og besette Kristiansand ved bruk av sitt renkespill.²³⁶ Wilhelm hadde sin vanlige løsning mot britisk renkespill, kontinentalalliansen, en allianse mellom Russland og Tyskland, der Frankrike "is obliged to lie in bed with you and eventually to give a passing hug or kiss to me, but not to sneak into the bedroom of the ever intriguing touche à tout on the Islands." Nikolai II ble etter hvert overbevist om fordelene med allianse med Tyskland, og han så også fordelene med en allianse mellom Russland, Frankrike, Tyskland, Østerrike-Ungarn og Italia. Nikolai II signerte en kontinentalallianse som Wilhelm II "tilfeldigvis" hadde i lommen.²³⁷ Avtalen var en bindende forsvarsavtale med en mulighet for Frankrike til å delta, og den skulle aktiviseres med en gang det ble fred mellom Russland og Japan.²³⁸ Det at en av de to vitnene som skrev under var admiral Birilev, som ikke forstod noe om utenrikspolitikk, og ikke visste hva han signerte på, så ikke ut til å plage Wilhelm II.²³⁹ Den klareste kilden vi har til hva som skjedde, er keiser Wilhelm IIs egne nedtegnelser om hendelsesforløpet. Keiseren sendte selv en rapport om møtene i både Gävle og Björkö til utenriksdepartementet. Det er interessant at Wilhelm

233. Maseng: "1905 og 1940". Side 41-42. Storbritannia flyttet, ifølge Maseng, marinen sin opp til Nordsjøen sin nettopp fordi de var bekymret for tysk-russisk samarbeid.

234. *Die Große Politik...* side 461. "har ikke vært noen sted, har ingen livserfaring, er lat og ubetydelig"; også Jungar.

235. "Sst.", side 461. Luntinen, side 57

236. *Die Große Politik...*, side 460. Sitatet er originalt på britisk, sagt av Wilhelm II

237. Luntinen, side 57-58

238. Lee, side 356

239. Erich Eyck: *Das Persönliche Regiment Wilhelms II*, Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach, Zürich; 1948, side 412.

Han skal ha signert "for symmetriens skyld", altså slik at en fra hvert land signerte, og han "skal ha visst like mye om utenrikspolitikk som et esel visste om å spille lutt."

II valgte å dra i egen person til både Sverige og for å møte tsar Nikolai II, og det blir ikke mindre interessant når vi vet at han selv valgte å sende en rapport om de to møtene. Det virker som om Wilhelm II i høyeste grad var engasjert i den norske tronfølgersaken, om enn den spilte en noe underordnet rolle under Björköforhandlingene.

Å gå inn på alliansen med Russland, hvorfor Nikolai II signerte den eller hvilke konsekvenser den kunne ha medført, vil dessverre falle på siden av denne oppgaven, og derfor vil jeg ikke gå videre inn på den.²⁴⁰

Diplomatisk aktivitet opp mot Hemliga utskottets avgjørelse

Samtidig som det dynastiske spillet foregikk i Østersjøen, var tysk, britisk, svensk og, riktignok uoffisielt, norsk diplomati i aktiv virksomhet. Den svenske minister i Berlin, Taube, hadde ingen gode nyheter å rapportere til sin arbeidsgiver angående sine siste møter med den tyske utenriksminister. Richthofen hadde riktignok hørt oppmerksomt på, men hadde ikke kommet med noen nye tanker om saken, og som svar på Taubes oppfordring om å ikke anerkjenne ”den nya regeringen i Kristiania”, sa Richthofen kort at den saken ikke var blitt tatt opp til overveielse ennå.²⁴¹

Bedre ble det ikke en uke senere, da Taube var i møte med viseutenriksminister von Mühlberg mens Richthofen var på ferie. Taube rapporterte med en noe frustrert tone at von Mühlberg bare gjentok argumentene til Richthofen. Det var likevel en uttalelse fra viseutenriksministeren som Taube spesielt hadde festet seg ved, og som han mente reflekterte det generelle syn på saken fra tysk side, både allment og i ledende offisielle kretser. Taube hadde presset von Mühlberg med spørsmål av typen hvordan ”en monarkisk rättsstat” som Tyskland kunne unnskyldte opprørere og lovbrøtere og vise en slik sympati for Norge. Etter noen bortforklaringer utbrøt von Mühlberg: ”Ja, om jag skall tala uppriktigt, så är orsaken helt enkelt den, at Sverige visat sig svagt. Och Ni vet ju, här i världen är det den starke, man helst sympatiserar med.” Ellers understreket von Mühlberg at det var i Sveriges interesse å få en løsning så fort som mulig, siden de allerede hadde erklært unionen for verdiløs.²⁴²

240. Sune Jungar og Perri Luntinen har sett på dette i sine bøker, se også Bülow's og Wilhelm II's selvbiografier.

241. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 232, Taube til Gyldenstolpe, 8. juli 1905

Svaret til von Mühlberg på spørsmålet om hvorfor Tyskland støttet Norge er interessant. Ettersom det ikke er noen dokumenter som peker i retning av at Tyskland faktisk ønsket å støtte Norge, virker det som en bløff. Kommentaren til von Mühlberg kan kanskje heller forstås som et klart hint til Sverige om hvordan Tyskland ønsket at Sverige skulle håndtere saken, altså at Sverige skulle være sterke.

Det var nok lite som pekte på at den ”starke, man helst sympatiserer med” var Norge. Dessuten hadde norske fremstøt mot Tyskland i det hele vært mindre vellykket. Både konsul Konrad Mohrs og Wedel Jarlsbergs forsøk på direkte kontakt var uten resultat. Wedel Jarlsbergs indirekte påvirkning gikk gjennom den tyske minister for Danmark, Wilhelm von Schoen. Denne påvirkningen fungerte heller ikke for Wedel Jarlsberg. Det eneste han oppnådde, var å få høflige forsikringer om at Tyskland forholdt seg nøytralt.²⁴³

Jeg antydte tidligere at keiseren og rikskansler Bülow kan ha gitt beskjed om å legge press på Sverige for å overbevise dem om at det beste valget var å få en Bernadotte på den norske tronen. Dersom det var slik at von Mühlberg hadde fått denne instruksjonen, er det lite å finne av dette i disse to rapportene. Det kan rett og slett være noe av det Taube refererte til da han snakket om gjentagelsen av de gamle argumentene, både fra Richthofen selv og fra von Mühlberg.

Det var ikke bare fra Berlin at svenskene møtte motstand. Rodd noterte i dagboken sin om komiteen at

*”Norway won’t wait if they cannot make their minds up soon. It is most unfortunate seeing them bent thus on not recognizing the real logic of facts. – They know they must agree to separation Whatever a few of the old (Binder) & the conservative party and the army might wish, the nation won’t fight about the issue – and yet they claim, though they cannot back the claim by force[,] that Norway must give some satisfaction to their amour propre. (...)There are all sorts of schemes[,] views & projects & it seems to be very difficult to bring a majority together into line. (...) It is however now six weeks since Norway took the crucial step, and Sweden has not yet replied. I doubt the patience of the Norwegians [is] holding out much longer”.*²⁴⁴

Rodd virket her oppgitt over kaoset som så ut til å styre i den svenske Riksdagen, og mente vel at det var på høy tid at svenskene tok affære. Jeg tror ikke dette bør tas til inntekt for at Rodd og britisk holdning var blitt norskvennlig, snarere at de ønsker en hurtig

242. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 232, Taube til Gyldenstolpe, 15. juli 1905, N:o 269, Förtrölig

243. Berg: *Det land vi venter hjælp af...*, side 10-14.

244. Rodd/Burgmann, side 24, “July 20”

løsning. Dette synspunktet delte grev Gyldenstolpe, skal vi tro Rodd. Han var “fully alive to the dangers of the situation likely to arise from further delay on the part of the Swedish Diet in making up its mind”.²⁴⁵ Rodd hadde nok sett seg noe lei på svensk uthalingsteknikk, men på den annen side hadde han nok ikke all verden til overs for det norske presset for å få godkjent prins Carl av Danmark som konge av Norge. Dessuten virket ikke Rodd spesielt engstelig for at republikanske strømninger i Norge skulle ta overhånd. Den 24. juli kommenterte han at på bakgrunn av informasjonen han hadde fått fra Norge, var det lite sannsynlig at republikanerne hadde mange tilhengere. Samtidig skjønnte han at jo lenger tid det tok å komme til enighet, jo flere vanskeligheter kunne republikanerne skape.²⁴⁶

I løpet av juli hadde dermed situasjonen tatt en litt annen vending. Det tyske diplomatiet var for alvor gått inn for å påvirke nordmennene. Wilhelm IIs reise til Björkö var nok helst hans egen idé, men forberedelsene til møtet i Gävle var gjort av et relativt samlet tysk utenriksdepartement. Argumentene hadde i høyeste grad vært de samme som før, svensk mangel på handlekraft og uvillighet til å gå med på at en Bernadotte skulle akseptere den norske tronen måtte bekjempes. Igjen ble bløffen om at de tyske styresmakter vurderte å samarbeide med Norge forsøkt, men denne gangen forsøkte den svenske minister å avsløre bløffen. Her var imidlertid det tyske og det britiske utenriksdepartementet enige, det var ønskelig at svenskene sluttet å utsette avgjørelsen med hensyn på Norges selvstendighet. Begge hadde innsett at det bare var én akseptabel løsning igjen, å skaffe Norge en passende konge. For britisk del var det opplagt prins Carl, for tysk del var valget av prins Valdemar foretrukket.

Etter Björkö – Monarkene bytter rolle

Exeunt Wilhelm II og Bülow

Etter at den tyske og den russiske keiser hadde gått med på at prins Valdemar var det beste alternativet til å ta over tronen, skulle man tro at det ville komme et sterkt tysk press på den norske regjeringen for Valdemars kandidatur. Det kom derimot ikke, og det er noen grunner til det. Det ser ut til å ha vært en allmenn oppfatning blant historikere på

245. PRO/FO 73/650 Rodd til Lansdowne, 18. juli 1905.

246. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 24. juli 1905

dette feltet om at tyske statsmenn hadde gitt opp tanken på Valdemar som konge av Norge allerede før møtet i Björkö. Roald Berg og Folke Lindberg daterer Bülow's resignasjon til 21. juli.²⁴⁷ Det kan virke som om Bülow ikke kjente til møtet mellom de to monarkene. Dette blir selvfølgelig spekulasjon, men til gjengjeld passer det med Bülow's reaksjon da han ble fortalt om møtet i Björkö.

En av grunnene til at Valdemars kandidatur ikke ble fulgt videre var innholdet i en rapport fra København. Den tyske minister i Danmark, Wilhelm von Schoen, hadde vært i samtale med den russiske minister, Alexandr Izvol'skij. Izvol'skij hadde ikke noen interesse av å intervensere mot prins Carl, tvert imot hadde han ingenting imot kandidaturet. Derfor hadde von Schoen advart Bülow mot forsøk på å lansere prins Valdemar.²⁴⁸ Det er dessverre litt forvirring blant historikerne om når dette skjedde, før eller etter Björkö. Luntinen mener at von Schoen til og med selv skal ha sagt til Wedel Jarlsberg at for Tysklands del måtte Norge gjerne ta prins Carl, så lenge de holdt seg unna republikkideene.²⁴⁹ Denne uttalelsen kom imidlertid så tidlig som 11. juli, og det virket heller som Wedel Jarlsberg, og muligens også von Schoen, ble holdt utenfor den tyske planen om prins Valdemar. Lindberg har selv ikke datert Schoen's advarsel, men han plasserte hendelsen etter Björkö-møtet.²⁵⁰ Begge de to historikerne gir et inntrykk av at von Schoen handlet noenlunde fritt.

Den siste spikeren ble hamret inn i kista da Holstein skrev i et notat til keiseren den 28. juli i anledning keiserens besøk til København at ryktene om at Tyskland ønsket et nærere forhold til Danmark hadde lekket ut. Danskene har allerede forhørt seg om hvor fort Storbritannia kunne få skipene sine til Danmark, en klar indikasjon på hvor begeistret danskene var for et nært forhold til Tyskland. Dermed var det allerede nok diplomatiske problemer i forhold til Danmark, og keiseren ble bedt om å ikke bruke noen unnskyldninger, trusler eller overtalelser overfor danskene.²⁵¹ Keiseren spilte med, og da han ankom København, var han vennlig og imøtekommende overfor prins Carl. Han var til og med på besøk hos Carl og Maud, og lekte på gulvet med den nylig to år gamle prins

247. Lindberg: *Kunglig...*, side 207; Berg: *Norge på egen hånd*, side 47. Luntinens gjengivelse av hendelsene er rotete og ikke kronologisk satt opp.

248. Jungar, side 96. Han siterer fra Lindberg: *Kunglig...* side 206 (han siterer fra 1966-utgaven, der det står på side 156). Jeg har brukt Jungars stavemåte av navnet på den russiske ministeren.

249. Luntinen, side 56.

250. Lindberg, side 206

251. Luntinen, side 58

Alexander.²⁵² Dette var både en sjarmerende gest og en resignasjon for Valdemar-kandidaturet. Denne resignasjonen kom imidlertid etter at de russiske representanter hadde unnlatt å gi sin støtte til dette. Frykten for republikk var neppe så stor at ”Michelsens skremsler” var nok til å få keiseren til å oppgi Valdemars kandidatur.²⁵³ Det ble derimot lite hensiktsmessig å fortsette med Valdemar-kandidaturet når verken Norge, Sverige eller Russland, eller for den saks skyld de tyske politikerne støttet forslaget, og når det samtidig ville skape en diplomatisk anstrengt situasjon i forhold til Storbritannia.

Det skulle bli verre. De nærmeste dagene måtte også den tyske keiseren oppgi resten av Björkö-avtalen. I slutten av august var denne avtalen fullstendig verdiløs, da også den russiske utenriksminister Lamsdorff avviste den.²⁵⁴ Også den tyske rikskansleren var oppgitt over avtalen, og han truet med å søke avskjed. Ifølge Bülow's memoarer fortsatte han som rikskansler etter at keiseren truet med selvmord dersom han sluttet.²⁵⁵ De to holdt seg sannsynligvis i nærmeste framtid unna Norge og Björkö, og overlot unionsoppløsningen til de profesjonelle diplomatene. Det er i hvert fall ingen tegn til innblanding fra noen av dem senere på året.

Britenes mistenksomhet overfor Tyskland øker

Keiser Wilhelm II hadde i løpet av møtet ved Björkö vist klare tegn på skepsis mot Storbritannia. Dette dårlige forholdet var gjensidig. Fra britisk hold var nettopp dette ”estrangement” typisk for denne perioden.²⁵⁶ Som tidligere nevnt var britene og tyskerne stadig mer mistenksomme overfor hverandre. Denne utviklingen kunne også merkes i de to lands utenriksdepartement. For britisk del var det imidlertid på tross av utenriksministeren.²⁵⁷

Det britiske diplomatiske korps hadde for det meste holdt seg oppdatert på spillet om den norske tronen, men hva gjaldt den tyske keiserens aktivitet i Gävle og Björkö, lå de noe etter. Den 26. juli rapporterte Rodd til Lansdowne at han var blitt informert av kronprins Gustav om den tyske keisers synspunkter på kandidaturet til den norske tronen. Gustav fortalte, ifølge Rodds rapport, at keiseren fastholdt at Tyskland ikke

252. Wedel Jarlsberg, *1905 Kongevalget*, side 138

253. Berg: *Norge på egen hånd*, side 47

254. Luntinen, side 61

255. Bülow: *Denkwürdigkeiten*. Bind II, side 145-147; Luntinen, side 59-60.

256. Monger, side 234

257. Se innledning

hadde noen innvendinger mot prins Carl av Danmark.²⁵⁸ Keiseren fordømte likevel den norske handlingen og opprettholdt sitt syn at en svensk prins burde bli nominert. Gustav hadde videre fortalt at han hadde opplyst keiseren om at dette var umulig. Da prins Carl av Danmark ble nevnt som sannsynlig kandidat, skal visstnok keiseren ha sagt at han "dissented on ground that this would [mean?] vassalage of Norway to England".²⁵⁹ Da kronprinsen senere forsikret om det motsatte, blant annet ved å nevne Storbritannias ønske om å inkludere Tyskland som garantist for Norges uavhengighet, konkluderte Wilhelm II med "well perhaps I am wrong".²⁶⁰ Ifølge Lindberg skal Rodd ha beskrevet møtet som "most cordial and satisfactory".²⁶¹ Dette viser vel at Wilhelm II hadde greid å overbevise de fleste om at han var fornøyd med møtet.

Det betyr ikke nødvendigvis at Foreign Office var det, enda keiseren innrømmet at han kunne ha tatt feil angående britisk ønske om Norge som vasall. Det virker mer sannsynlig at det britiske diplomati oppfattet det som en provokasjon, og det hjalp nok til å skape en skarpere front mellom de to stormaktene. Det interessante er likevel at det gikk nesten to uker fra møtet i Gävle var avsluttet til Rodd fikk informasjon om det. Det kan være en rekke forklaringer på hvorfor dette tok så lang tid, men det betyr uansett at denne rapporten ble sendt da keiseren allerede var i ferd med å gi opp hele sitt forsøk på å lansere Valdemar og akseptere Carl.

Kunnskapen om keiserens forandring i tronespørsmålet var heller ikke kjent for den britiske utenriksminister den 2. august da han var i samtale med den tyske viseutenriksminister Mühlberg. Lansdowne kommenterte at Kong Edward VII mente at keiser Wilhelm II prøvde å ødelegge britiske planer hvor han enn hadde mulighet for det. Spesielt var kong Edward VII bekymret over at den tyske keiser "die Kandidatur des Prinzen Carl hintertreiben wolle".²⁶² Det virket altså ikke som om kongen eller Lansdowne hadde noen tiltro til keiserens avvæpnende kommentar om at han muligens tok feil hva gjaldt at kandidaturet til Carl av Danmark ville føre til at Norge ble en britisk vasallstat.

258. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne 26. juli 1905, no. 24 (avskrift av dekodet telegram). Adressaten står ikke, men det var "repeated to king and Copenhagen", som indikerer at det i hvert fall ikke var sendt til dem. Det mest sannsynlige var at det ble sendt til Lansdowne. Adressaten understreket kommentaren om at Tyskland ikke hadde noen innvendinger.

259. Sst.

260. Sst..

261. Lindberg, side 202

262. "ville forhindre prins Carls kandidatur", AA/PA R8352 Norwegen, 2. August 1905. Mühlberg er avsender, men det er noe uklart hvem den sendes til.

Kong Edward stolte heller neppe på at Tyskland ikke hadde noen ting å utsette på prins Carl. Hvor man skal plassere Lansdowne i det hele, har jeg ingen direkte indikasjon på. Det kan hende at han snakket etter ønske fra kongen. Uansett er det ikke helt overbevisende argumenter fra britisk side. Det var bare i en liten periode at keiseren hadde vært aktivt mot prins Carl, og han hadde bare kommet med noen få uttalelser om emnet. Kommentarene fra Lansdowne, som selv ikke var germanofob, var gjort på tynt grunnlag. Det dynastiske aspektet så ut til å skape like store vanskeligheter for Storbritannia som det hadde skapt for Tyskland. Det som gjorde situasjonen ekstra vanskelig, var at britene hadde intern uenighet.

Enter Edward VII - Carl eller republikk?

Uansett hvor svakt grunnlaget var, hadde nok frykten for hva tyskerne kunne finne på skapt en drivkraft for å få prins Carl anerkjent. Etter hvert ble det imidlertid flere tegn som gikk i retning av at keiseren ikke ønsket videre engasjement, og deretter ble britene sine egne verste fiender. Utenriksministeren ville la ting gå i sitt rette tempo og avvente svensk godkjenning, mens kong Edward VII, alliert med Johnstone og Leech, ville få Carl til å dra til Norge så fort som mulig. Johnstone viste sin tilhørighet tidlig. Den 17. juli hadde han fått beskjed om at Englands regjering fullt og helt likte prins Carls kandidatur, og at han skulle "vidtaga alla de åtgärder, som han kunde finna ägnade at främja dennes sak".²⁶³ Likevel kan det virke som om han ikke hadde forstått begrensningene i denne oppgaven. Johnstones tabloiddiplomati gjorde subtilitet og tålmodighet vanskelig, og det ble enda litt verre da han allierte seg med Wedel Jarlsberg.

Wedel Jarlsberg hadde, etter noen halvveis vellykkede forsøk på å påvirke opinionen i London, lenge oppholdt seg i København. Der hadde han skaffet seg god kontakt med både det danske kongehus, den danske regjering og stormaktenes diplomater i København. Det var da særlig to støttespillere han hadde god tone med. Den første var Sir Alan Johnstone. De to var ivrige etter å få prins Carl hurtig på tronen, og begge brukte den "tabloide" fremgangsmåten, med skremmebilder, halvsannheter, overdrivelser og høy aktivitet, for å oppnå dette målet. Den andre var den danske utenriksminister Frederik Raben-Leventzau, som sannsynligvis så med glede på at en dansk prins ble konge av Norge, og han tok gjerne æren for det. Wedel Jarlsbergs innflytelse skal ha vært

263. Lindberg: *Kunglig...*, side 218

så stor at Folke Lindberg mente at han i realiteten fungerte ”som ett slags biträdande utrikesminister”.²⁶⁴ Disse tre støttespillerne brukte hverandre for å oppnå det samme, at prins Carl så fort som mulig ble konge av Norge. Det virker også som om de konkurrerte om å motta æren for denne bragden. Wedel Jarlsberg sto for de fleste fremstøtene. Han hadde tidlig foreslått at prins Carl skulle dra til Norge med dansk og britisk anerkjennelse for å gjøre Norge likeverdige med Sverige under forhandlingene. Han gjorde det så tidlig at Johnstone måtte protestere, da det Hemliga Utskottet ikke ennå hadde kommet med sitt forslag.²⁶⁵ Wedel Jarlsbergs forslag om å få prins Carl over til Norge så fort som mulig var, med visse forbehold, et reelt alternativ som ble drøftet av andre politikere, ofte under navnet ”den wedelske plan”. Den var derimot ikke nødvendigvis fullt så original som den kan ha virket som, for kronprins Gustav hadde selv hatt en liknende plan.²⁶⁶ Det er bemerkelsesverdig at kronprinsen ville foreslå en så imøtekommende plan, på tross av den svenske regjeringens standpunkt. Det kan virke som om den svenske kronprinsen også beveget seg på kanten av sine konstitusjonelle rettigheter.

Hvorvidt planen kom fra Wedel Jarlsberg eller kronprinsen, så var Lansdowne tidlig blitt informert om den. Han tok opp en modifisert utgave av den i samtale med Bildt den 2. august. Lansdowne argumenterte for at det hadde vært best å velge en tronekandidat før forhandlingene om betingelsene var avgjort, og forsvarte synet sitt med at den svenske regjeringen hadde brukt svært lang tid. Lansdowne foreslo uoffisielt at den svenske kongen kunne overlate den norske kronen provisorisk til prins Carl etter folkeavstemningen og formelt etter den formelle avviklingen. Bildt forsvarte det svenske synet godt. Først nevnte han at det ville oppstå et formelt dilemma dersom forhandlingene ikke førte frem. Hvordan skulle man da titulere prins Carl? Bildt kommenterte også at Stortinget verken hadde valgt prins Carl eller kunne tilby ham den norske tronen. Formelt sett var det altså svært vanskelig å godkjenne til og med en provisorisk utnevning. Bildt sa at han likevel kunne foreslå ideen til den svenske regjering, men Lansdowne ba ham om å ikke gjøre dette dersom det ville bli oppfattet som krenkelse.²⁶⁷ Tidligere hadde Bildt vært ettergivende og åpen for britiske forslag, men denne gangen virker han langt mer ”svensk” i sitt syn, og dette var også en av få, men viktige, svenske triumfer.

264. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 161

265. Luntinen, side 52

266. Lindberg: *Kunglig...*, side 228; Greve: *Haakon VII...*, side 22

267. PRO/FO 73/649 Lansdowne til Rodd, 2. august 1905

Bildt noterte likevel i sin rapport den samme dagen at han hadde en følelse av at Lansdowne hadde sagt dette for å imøtekomme noen av kong Edwards personlige ønsker.²⁶⁸ Historikerne Folke Lindberg og Tim Greve antok at kronprins Gustav var kilden til dette kompromissforslaget. Kronprinsen skal ha nevnt det fire dager tidligere i samtale med Rodd.²⁶⁹ Bildts reaksjon indikerte at forslaget, det være seg kronprinsens eller Wedel Jarlsbergs, ikke virket som et godt alternativ for Riksdagen. Bildts observasjon var at kong Edward VII hadde hatt en finger med i spillet, og det tror jeg også var av betydning.

Det skulle snart komme en svensk triumf til. Rodd var i samtale med kronprins Gustav, og Rodd rapporterte at Gustav mente at frykten for republikanisme var overdrevet. Dagen etter hadde Rodd tatt opp frykten for republikk med den nye utenriksministeren (det var et regjeringsskifte i Sverige i slutten av juli, som vi kommer tilbake til), og Wachtmeister hadde uttalt at disse antydningene om drastisk økning i antall republikanere var ”inspired by my old friend Wedel, with whose methods and aims I am familiar”. Wachtmeister forsikret at all annen informasjon pekte i motsatt retning, altså mot et klart flertall for monarki.²⁷⁰ Rodd hadde i de siste dagene vist større sympati for Sverige etter at Hemliga Utskottet hadde kommet med sin avgjørelse. Rodd foreslo til og med muligheten for Storbritannia og Tyskland å skulle gå sammen om en anmodning til Norge ”as to the importance of coming to terms on the reasonable line proposed by Sweden”.²⁷¹ Rodd syntes her å ha klare meninger om svensk ettergivenhet og norsk stahet. Dette synet var ikke forenelig med den wedelske planen i noen av sine versjoner, og det virket heller ikke som Rodd stolte på Wedel Jarlsberg.

Den britiske kongen var derimot skremt av republikkfaren. En av grunnene var at han hadde hatt hyppig kommunikasjon med Johnstone, som igjen hadde god kontakt med Wedel Jarlsberg. Den 3. august hadde Wedel Jarlsberg, ifølge sine memoarer, første gang snakket med den danske utenriksminister om den modifiserte wedelske plan, som gikk ut på å sende prins Carl til Norge etter folkeavstemningen.²⁷² Ideen var at dersom Norge la frem resultatene av folkeavstemningen og gikk med på å forhandle med

268. Lindberg: *Kunlig...*, side 228

269. Sst., side 228; Greve: *Haakon VII...*, side 22

270. PRO/ FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 3. august 1905

271. Sitatet er hentet fra PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne 5. august 1905, men er ikke enestående i sin begeistring for svenskenes innsats.

272. Lindberg: *Kunlig...*, side 219-220

Sverige, burde kong Oscar II abdisere i Norge, slik at Norge kunne få en ”fast regjering”.²⁷³ Dermed kunne Carl bli leder for den norske delegasjonen under de kommende forhandlingene.

Denne planen ble foreslått for den danske utenriksminister Raben-Leventzau. Den danske utenriksministeren foreslo dette opplegget for det danske kongehus. Fra det danske kongehus gikk forslaget til den svenske kronprins. Gustav foreslo dette til den svenske regjering, som til slutt avskrev den.²⁷⁴

Johnstone advarte også mot faren for republikk i et telegram i begynnelsen av august. I telegrammet anbefalte Johnstone at prins Carl besøkte Kristiania så fort som mulig for å forhindre denne utviklingen. Kong Edward VII hadde sent et telegram tilbake til Johnstone der han hadde instruert Johnstone om å anmode prins Carl om å dra til Norge så fort som mulig for å redde monarkiet, og at det ikke hadde noen hensikt å vente på Sverige. Johnstone gjorde dette, men det danske kongehus ville ikke gå med på noe før Oscar II hadde takket nei og abdiserte.²⁷⁵ Dette trekket fra Edward VIIIs side var svært vågalt og i direkte strid med den offisielle regjeringspolitikken og enda mindre konstitusjonelt enn hans handling den 18. juni, da han hadde kontaktet Carl første gang. Det var dermed en klar uenighet mellom konge og utenriksdepartement i Storbritannia.²⁷⁶

Johnstone hadde i lengre tid hatt kontakt med Wedel Jarlsberg, og det er grunn til å tro at Johnstone hadde, som Wachtmeister antydte, blitt inspirert av Wedel i sin frykt for republikker. Eventuelt kan det hende at Johnstone så muligheten for å gjøre som Wedel og utnytte frykten for republikk til egen vinning. Johnstone hadde også siden han tiltrådte som Minister i København holdt kontakt med kong Edward VII i ”an almost endless stream of letters and telegrams” der han oppfordret kongen til å oppmuntre kravet om prins Carl som ny konge av Norge.²⁷⁷ Johnstone prøvde også å øve innflytelse på Lansdowne, blant annet gjennom et kommuniqué den 5. august, der han anbefalte Lansdowne å øve press på Sverige.²⁷⁸

273. Sst., side 220

274. Sst.

275. Lee, side 318-19, jeg har oversatt ”issued his farewell proclamation” med ”abdisert”.

276. Steiner (i ”The Foreign Office and Foreign Policy”, side 205) påpeker at spørsmålet om den norske arvefølgen var ”particularly difficult” for Foreign Office i forhold til andre selvstendige handlinger kong Edward VII tok.

277. Lee, side 316

278. PRO/FO 22/584 Johnstone til Lansdowne 5. august 1905

Den 7. august sendte Johnstone nok et telegram til Lansdowne. Dette telegrammet tok opp den norske regjerings antydende ønske om å få prins Carl til å lede forhandlingene.²⁷⁹ Dette telegram fikk tre svar, et fra Rodd, et fra Lansdowne og et fra kong Edward VII. Rodd svarte at han mente at forhandlingene mellom Norge og Sverige ikke kunne bli satt i gang på basis av uoffisiell kommunikasjon fra København. Han la også vekt på Wachtmeisters forsikring om at svenskene var forberedt på å være svært rimelige under forhandlingene. Dessuten hadde Wachtmeister ment at svenskernes innstilling bare hadde hatt et minimum av krav for å bevare svensk ære, og Rodd mente at det dermed kunne være litt for mye å forlange at prins Carl ledet den norske delegasjonen.²⁸⁰ Lansdowne svarte Johnstone med beskjeden om at det var en bedre sjanse for å oppnå en passende løsning ”if we abstain from pressing our views too strongly”.²⁸¹

Kong Edward VII sendte et telegram dagen etter til Johnstone, der han mente at dette ville sette prins Carl i en latterlig stilling, og at dette ville bli sett på som svært uheldig for den britiske kongen. I stedet vurderte han å legge press på Sverige. Ellers foreslo han at det lureste hadde vært å arrangere et formelt tilbud til prins Carl om den norske kronen, slik at dette ville overtale både svenskene til å gi etter, og den danske kongen og kronprinsen til å tillate prins Carl å dra til Norge uansett hva Sverige mente. Kongen mente at svensk smålighet ikke måtte ødelegge dette, og ba Johnstone om å lese opp dette telegrammet til prins Carl.²⁸²

Dette telegrammet fikk to reaksjoner, en begeistret fra Johnstone og en mindre entusiastisk fra Rodd, som også fikk dette telegrammet, enten via Johnstone eller direkte. Johnstone svarte ved å foreslå å sende prins Carl til Norge sammen med Wedel Jarlsberg med eller uten den danske kongens godkjenning dersom han hadde forsikringen om at den britiske regjering ville godkjenne prins Carl som konge av Norge. Johnstone sa at han gladelig risikerte både en reprimande fra Lansdowne og å bli mislikt av det danske kongehus. Rodd, derimot, var mer kjølig. Han refererte til sitt svar til Johnstones telegram, og svarte ellers at han ”thought there was danger that the Crown here might be compromised by another course than that adopted, and that I could suggest no course but

279. Jeg har ikke kilden, men den refereres til av Rodd (PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 7. august 1905, telegram no 40) og Edward VII (i hvert fall i Lees gjengivelse av Sandersons telegram til Johnstone på side 319). Sannsynligvis er det PRO/FO 22/584 Johnstone til Lansdowne 7. august 1905, telegram no 41)

280. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 7. august 1905, telegram no 40.

281. PRO/FO Lansdowne til Johnstone 7. august 1905

282. Lee, side 319

friendly advice to Norwegians to accept proposals to Swedish Diet which were in no way humiliating to Norway”.²⁸³ Rodd hadde lagt vekt på det svenske synet, som han her virket å foretrekke framfor det norske kravet om at prins Carl skulle være leder for de norske delegatene.

Fra tiden etter denne korrespondansen virket også Wedel Jarlsbergs innflytelse å ha minsket betraktelig. Johnstone hadde hatt en viss distanse til Wedel Jarlsberg, men den var ikke så lett å få øye på i den ellers så store begeistring for Wedel Jarlsbergs planer. Nå ble denne skepsis imidlertid klarere. Den 9. august beskrev Johnstone Wedel Jarlsberg som en som ønsket å ta æren for å få Carl over fra Danmark, og da gjennom trusler om republikk i Norge, ikke gjennom konstitusjonell praksis. Dessuten snakket Wedel åpent om sin framtidige stilling som utenriksminister.²⁸⁴ Det kan virke som om Wedel Jarlsberg snakket noe for pompøst og overdrevent for Johnstones smak. Det virker som om han ikke var alene om dette synet på Wedel Jarlsberg. Den svenske minister i København, Eric Trolle, kommenterte den 11. august fra København til sin overordnede i Stockholm at:

*”Baron Wedels uppträdande här under de senaste tiderna har varit mindre lyckligt. I diplomatiska kretsar uttalas öppet, att mannen ej kan tagas au serieux; tillochmed hans varmaste anhängare ,herr Johnstone, har alldeles tagit sin hand ifrån honom, liksom Wedel själf beklagar sig bittert öfver denne. För öfrigt har W.ej underhållit några intimare förbindelser med diplomatiska kåren.”*²⁸⁵

Dette var nok en overdrivelse, og Trolle tok også høyde for at Wedel Jarlsberg hadde øret til den danske utenriksminister Raben-Leventzau. Likevel var det ingen hemmelighet at Raben var en svak personlighet, mente Trolle.²⁸⁶

Tysk resignasjon over svensk likegyldighet

Tysk engasjement hadde stilnet en del i forhold til perioden opp mot keiserens besøk i København. Den 7. august sendte von Müller en rapport om en samtale han hadde hatt noen dager før med den nylig innsatte utenriksminister Wachtmeister. von Müller rapporterte at heller ikke den nye utenriksministeren ga uttrykk for bekymring for mulighe-

283. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 8. august 1905. Dette er sannsynligvis et referat av Rodds telegram til Sanderson, da det begynner med:” I replied referring to my telegram...”

284. Lee, side 320

285. RAS/Sv. UD 1902 Års Dossiersystem Volym 232, Trolle til Wachtmeister, 11. august 1905. Kommaets plassering etter mellomrom, og rett foran Johnstone, er slik dokumentet er skrevet. Altså en [sic]

286. Sst.

ten for at nabolandet kunne bli en republikk. Det virker dermed mer sannsynlig at grev Gyldenstolpes identiske uttalelse over en måned tidligere reflekterte det svenske synet, og at det ikke bare var synspunkter fra en regjering på vei ut av embete. Wachtmeisters uttalelse virket som gamle nyheter, men det var nok til at Wilhelm II noterte denne passasjen med to streker og utropstegn i marginen, i tillegg til understreking av deler av teksten. von Müller noterte Wachtmeisters forklaring: ”Der Minister meinte, und das wohl mit Recht, Norwegen sei von jeher, wo er sich ausdrückte, nur une république déguisée[sic] gewesen.“ Tvert imot var det bedre for de kongetro svenskene at Norge ble ”une république[sic] franchement avouée”, mente han.²⁸⁷ Deretter gjorde Wachtmeister en syrlig observasjon. Han kommenterte at i Danmark virket det som om de fryktet republikken mer, og det kunne virke som om de til og med var villige til å ofre en prins til den norske tronen for å forhindre dette. Wachtmeister kommenterte videre at mer eller mindre innflytelsesrike personligheter, blant andre Wedel Jarlsberg, hadde besøkt København nettopp for å få meg seg den ofrede sønn til Norge. Denne observasjonen var Wilhelm II enig i, han. Han var også enig i von Müllers konklusjon, at svenskene virket blinde for smittefaren republikker kunne få i fremtiden.²⁸⁸

Oppsummering

De første reaksjonene på den norske ”revolusjonen” var spredte. Teichman rapporterte om svensk samhold rundt kongen, mens keiseren var mindre imponert over svenskens innsats. Det tyske utenriksdepartement var ikke så klare i sin mening som keiseren, men de hadde ikke gitt uttrykk for forståelse av den svenske sak. Bülow befant seg i en noe mer moderat posisjon. Han hadde forståelse for svenskene, men mente at ingenting kunne gjøres. Grant Duff rapporterte at den svenske utenriksminister var glad for at britene ikke støttet det norske initiativ. Dette var også Lansdownes posisjon, det var ikke tiden for Storbritannia å støtte Norge. Samtidig hadde kong Edward også gitt motstridende beskjeder, og han hadde involvert seg selv i tronfølgerspørsmålet i Skandinavia.

287. AA/PA R 8352 von Müller til Bülow, 7. august 1905. Første oversettelse: ”Ministeren mente, og det vel med rette, at Norge vil alltid, hvordan de enn formulerer seg, bare være en forkledd republikk.” Andre oversettelse (noe klosset): ”åpent innrømmende republikk”, altså i motsetning til forkledd republikk. Kommentaren om at svenskene foretrakk dette, fortjente ”?!” i marginen av Wilhelm II.

288. Sst. I begge tilfellene noterte han ”richtig” i marginen.

Republikkfarene var derimot noe de to stormaktsmonarkene kunne samles om. De ønsket å se Norge som et monarki. Britene så helst at denne monarken ble prins Carl, mens tyskerne i utgangspunktet helst håpet at en mindre engelskvennlig kandidat skulle bli valgt. Kong Edward var aktiv fra begynnelsen av i tronfølgerspørsmålet, mens keiser Wilhelm II var avventende en liten stund. Da keiseren først tok initiativ, ble det satt i gang en kampanje. Først prøvde keiseren, med hjelp fra utenriksdepartementet, å overtale svenskene til å akseptere Bernadotte-forslaget. Da dette ikke fungerte, prøvde de å få støtte om kandidaturet til prins Valdemar. Dette hadde sin kulminasjon ved det berømte møtet mellom keiserne Wilhelm II og Nikolai II ved Björkö, men var allerede da praktisk talt gitt opp av alle andre enn keiseren. Keiseren ga selv opp kandidaturet til prins Valdemar noen dager etter møtet. Den tyske politikken var deretter mer tilbaketrukket og en fortsatt oppgitthet over svensk mangel på initiativ.

Den tyske aktiviteten skapte derimot mistenksomhet fra britisk side, og særlig fra kong Edward. Han begynte å blande seg inn i de skandinaviske anleggenheter med den britiske minister i Danmark og den norske diplomat Wedel Jarlsberg som medhjelpere. Disse medhjelperne hadde en tendens til å overdrive situasjoner, og de greide å påvirke kongen, om ikke den britiske regjering. Likevel presenterte Lansdowne en modifisert utgave av den ”wedelske plan”, som gikk ut på å få prins Carl til Norge som en eller annen form for representant for den norske siden. Denne løsningen kan riktignok ha vært inspirert av den svenske kronprinsen, men det viser at Lansdowne kunne forsvare uortodokse, om ikke radikale, løsningsforslag så lenge de så ut til å gi resultater. Likevel satte Lansdowne grenser for hvor langt han strakk seg for å få til løsninger, særlig med hensyn på kong Edwards propaganda i august og de norske diplomatenes i september, som vi skal se i neste kapittel.

4. Ce n'est qu' une grande comédie!

Folkeavstemning og forhandlinger

Vi så i slutten av kapittel to at Storbritannias toppolitiske syn var delt mellom monark og regjering hva angikk framgangsmåten for å få prins Carl som konge av Norge. Det var en monarkisk påvirkning fra Tysklands side også, men både keiseren og fyrst Bülow trakk seg tilbake og etterlot den videre håndteringen av Skandinavia til diplomatene i Stockholm og i utenriksdepartementet i Berlin. Lindberg oppsummerer det slik: "Från denna tidpunkt [Tysklands resignasjon i tronfølgerpolitikken] intog Tyskland en avvaktande, neutral hållning till den nordiska konflikten".²⁸⁹ I kapittel tre vil jeg derfor fokusere mer på Storbritannias reaksjoner, uten at de tyske observasjonene på noen måte vil bli nedtonet. Kapittelet vil i hovedsak handle om hendelsene under og etter folkeavstemningen den 13. august og Karlstad-forhandlingene fra 31. august til 23. september.

Ettersom Tyskland forholdt seg avventende og nøytral, hadde ikke von Müller noen overordnede politiske hensyn å forholde seg til. Rapportene var forholdsvis nøytrale, men det er likevel interessant å se hva spesifikt von Müller rapporterte om. Kommunikasjonen mellom den britiske regjering og Rodd var mer aktiv. Et av strids-spørsmålene var hvordan Norge ville forholde seg til Riksdagens program, og dermed hvorvidt nordmennene ville bli med på forhandlinger med Sverige, eventuelt på hvilke betingelser. Her var skillet mellom synet på situasjonen i legasjonene i Stockholm og København vesentlig, det vil si Rodd mente at nordmennene burde og skulle gå med på avtaler, mens Johnstone, og Wedel Jarlsberg, mente at det ikke var så enkelt.

Hoveddelen vil likevel ligge på Karlstad-forhandlingene. Det er to sammenvevde grunner til at jeg vil legge hovedvekten på denne perioden. Den ene er at det er svært mange dokumenter fra begge de to stormaktene i denne perioden, og det virker som om det har vært stor aktivitet, særlig fra britisk side. Den andre grunnen er at Karl-

289. Lindberg: *Kunglig...*, side 207

stad-forhandlingene også har fått en god del oppmerksomhet av historikere, blant dem Lindberg, Jungar, Luntinen og Berg. Særlig er britiske, franske og russiske aktiviteter blitt gjenstand for studier. Jeg har som hensikt å studere hvorvidt stormaktenes aktiviteter og uttalte eller nedskrevne meninger hadde betydning, og i så fall i hvor stor grad. Min påstand er at stormaktenes henvendelser eller indirekte press er blitt gitt mer oppmerksomhet enn fortjent og at de viktigste aktørene fra britisk og tysk side var lite interessert i å presse Sverige.

Historikerne er delt om Karlstad-forhandlingene. Roald Berg mener at Storbritannia lot seg overbevise av norske knep til å støtte den norske synet, mens Luntinen mener at dette er bare til en viss grad tilfelle. Lindberg virker overbevist om at, på tross av stormaktenes inngripen skapte bekymringer, taler alt for at "resultatet hade blivit detsamma, även om någon utländsk intervention inte hade gjorts".²⁹⁰ Jeg er mest enig i Lindbergs konklusjon, men jeg vil også legge til Luntinens reservasjoner med hensyn på hvor stor betydning stormaktenes inngripen fikk. Jeg vil strekke meg enda litt lenger og påstå at det ikke var slik at britene støttet nordmennene mer enn det som krevdes av et nøytralt land. Britene hadde erklært seg nøytrale, og utenriksminister Lansdowne fant en løsning mellom den svenskvennlige Rodd og den norskvennlige Johnstone. Lansdownes synspunkter var nok heller nærmere Rodds enn Johnstones, og det at Lansdowne ønsket å vise at britene støttet begge sider, bør ikke innkasseres som en norsk "seier".

Mot en folkeavstemning

Det Hemliga Utskottet hadde brukt en god stund på å komme til en konklusjon på problemet de var blitt satt til å løse. Den 25. juli framla de sin innstilling der de foreslo forhandlinger om unionsoppløsning etter at den norske regjeringen hadde gjennomført folkeavstemning eller nytt stortingsvalg i Norge. I disse forhandlingene hadde svenskene noen krav nordmennene måtte forholde seg til. Et av disse var en demilitarisert sone på begge sider av grensen.²⁹¹ Dette betydde dermed at festningene som ble satt opp i 1901, Ørje og Urskog, måtte nedlegges, og at de gamle festningene Fredriksten og Kongsvinger måtte avvæpnes med hensyn på moderne våpen. Forslaget gikk enstemmig gjennom Riksdagen den 28. juli og ble deretter presentert for Norges regjering og Storting. Stor-

290. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 171

291. Berg: *Norge på egen hånd*, side 28

tinget gikk med på både folkeavstemning og forhandlinger etter forslag fra regjeringen.²⁹² Datoen for folkeavstemning ble kort tid etter fastsatt til den 13. august. Både Rodd, von Müller og det svenske folk var klar over at denne folkeavstemningen ville overlegent gå i favør av oppløsning av unionen, men det virket som om det var stor forståelse fra alle parter om at dette var nødvendig, og ikke representerte en uthaling av tiden. Den 2. august gikk den svenske regjeringen av som følge av at deres linje ikke var i overensstemmelse med Riksdagens. Den nye svenske regjeringen var også en "samlingsregjering", men med den svært konservative Christian Lundeberg som ny statsminister. Fredrik Wachtmeister ble ny utenriksminister.

Den 13. august var det altså folkeavstemning for eller mot unionsoppløsning. Ettersom ingen var overrasket over det store flertallet for oppløsning av unionen, bar kommunikeene preg av skildring av hendelser og initiativ rundt folkeavstemningen. von Müller skildret musikkorpene, sangforeningene og de mange norske flaggene med "Ja" påtrykket i Kristiania. Det var for tidlig, mente han, å avgjøre hvorvidt folkeavstemningen "klärend und beruhigend oder aber erregend und berauschend auf die Gemüter in Norwegen einwirken wird."²⁹³ Hva gjaldt den svenske reaksjonen, observerte von Müller at på tross av at den svenske pressen visste at det ville bli et overveldende "ja", kunne de ikke unngå "die etwas demütigende Tatsache mit süß-sauerer Miene zu verzeichnen."²⁹⁴ Et tidsskrift i Stockholm hadde rapportert at en av grunnene til den overveldende seieren til Ja-siden var at det krevde en god del mot å stå imot den regjerende terrorismen som foregikk, og dessuten var det ofte ikke trykket opp Nei-sedler, noe som gjorde at alle som stemte "Nei" ville bli forrådet av sin håndskrift.

På tross av nyheter fra Berlin som sa det motsatte, konstaterte von Müller nok en gang at det ikke var noe som pekte på at Oscar II hadde skiftet mening hva gjaldt å avse sine sønner til den norske tronen. Kong Oscar II kunne bare la seg bevege av Riksdagen, og von Müller trodde ikke at Riksdagen ville være uenig med kongen på dette punkt. Derimot mente von Müller at den økende propagandaen for en dansk prins kunne få innvirkning på kongens avgjørelse eller Riksdagens beslutning på en eller annen måte. Uansett virket det som om man i Danmark begynte å overbevise seg selv om retten til

292. Sst.

293. AA/PA R8352 von Müller til Bülow, 15. august 1905. "ville innvirke klargjørende og beroligende eller bare opprørende og berusende på det norske sinnelag".

294. Sst. "å notere det noe ydmykende faktum med en sursøt mine".

den norske tronen ettersom det hadde kommet ut at svenskene muligens foretrakk republikk i Norge.²⁹⁵ Slik danskene så det, var det altså prins Carl som var det eneste valget på den norske tronen. Wilhelm II noterte seg dette, og det virket som om danskernes iver etter å få prins Carl til Norge fortsatt ble lagt merke til, kanskje som et ømt punkt. Det er noe merkelig at dette fortsatt fenget keiserens oppmerksomhet, da det hadde vært opplagt siden midten av juli at den svenske kongen ikke ønsket å la en av sine sønner bestige den norske tronen. Dessuten hadde Wilhelm II siden møtet i Björkö innsett at den norske kongen ville bli prins Carl.

Også i dette kommunikeet nevnte von Müller at kong Oscar II heller så at Norge ble en republikk enn at de fikk en svensk konge. Denne kommentaren fikk stå i fred for Wilhelm IIs ellers så antirepublikanske kommentarer. Det kan bety at Wilhelm II hadde innsett at dette var uforanderlig fra svensk hold, enda det bare hadde gått åtte dager siden han kommenterte det sist. Han kan også simpelthen ha gått lei av å la seg overraske av svenskernes likegyldighet eller nordmennenes revolusjonære handlinger.

Den britiske regjering hadde uttrykt at de hadde "unreserved goodwill towards both peoples", og dermed ville det være naturlig at de var positivt innstilt til en folkeavstemning. Det var for så vidt også Rodd, men med noen forbehold, særlig om eventuelle norske påfunn. Rodd registrerte den 11. august at, så vidt han kunne forstå med hensyn på den offentlige meningen, "all classes, except perhaps the socialists, who have throughout been more Norwegian than Norway, now support the programme of the Riksdag".²⁹⁶ Dagen etter den norske folkeavstemningen var Rodd mer nervøs for at nordmennene ville finne på noe på egen hånd, i stedet for å følge Riksdagens forslag om å møtes til konferanse. Det var en fare, noterte Rodd i sin dagbok, for at nordmennene mente at de hadde gjort nok ved å holde avstemning. Rodd mente også om folkeavstemningen at den var "an illadvised[sic] condition for Sweden to demand as it only strenghtens the position of Norway".²⁹⁷

Rodd noterte også at nordmennene, og sannsynligvis mente han den norske regjeringen, hadde fortalt prins Carl at tilbudet om tronen bare gjaldt dersom han dro

295. AA/PA R8352 von Müller til Bülow, 15. august 1905. Wilhelm II noterte to streker i margin ved partiet om propaganda om en prins fra Danmark og en strek i margin og en ikke tydelig interjeksjon ved partiet om at danskene begynte å argumentere mot den svenske løsningen. Han avsluttet med kommentaren "Gut"

296. PRO/ FO 73/651 Rodd til Lansdowne, 11. august 1905.

297. Rodd/Burgmann, side 26, "Aug 14"

øyeblikkelig til Norge og tok over som leder for den norske delegasjonen, og Rodd hadde merket seg at det var stort press fra Danmark om at Carl skulle dra til Norge, vel og merke med unntak av den danske kongen og kronprinsen, som fortsatt sto på sitt. Rodd noterte at å kreve Carl til konge allerede nå, var feil av flere grunner.

For det første ville det være en fornærmelse overfor Sverige, som ikke hadde erklært tronen ledig. For det andre mente Rodd at nordmennene ”pretend they are afraid after the dissolution a Bernadotte prince will be thrust on them”. Siden nordmennene selv hadde bedt om en Bernadotteprins, var det vanskelig for Rodd å vise sympati for dette argumentet. For det tredje argumenterte nordmennene, ifølge Rodd, med at republikanske tendenser kunne bli for sterke og gjøre monarki til en umulighet. Dette trodde simpelthen ikke Rodd på. Han trodde derimot på den svenske regjeringens forslag som det mest fornuftige, og dessuten hadde han tro på den linjen han og Bildt hadde anbefalt i London, om å bli enig med ”the adversary” hurtig og være først til å anerkjenne et selvstendig Norge. Rodd var senere i samtale med kong Oscar II, og kongen fryktet at en selvstendig linje fra norsk side kunne føre til krig.²⁹⁸

Den besværlige britiske tvetydigheten

Edward VII hadde ikke helt gitt seg med sin monarkiske politikk. Ettersom han fortsatte med sin politikk på tvers av det britiske utenriksdepartement, ble britenes tvetydighet stadig mer åpenbar. I midten av måneden begynte kongen å skrive brev til sine kolleger i Danmark og Sverige. Det er ikke vanskelig å oppfatte dette som et desperat forsøk på å prøve å få ting til å gå slik han selv håpet. Han sendte den 11. august en beskjed til prins Carl der han skrev at ”the moment has now come for you to act or lose the Crown of Norway”. Edward VII prøvde å intrigere ved fortelle Carl at hans søster Ingeborg, gift med prins Karl Bernadotte, ønsket å bli dronning i Norge. Edward VII ba Carl derfor om å dra uten å vente på det danske kongehus eller den danske regjering. Prins Carl svarte igjen at han ikke kunne dra uten den danske kongens godkjennelse.²⁹⁹

Denne gangen var det altså den britiske kongen som noe slukøret måtte akseptere en skandinavisk kongelig krav om korrekthet og formalitet framfor hurtig avgjørelse. Edward ga seg derimot ikke etter denne saken. Han sendte et langt brev til

298. Sst.

299. Lee, side 321

kronprins Gustav, med kopier til kongen og kronprinsen av Danmark. Dette var et siste forsøk på å overbevise de som sto mot ham i spørsmålet om prins Carls avreise til Norge. I brevet uttrykte han bekymring for at forhandlingene ikke hadde gått fort nok, og at det beste var om prins Carl tok "a leading part" i forhandlingene fra norsk side. Kongen brukte til og med fornying av Novembertraktaten som gulrot.

Det holdt derimot ikke. Den svenske kronprinsens svar var ikke som kong Edward håpet. Kronprinsen forklarte at det ikke ville la seg gjøre å ta opp tronekandidaturet før en tosidig avtale var blitt undertegnet. Edward forsto at det var umulig å påvirke kronprinsen og prins Carl, og ga opp. Han lot Lansdowne ta over. Lansdowne hadde ingen interesse av å utsette kroningen av prins Carl, og han ga Johnstone autorisasjon til å informere den danske regjering om at England ville anerkjenne ethvert provisorisk arrangement med prins Carl som overhode, men Johnstone måtte også informere om at britene forsto viktigheten av å ikke uttale seg, da dette kunne komplisere prosedyren, som var en svensk-norsk affære.³⁰⁰ Her gjaldt det å gi et slags stilltiende samtykke fram til "prosedyren" mellom Norge og Sverige var over. Et stilltiende samtykke betydde altså at Storbritannia ikke kom til å gjøre noe aktivt, men vente til Norge og Sverige eventuelt ble enige om å tillate prins Carl som leder for den norske delegasjonen og deretter komme med sin anerkjennelse. Dette var altså en klar indikasjon fra Lord Lansdowne til Johnstone om at planen om å få prins Carl hurtigst mulig til Norge var lagt død. Det virket ikke som om Johnstone forsto hintet, men det gjorde kong Edward.³⁰¹

Wedel mistet mesteparten av den troverdigheten han fortsatt hadde hos den britiske regjering. Lansdowne kommenterte den 19. august i et kommuniqué til Johnstone at "I would not give any encouragement to Wedel's tactics".³⁰² Dette var ikke bare Lansdownes personlige mening, men det var sannsynligvis en direkte instruks til Johnstone om å ikke høre fullt så ivrig på Wedel Jarlsberg. Dette var ikke bare en avskrivning av den wedelske plan, det var en avskrivning av Wedel Jarlsberg.

Det virket som om Rodd også hadde fått begeret fullt hva gjaldt Wedel Jarlsberg. Rodds frykt for at Norge kunne komme til å følge sin egen linje etter folkeavstemningen viste seg nok en gang å være i hvert fall delvis forårsaket av Wedel Jarlsberg. Da

300. Sst., side 321-323

301. Sst., side 323

302. PRO/FO 22/585 Lansdowne til Johnstone, 19. august 1905, sitat gjengitt i Luntinen, side 53.

Michelsen den 22. august ga beskjed om at det norske Storting hadde bestemt med overveldende flertall at de skulle bli med på møter med utsendinger fra den svenske regjeringen om norsk selvstendighet og opphevelse av Rikssakten, var Rodds reaksjon svært skarp mot Wedel Jarlsberg og hans allierte britiske minister i København. Rodd skrev selv som en reaksjon på samarbeidet: "So much for Wedel and all his bluff and threats at Copenhagen – I fear Johnstone and Leach have been somewhat taken in by him. Fortunately everything was not left to Wedel".³⁰³ Rodd hadde mer sans for Benjamin Vogt, som fungerte som et noe mer konfidensielt sendebud for den norske regjeringen.

Rodd fortsatte i sine nedtegnelser for den 22. august med å beundre Vogt og Michelsen, men også med å angripe Wedel. Og Rodd var nådeløs i sin skildring, riktignok i sin egen dagbok, av Wedel og hans planer:

*"And Wedel who has assured Copenhagen that Norway had said her last word, and that if Sweden did not give way they would take their own line, and insist on having a sovereign before they began to negotiate. All rubbish – and he completely took in our people there, and frightened the King into believing that Prince and Princess Charles would be put in a ridiculous position & so on, He kept the farce of intimidation up to the eleventh hour – and has now returned to Christiania, leaving I should think the good people in Copenhagen rather amazed at the results of today's vote in the Storting – after all he has foretold. Meanwhile Johnstone has been urging the Gov[ernmen]t at home to meet Wedel's views about recognition!!"*³⁰⁴

Her fikk både Wedel og Johnstone sitt pass påskrevet. Jeg har ikke funnet ytterligere bevis for at Rodd satte Johnstone i et dårlig lys, så det er mulig at Rodd så på Johnstones handling som om han var blitt lurt til det av Wedel Jarlsberg, noe som passer bra med Rodds uttalelse om at Johnstone og Leech "have been somewhat taken in by him".³⁰⁵

I tillegg til Vogt, hadde Rodd også stor sans for den svenske kronprinsen. Rodd beskrev ham som "moderate and level headed throughout", villig til å gå langt for å se ting fra nordmennes side, han holdt en "conciliatory spirit" i møte med alle ministrene og han hindret danskene i å gjøre noe dumt og ugjenkallelig ved å høre på "the voice of the siren Wedel". Dessuten trodde Rodd at Gustav hadde fått keiseren til å støtte kandidaturet til prins Carl av Danmark.³⁰⁶ Det siste punktet er det noe tvilsomt å gi kronprinsen æren for, og jeg er ikke overbevist om at den svenske tronfølgeren egenhendig hadde hindret danskene i å støtte Carls reise til Norge; blant annet fordi både den danske

303. Rodd/Burgmann: Side 27, "Aug 22"

304. Sst."

305. Se over.

306. Rodd/Burgmann: Side 27, "Aug 22"

kongen og den danske kronprinsen var imot denne handlingen. Uansett vitner det om at Rodd var meget begeistret for Gustavs innsats. Rodd så lyst på framtiden, og han hadde liten frykt for resultatet, tvert imot trodde han at forskjellene mellom de to land ville bli så små at de ville forsvinne så fort forhandlingene satte i gang. Han la merke til at det kunne bli noen problemer i anledning grensefestningene, men han regnet med at det ikke ville bli et uoverkommelig punkt.³⁰⁷

Karlstad-forhandlingene – et diplomatisk kaos

Karlstad-forhandlingene var den andre og siste krisen i anledning unionsoppløsningen, og den er blitt gitt mye oppmerksomhet, med god grunn. Aktiviteten var stor, og man kan i hovedsak si at med hensyn på hva de to stormaktenes diplomater var involvert i, var det to gjennomgående problemer de ble konfrontert med; eventuell mobilisering og grensefestninger. Karlstad-forhandlingene var hektiske, og det kan være lurt å oppklare de emnene som er mest vesentlig for min oppgave før jeg begynner på dem. Først vil jeg ta for meg stormaktenes reaksjoner på ryktene om mobilisering.³⁰⁸ Deretter vil jeg begynne med møtet i København som tok for seg grensefestningene. Grensefestningene vil i hovedsak være temaet heretter. Reaksjonen til de to lands ministre i Sverige og deres kolleger og overordnede vil være vesentlig, og gjennomgående var reaksjonen noe mer komplisert for britene enn for tyskerne. Det neste jeg vil ta for meg, er henvendelsene fra den franske og den russiske minister i Sverige og Norge til den svenske viseutenriksminister Lindman med tilhørende møter mellom de ulike stormakters ministre for Norge og Sverige. Deretter vil jeg se på problemer i anledning Dr. Nansens besøk i London, før jeg avslutter med mine observasjoner om Storbritannias og Tysklands reaksjoner på Karlstad-forhandlingene og sammenlikner mine oppdagelser med det andre historikere, særlig Luntinen, Berg og Jungar, har gjort.

Roald Berg er den historikeren som best har tatt for seg stormaktene og Karlstad-forhandlingene, og det blir derfor naturlig at jeg setter hans teori, om at britene og

307. Sst., side 27-28

308. Jeg skriver "ryktene" fordi det ikke er allment akseptert at det forekom noen mobilisering. Se for øvrig Roald Berg: *Profesjon - Union - Nasjon*, Bind 2 i Norsk Forsvarshistorie, Eide Forlag, Bergen, 2001, Bjørn Terjesen: "Vi skiltes i fred : oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1905", Universitetsforlaget 2001 og Nils Ivar Agøy: "For Konge og Fedreland? : offiserer, politikk, unionsstrid og nasjonalisme 1890-1905", HIFOs skriftserie [nr 7], Den norske historiske forening, Oslo, 2001

tyskerne, de sistnevnte riktignok noe mer indirekte, også ”presset Sverige lempelig” på prøve.³⁰⁹ Roald Berg har sett på dokumentene i Stockholm og København for å se på reaksjonene til de to stormaktene. Det kan være interessant å se om arkivene til de to stormaktene kan avsløre nye aspekter.³¹⁰ Det vil bli lagt mest vekt på de britiske synspunktene, siden det er mer konsensus om de tyske synspunktene.³¹¹

Den 26. august registrerte von Müller at forhandlingene skulle finne sted i Karlstad fra den 31. august klokken ett om ettermiddagen, og at svenskene stilte med statsminister [Christian] Lundeberg, utenriksminister grev [Frederik] Wachtmeister, eklarestikminister [Hjalmar] Hammarskjöld og statsråd [Karl] Staaf, mens de fire norske ”Bevollmächtigen” var statsministrene [Christian] Michelsen og [Jørgen] Løvland, stortingspresident [Carl] Berner og tidligere statsråd Benjamin Vogt.³¹² I anledning Wachtmeisters reise til Karlstad var Lindman fungerende utenriksminister i Sverige. von Müller hadde et klart begrep om viktigheten av forhandlingene, som han ni dager senere beskrev på denne måten: ”Was in diesen Tagen in dem Logenhaus verhandelt und beschlossen wird (...) lenkt nicht nur die Aufmerksamkeit Skandinaviens, sondern der ganzen zivilisierten Welt auch sich”.³¹³

I tiden før Karlstad-forhandlingene hadde Wedel Jarlsberg fortsatt sin mindre vellykkede taktikk, men hans forespørsel om å få et avlegge besøk i det tyske utenriksdepartement fikk ”ett avböjande svar”.³¹⁴ Dette var muligens tyskernes klare linje hele tiden. De kunne gi subtile trusler til de svenske utsendingene om å samtale med de norske utsendingene, men i praksis var det aldri et alternativ å ta kontakt med de ”revolusjo-

309. Berg: *Norge...*, side 35 – 37. Berg gjentok imidlertid ikke tysk aktivitet i oppsummeringen sin fra sluttrapporten fra seminaret ”Krig mellom Broderfolkene?” på Voksenåsen 20.-21. april 2002, Norge 2005 AS, og det er mulig at han har gått bort fra det.

310. Berg har referanser til *Die Grosse Politik*, men den boken tar bare for seg Björkö av affærer som angår Norge. Berg refererer også til andre som har tatt for seg tyske kilder, men de få dokumentene er fra Bülow til AA, og ikke fra eller til ministre i Sverige. Dessuten er det svært få dokumenter som refereres til.

311. Mer korrekt hadde det vært å si at det ikke blir tatt opp noen tyske syn. Lindberg og Jungar avskriver tysk deltakelse. Luntinen nevner ikke Tyskland i det hele tatt i sammenheng med Karlstad-konferansen.

Jeg skriver „de britiske synene“ fordi jeg oppfatter at det er to eller tre syn; kong Edward og Johnstones på den ene side og Lansdowne på den andre. Rodd er enten på samme side som Lansdowne eller mer svenskvennlig.

312. AA/PA R8353 Norwegen von Müller til Bülow 26. august 1905. Lundeberg ble gitt tittelen ”Ministerpräsident”, mens Karl Staaff var ”Minister ohne Portef[e]uille“ („minister uten portefølje“). ”Bevollmächtigen“ kan oversettes til „Person med fullmakt“. Rodd hadde også registrert dette, men han hadde utelatt klokkeslettet; PRO/FO 73/651 Rodd til Lansdowne, 26. august 1905

313. AA/PA Schweden R8353 von Müller til Bülow, 4. september 1905. „Det som i disse dager blir forhandlet og avgjort i dette losjehuset (...) styrer ikke bare Skandinavia, men også hele den siviliserte verdens, oppmerksomhet”

314. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 161

nære" nordmennene. von Müller har ikke rapportert et eneste tilfelle av kommunikasjon mellom ham og Wedel Jarlsberg. Det står heller ingenting i Wedel Jarlsbergs memoarer om et møte med Tysklands representant i Stockholm.

Det norske åtet

Hva gjaldt mobilisering av tropper, ble dette tatt opp allerede den 1. september av Johnstone. Han rapporterte at Baron Wedel hadde sagt at Sverige hadde mobilisert 65 000 menn ved den norske grensen. Wedel Jarlsberg hadde satt dette i sammenheng med ryktene som hadde versert i svenske aviser om muligheten for en svensk kandidat til den norske tronen. Rodd svarte den 4. september at han fant ingen tegn til rettferdiggjøring av ryktene om mobilisering.³¹⁵ I tillegg skrev Rodd til Lansdowne at han nå kom til å ta enhver mening fra Baron Wedel i København, "whose forecasts have not hitherto been altogether justified by results", med forsiktighet, dersom de ikke ble bekreftet av den provisoriske norske regjeringen.³¹⁶ Lansdowne noterte en rød strek i marginen, og det kan tyde på at også Lansdowne var svært forsiktig med hensyn på hva Wedel Jarlsberg kunne finne på. Det betyr ikke nødvendigvis at de stolte på den norske regjeringen, men det kan utmerket godt bety at de avventet til de fikk en offisiell beskjed fra den norske regjeringen framfor å høre på Wedel Jarlsberg.

Lansdowne kommenterte selv Wedel Jarlsbergs ønske om britisk og dansk støtte for å hindre at en Bernadotte ble konge av Norge. Lansdowne skrev at dersom svenskene, vel vitende om at den britiske regjeringen ville mislike det, ønsket en Bernadotte som konge av Norge, ville neppe råd fra britisk hold hindre dem i å gjennomføre det. Danskene hadde valgt å vente på svenskernes samtykke, og "we ought surely not to be more Danish than the Danes". Lansdowne anklaget også Wedel for å være "a very unsafe guide". Dessuten mente Lansdowne at Storbritannia burde la forhandlingene som foregikk "follow their course without obtruding our own views upon the negotiators."³¹⁷ Lansdowne viste altså ingen tillit til ryktene om svensk mobilisering.

315. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne 4. september 1905, No 132, se også Gooch/Temperley. Rodd nevner Johnstones telegram (no 79), side 85

316. PRO/FO 73/651 Rodd til Lansdowne, 4. september 1905. Nr. 130, Confidential. Se også Gooch/Temperley, side 85.

317. PRO/FO 22/584 Lansdowne to Villiers 5. september 1905, gjengitt i Luntinen, side 54-55

Ryktene om mobilisering krevde verken Wedel Jarlsbergs eller Michelsens innsats for å nå von Müller. Den 4. september rapporterte han at forhandlingene neppe kunne ha begynt bedre. Likevel hadde von Müller oppfattet en viss krigersk stemning, men uansett hvor høyt sablene raslet, var han ikke overbevist om at det bare fantes en fiendtlig løsning på problemet.³¹⁸ von Müller var altså ikke voldsomt bekymret, men han var muligens noe oppgitt. Han siterte en ikke navngitt diplomat som beskrev håndteringen av tronfølgersaken, og særlig prins Karl Bernadottes eventuelle tronestiging i Norge med kommentaren: «Ce n'est qu' une grande comédie!», og han berettet om en vitsetegning om samme temaet.³¹⁹ Man kan fristes til å anta at sitatet gjenspeilte von Müllers meninger. Det ble i hvert fall understreket av keiseren. De militære bekymringer kom ikke von Müller tilbake til før åtte dager senere, den 12. september.

Hva gjaldt grensefestningene, skulle de vise seg å være svært betydningsfulle for stormaktens diplomater. De norske delegatene ville i utgangspunktet la grensefestningene stå, men gikk i møtene den 6. og 7. september med på at Ørje og Urskog fort ble revet, men at Fredriksten og Kongsvinger forble intakt, og at det ville bli en nøytral sone på begge sider av grensen mellom de to land i sør. De svenske delegatene gikk etter hvert med på den nøytrale sonen, men de insisterte på at samtlige fort skulle avvæpnes for moderne våpen, hvilket betydde at de "moderniserte delene av Fredriksten og Kongsvinger" også måtte fjernes.³²⁰ Wedel Jarlsberg hadde samtalt med de ministerne og chargé d'affaires som fremdeles lyttet til ham om at ikke bare de nye, men også de historiske grensefestningene sto i fare for å bli revet. Ved første øyekast kan dette virke som nok et av Wedel Jarlsberg noe desperate forsøk på å påvirke den utenlandske opinionen. Problemet er at siden forhandlingene i Karlstad var hemmelige, kunne ikke Wedel Jarlsberg kjenne til dette uten å ha fått beskjed om det. Wedel Jarlsberg hadde nok heller gjort sitt på instruks fra Michelsen. Dette stemmer også med Roald Bergs observasjon, at Christian Michelsen jobbet gjennom Wedel Jarlsberg og Fridtjof Nansen. Det stemmer også med Wedel Jarlsbergs egne notater om hendelsesforløpet i sine memoarer.³²¹

318. AA/PA Schweden R8353 von Müller til Bülow, 4. september 1905.

319. Sst. „Det er ikke annet enn en stor komedie“

320. Berg: *Norge...*, side 33-34 (Jeg siterer Roald Berg).

321. Sst., side 35. Også Wedel Jarlsberg: *1905 Kongevalget*, side 218. Å sitere fra Wedel Jarlsbergs memoarer medfører et problem fordi det virker enda mer opplagt i hans tilfelle enn i de andre memoarene jeg kjenner til at han har en selektiv hukommelse og oppfattelse av hva som skjedde, som ikke passer med de observasjonene jeg har sett fra diverse kommunikeer.

Nok en gang viste det seg at de tyske diplomatene forholdt seg avventende og tok kontakt med den svenske styresmaktene i Stockholm før de gjorde noe. Som vanlig var den britiske responsen noe mer komplisert. Rodd, som fortsatt representerte utenriksministeren, hadde tatt kontakt med den svenske fungerende utenriksminister og fått avkreftet at riving av de historiske festningene var aktuelt. Det hadde derimot ikke Johnstone, han forholdt seg til Wedel Jarlsbergs rapporter.

Den første tyske rapporten om grensefestningene kom den 9. september, fra den tyske gesandt Reuss i København. Det kom av at Wedel Jarlsberg hadde oppsøkt ham og fortalt at også de "alten Festungen Fredericksten bei Frederickshald und Kongsvinger rasiert werden sollen" Kommunikeet gir ingen råd, men rapporterer at Wedel Jarlsberg sa at den norske regjering håpet på en uttalelse fra Tyskland til fordel for det "moraliske" standpunktet til Norge.³²² Dagen etter rapporterte Reuss om et møte mellom ham, Wedel Jarlsberg, Nansen, den danske utenriksminister Raben-Levetzau og Alan Johnstone hos den sistnevnte. Nansen hadde fortalt om svenskenes krav om riving av festningene og om de 70 000 menn som lå ved grensene.³²³ Det er ikke godt å si hva Reuss mente, men fullstendig overbevist virket han ikke. Det virker ikke som om mottager, den ivrig kommenterende Wilhelm II, var det heller. Heller ikke det tyske utenriksdepartement syntes å overdrive betydningen av ryktene.

Derfor ble von Müller kontaktet. Han ble spurt av sine overordnede i Berlin om han ville anbefale en intervensjon, og han frarådet det.³²⁴ Den 12. september skrev han et telegram til det tyske utenriksdepartement, sannsynligvis i anledning oppholdet i forhandlingene mellom Sverige og Norge. von Müller understreket at forhandlingene ikke så håpløse ut. Han mente at nordmennene burde være mer medgjørliche, og ikke komme med «uakseptable motforslag».³²⁵ Svenskenes minstekrav, som von Müller kalte det, var fjerningen av de nye delene ved de historiske festningene. Her var ordet "nye" streket under i blått, sannsynligvis av Wilhelm II. De svenske troppene var ikke sammenkalt, skrev von Müller, de 70 000 mennene var på militærøvelse. Her skrev Wilhelm II en "aha!" i marginen. Siden forhandlingene allerede skulle begynne igjen dagen etter

322. AA/PA R8353 Reuss til Auswärtiges Amt, 9. september 1905. "De gamle festningene Fredriksten ved Fredrikshald og Kongsvinger skulle raseres". Reuss var chargé d'affaires i København etter von Schoens avgang. Se også side 88, Jungar

323. AA/PA R8353 Reuss til Auswärtiges Amt, 10. september 1905.

324. Jungar, side 89

325. AA/PA R 8353 von Müller – AA (telegram), 12. september 1905, No 80

klokken elleve om morgenen, mente von Müller at et press på dette tidspunkt ville være for sent, og han anbefalte bare et slikt trekk dersom forhandlingene brøt sammen.³²⁶

Møtet som Reuss refererte til den 9. september var første gang jeg kan se at Nansen og Jarlsberg samarbeidet. Dette syntes å ha fungert til en viss grad. Enda det skulle vise seg ikke å få den ønskede effekten hos tyskerne, virket Johnstone stadig interessert i hva de to hadde å fortelle. Hvorvidt Johnstone fortsatt trodde på de 65 000 mennene som var stasjonert ved den norske grensen, vet jeg ikke, men Johnstone sendte stadig rapporter om hva Wedel Jarlsberg og Nansen hadde rådet ham til, og dette var intet unntak.³²⁷ Det er vesentlig å ta med, som von Müller ganske riktig kommenterte, at det var ikke uvanlig at det svenske militæret var ute på øvelse i disse områdene, og at det var svært få av soldatene som faktisk befant seg på eller i nærheten av grensen, som ikke var et øvelsesområde. Rodd hadde også oppfattet dette.³²⁸

Om Johnstone var opptatt av beskjedene fra Nansen og Wedel Jarlsberg, var ikke Rodd det. Rodd kommenterte dagen etter møtet mellom de fire at “ I have (...) enough to prove that version given by Professor Nansen at Copenhagen does not correspond with what the Swedish delegates have reported.”³²⁹ Rodd fortsatte med å gi en mer korrekt versjon av festningsspørsmålet, at det bare var de nye tilbyggene på de gamle festningene som skulle fjernes. Rodd advarte også mot enhver henvendelse fra ”foreign powers”, fordi den kom til å være ganske uvelkommen, det vil si hos svenskene, og som kom til å oppmuntre nordmennene til å stå imot en betingelse svenskene så på som viktig for fremtidige vennlige relasjoner mellom de to land.³³⁰ Her virker Rodd opptatt av at de svenske kravene var mer enn rimelige.

326. Sst. Hvorfor von Müller rapporterte om 70 000 og ikke 65 000, vet jeg ikke.

327. Det er en rekke rapporter i PRO/FO 211/252. Det ser ut til å ha hersket forvirring med hensyn på hvor mange svenske militære som faktisk var innkalt: 65 000 eller 70 000. Antallet er bare av militærhistorisk interesse, det var 3 ganger så mange soldater ute til trening i Sverige som i Norge.

328. Rodd/Burgmann, Side 29, Sept 22

329. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 10. september No52 Secret

330. Sst.

*Stormaktene biter på - henvendelser fra Frankrike og Russland*³³¹

Unionsoppløsningen mellom Norge og Sverige hadde i hovedsak vært en lokal affære helt til Storbritannia, Tyskland og Danmark ble dratt inn i anledning tronfølgerspørsmålet. Som resultat av møtet mellom Wedel Jarlsberg, Johnstone, Reuss, Nansen og Raben-Levetzau, var enda flere blitt trukket inn. Raben-Levetzau hadde, på eget initiativ, også tatt kontakt med den russiske minister i København, som igjen foreslo at han tok kontakt med den franske, slik at alle de fire stormaktene kunne intervensjonere til Norges fordel.³³²

Den 13. september hadde den franske minister i Stockholm, Hippolyte Marchand, allerede levert inn sin henvendelse fra den franske regjering. Rodd noterte at den var i svært generelle og vennlige ordelag, og "humanitært grunnlag", det vil si at den la trykk på behovet for å la historiske festninger stå.³³³ Senere på dagen hadde de tre andre ministerne i Stockholm, Rodd, Budberg og von Müller, et møte angående hvorvidt den russiske minister skulle gripe inn på vegne av Norge. Det var den russiske ministeren som informerte om at den franske ministeren hadde, etter instruks fra Paris, levert en "friendly representation" til den svenske regjeringen.³³⁴ Budberg hadde selv fått instruks om å konsultere med den tyske og den britiske minister med hensyn på hva de skulle gjøre og å forsøke å få en samlet representasjon fra stormaktene.³³⁵ Da det viste seg at verken von Müller eller Rodd hadde mottatt instruks eller ønsket å gi en representasjon, bestemte den russiske minister seg for å gjennomføre en representasjon på eget initiativ.³³⁶ Ifølge Rodd hadde von Müller kommentert at det enten var for tidlig eller for sent, altså at det burde ha kommet enten før forhandlingene begynte eller etter at de eventuelt brøt sammen. Den russiske ministeren bestemte seg likevel for å gi sin henvendelse, og ikke vente på sin tyske eller britiske kollega.³³⁷ Denne avgjørelsen kan virke litt merkelig, ettersom den russiske minister i Stockholm hadde fått beskjed av sin utenriksmi-

331. Med "henvendelse" refererer jeg til de depeschene som ble sendt av de to landene. Ord som Depesche, "Representation" og "intervensjon" er blitt foreslått, men jeg har brukt "henvendelse" fordi det brukes i den boken jeg har brukt mest, Arne Wählstrand: *Karlstadkonferensen 1905 Protokoll och Aktstycken*, Uppsala och Stockholm, Uppsala, 1953

332. Jungar, side 88. Østerrike-Ungarn så på saken for noe perifer, og deres eneste innsats var et halvveis forsøk i midten av juli.

333. PRO/FO 73/652, Rodd til Lansdowne, 14. september 1905. Det "humanitære grunnlag" er litt hårete, men det gjentas en del ganger i de dokumentene som tar for seg henvendelsen eller folks oppfattelse eller forsvar av den.

334. PRO/FO 73/652, Rodd til Lansdowne, 13. september 1905.

335. Luntinen, side 66

336. PRO/FO 73/652, Rodd til Lansdowne, 13. september 1905, AA/PA von Müller til Bülow, 13. september 1905

337. PRO/FO 73/651, Rodd til Lansdowne, 14. september 1905

nister Lamsdorff, om å prøve å få til en samlet henvendelse.³³⁸ Dessuten gikk ingenting i retning av at de to andre stormaktene kom til å gi en henvendelse til den svenske fungerende utenriksminister.³³⁹

Jungars forslag til forklaring er at Budberg ikke hadde tid til å gjøre undersøkelser, og sendte en henvendelse lik sin franske kollega, bare med tillegget at han ønsket en skillemot.³⁴⁰ Budbergs uttalelse, gjengitt av Jungar på svensk, lød slik:

”Den kejserliga regeringen har gett mig i uppdrag att göra en rent vänskaplig famställing, nämligen fästa den svenska regeringens uppmärksamhet vid at den skulle göra sig förtjänt av Europas erkänsla om den gav prov på sin moderation och hindrade uppkomsten av en blodig konflikt och förde in en anda av försoning i frågan om fästningarna och skiljedomstraktaten begärd av Norge”³⁴¹

Det er også interessant at Budberg sa dette, fordi det kan virke som om Budberg ikke hadde engasjert seg nok til å ha oversikt over utviklingen i Karlstad-forhandlingene. Det kan tyde på at heller ikke den franske minister i Stockholm hadde gjort dette, og at deres representasjon ikke skyldtes at de var mer engasjerte i grensefestningsspørsmålet, men at de rett og slett ikke kjente til de faktiske forhold. Dermed kan det også ha vært slik at den russiske minister i Stockholm valgte å levere inn en henvendelse fordi han ikke ønsket å la Frankrike være den eneste stormakten som gjorde dette. Dessuten kan det hende at de ikke hadde all verdens handlingsfrihet ut ifra sine respektive regjeringers ordre.

Dette styrkes av Rodds referat fra et møte de to lands ministere i Stockholm hadde med ham dagen etter møtet mellom Rodd, Budberg og von Müller. Budberg hadde da levert henvendelsen på kvelden etter møtet med Rodd og von Müller. Både den russiske og den franske ministeren innrømmet, noterte Rodd, at hvis deres regjeringer hadde bedt om deres råd før instruksene ble sendt, hadde de begge frarådet en representasjon. De skal ha innrømmet overfor Rodd at saken var ”jugglery with words practised by the Norwegians.” Rodd observerte at det kunne virke som om den russiske minister i Danmark hadde oppfordret sin franske kollega til å gjennomføre sin representasjon.³⁴² Akkurat det siste poenget ble trukket frem igjen noen dager senere. Budberg kan med andre ord også

338. Luntinen, side 66

339. Rodd nevnte i telegrammet den 13. september at han hadde fått et telegram fra Lansdowne som gjorde at han kunne informere den tyske og den russiske minister at han ikke kom til å støtte en representasjon. von Müller sa konsekvent at han ikke regnet med å få ordre til å levere en henvendelse eller at han anbefalte det.

340. Jungar, side 89

341. Sst.

342. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 14. september 1905

ha følt seg tvunget til å gjøre en representasjon etter at Isvol'skij hadde vært med på å få den franske minister til å gjøre det. Uansett er det viktig å notere seg at både den franske og den russiske minister kommenterte at de bare hadde sendt en vennlig og generell henvendelse.³⁴³

Var så disse henvendelsene vennlige og betydningsfulle? Det kan være interessant å se hva som er notert ned i de forskjellige deltakernes notater og dagbøker.³⁴⁴ Fra norsk side fikk saken oppmerksomhet i telegrammer mellom Michelsen og Wedel Jarlsberg, og fra dagboknotatene til Harald Bothner og Edvard Hagerup Bull, men det står ikke nevnt i noen møterefater. Fra svensk side er det bare justisminister Gustaf Axel Berg som har notert det i sin dagbok, og jeg skylder å gjøre oppmerksom på at justisministeren ikke var i Karlstad. Gustaf Axel Berg noterte at både den franske og den russiske ministeren hadde sagt at de ville mislike at Sverige krevde at Norge måtte rive sine historiske festninger ”och föga visste man om dessa utländska ministrar blifvit öfvertygade af Lindmans försäkran, att Riksdagen endast afsett och våra underhandlare endast fordrat raserandet af de under senare tider anlagda befästningar”.³⁴⁵ Siden den svenske regjering aldri hadde krevd riving av de gamle festningene, skulle man tro at henvendelsene ikke kunne få all verdens betydning. Spørsmålet er da selvfølgelig hvorvidt henvendelsene hadde betydning som press på de svenske delegatene. Ifølge et memorandum fra Foreign Office datert den 4. oktober, hadde Rodd forespurgt seg om de to stormaktenes henvendelser hadde vært med på å få Sverige til å fire kravene sine. Han fikk som svar at de svenske innrømmelsene var stipulert før henvendelsene forelå, og at henvendelsene ikke fikk noen betydning for dem.³⁴⁶ Riktignok kan det argumenteres med at den svenske regjering ville ha sagt dette uansett, men den åpenheten de hadde vist overfor Rodd gjør at jeg går ut fra at de ikke ville ha valgt å gjøre det, særlig fordi Storbritannia ikke gjorde offisielle henvendelser selv.

Det er selvfølgelig vanskelig å uttale seg om de var viktige, men jeg er ikke overbevist. Det kan virke som om de som er overbevist om deres viktighet holdt til i København, mens de som så på dem som mindre viktige holdt til i Stockholm. Dette pas-

343. PRO/FO 73/652 Rodd til Lansdowne, 14. september 1905

344. I dette avsnittet benytter jeg meg bare av Arne Wählstrands bok om Karlstad-konferansen.

345. Wählstrand: *Karlstadkonferansen*, side 316. Bokens kursiv.

346. PRO/FO 73/657 Memorandum av Foreign Office, 4. oktober 1905, side 11.

ser også fint med hvordan henvendelsene ble til. De ble jo sporet tilbake til Izvol'skij i København, og København hadde vært Nansens og særlig Wedel Jarlsbergs arena.

Det andre spørsmålet gjenstår. Var de vennlige? Den russiske ministerens henvendelse virket i seg selv vennlig, og Jungar selv konkluderer med at Wedel Jarlsbergs observasjon om at det var en alvorlig anmodning fra russisk side var feilaktig, og at den var av "helt vänskaplig karaktär".³⁴⁷ Basert på min tidligere erfaring med Wedel Jarlsberg og på den russiske henvendelsen, er jeg enig med Jungar. Dersom det er slik som Jungar sier, at den franske henvendelsen var lik den russiske, bortsett fra at den manglet delen om skilledomstol, mener jeg at begge henvendelser var av en vennlig art.

Det er derfor viktig å ikke legge for mye vekt på disse representasjonene, som strengt talt virket mer pinlige for Frankrikes og Russlands sendebud enn problematiske for Sverige.³⁴⁸ Det er selvfølgelig viktig å lese kilder kritisk, men jeg finner ingen grunn til å kritisere Rodd og von Müller for deres oppfatning av spørsmålet om grensefestningene. Wedel Jarlsberg hadde et rykte som upålitelig, overdreven eller useriøs av flere andre, som jeg tidligere har vist, og jeg tror ikke at Wedels oppfatning av situasjonen burde tas for å være noe annet enn et billig triks for å få stormaktene på sin side, om enn dette billige trikset ikke var hans, men Michelsens.

Tyskland melder seg ut

Da von Müller den 15. september møtte den svenske kabinettsekretæren, var han svært klar på det punktet at han ikke hadde noen representasjon, men bare et enkelt spørsmål; hvorvidt de svenske delegatene ønsket å rasere de historiske festningene Fredriksten og Kongsvinger. Han fikk til svar at dette ikke var tilfelle.³⁴⁹ Med hensyn på von Müllers rapport fra 12. september, virker det forholdsvis opplagt at von Müller allerede visste dette, og at spørsmålet var av en rent formell art. Siden keiseren og kansleren allerede hadde trukket seg ut, og siden von Müller allerede hadde kommentert til Rodd og den russiske minister i Stockholm at han ikke hadde fått noen instruksjoner, var dette sannsyn-

347. Jungar, side 89

348. Pinlig for Frankrike og Russland fordi de måtte innrømme overfor Rodd at de ikke var enige i avgjørelsen. Dessuten skrev Rennell Rodd i et kommuniqué at kronprins Gustav frivillig fortalte at den svenske minister i København var blitt fortalt alle detaljer av den russiske minister i København, "which led me to suppose that the Russians are now rather anxious to explain away the part which they took in the matter." PRO/FO 73/651 Rennell Rodd til Lord Lansdowne, 16. september 1905

349. Hildebrand: *Gustaf V*, side 370

ligvis von Müllers egen idé å få på det rene hvordan det sto til med grensefestningene. Man er fristet til å anta at de to stormaktenes monarker neppe hadde gjort det diplomatiske arbeidet lettere, men at deres fravær fra eller passivitet i en sak nå gjorde ting enklere. Wilhelm II hadde absolutt inntatt en passiv innstilling. Da han ble forespurt om å være skilledommer i Karlstad-forhandlingene, takket han nei.³⁵⁰ Nordmennene kunne ikke vente seg noen hjelp fra tysk hold nå heller.

Det fikk de for så vidt ikke heller. von Müller gjorde ikke noe mer for å påvirke Karlstad-forhandlingene. Den tyske keiseren var heller ikke aktiv, og det tyske utenriksdepartement holdt seg også passivt til konflikten. Den eneste faktiske påvirkningen Tyskland hadde gjort på de skandinaviske landene var å be om en forsikring om at det ikke var snakk om å rive noen grensefestninger og en forsikring til den russiske minister for Sverige og Norge om at von Müller verken hadde mottatt instruksjer eller regnet med å få det. Dersom man i det hele tatt kan snakke om tysk påvirkning, var den ikke særlig partisk.

Mer britisk besvær

Kong Edward VII hadde vært forholdsvis passiv siden det mislykkede brevet til kronprins Gustav i midten av august. Han ble likevel kontaktet av Johnstone og Wedel Jarlsberg, av sistnevnte så sent som 9. september, i anledning et ønske om at Danmark fikk garanti mot "disturbance at sea", det ville si angrep fra Sverige, dersom prins Carl ble valgt til norsk konge.³⁵¹ Her hadde altså Wedel Jarlsberg nok en gang gått over hodet til den danske utenriksministeren og bedrevet dansk utenrikspolitikk på egen hånd.

Rundt den tiden reiste Nansen til London "for at "mobilisere k[on]g Edward"". ³⁵² Ifølge Nansens egne notater hadde han fått Wedel Jarlsberg til å påvirke prins Carl til å skrive til kong Edward VII for at denne skulle ta imot Nansen.³⁵³ Wedel Jarlsberg gjorde mer enn dette, skal vi tro Nansens nedtegninger. Han fikk også Johnstone til å sende et telegram til den britiske utenriksminister.³⁵⁴ Lansdowne var på ferie til sitt landsted i Dereen i Irland, så Nansen måtte greie seg med et møte med Foreign Offi-

350. Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 169

351. Lee, side 323-24

352. Arne Wählstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 429.

353. Fridtjof Nansen: *Dagbok fra 1905*, Aschehoug & Co., Oslo, 1955, side 10

354. Sst., side 13. Jeg har ikke funnet dette telegrammet.

ces assisterende departementsråd Francis Hyde Villiers den 11. september og departementsråden sir Thomas Sanderson den 12. Det første møtet var ingen suksess for Nansen, da Villiers var ”meget forbeholden og forsiktig”, og virket heller ikke overbevist om situasjonens alvor.³⁵⁵

Det andre møtet forekom enten før eller etter Sanderson hadde skrevet et brev til Lansdowne. Brevet er dessverre ikke datert. Sanderson skrev at kongen dessverre ikke kunne ta imot Nansen, siden han ikke var i London, og lurte på om Lansdowne kunne møte ham. Nansen kunne sikkert komme til Dereen, forsikret Sanderson, og møtet kunne starte når som helst. Sanderson og kongen hadde registrert at Rodd hadde ”kraftig modifisert rapporten fra København”, og at Rodd også hadde advart mot utenlandsk intervensjon i Karlstad, men samtidig var kongen redd for at dersom de ikke møtte Nansen, kunne dette bli oppfattet som mangel på interesse for den norske saken.³⁵⁶

Svaret fra Lansdowne var alt annet enn positivt for kongen. Til gjengjeld viste det at Lansdowne hadde en klar mening. Han begynte med å forsikre at om kongen mente at det var essensielt, skulle han dra til London øyeblikkelig, ettersom han hadde de viktige papirene sine der. Han var ikke begeistret for ideen at Nansen kom til Dereen, og Lansdowne mente at et møte var ”inconvenient” før uken etter. Lansdowne var også svært kritisk til et eventuelt møte:

I venture however to suggest for Y[our]M[ajesty]'s consideration that interview would probably have no useful results and might do mischief. Policy of Y[our]M[ajesty's]G[overnment] has been clearly explained both to Sweden and Norway. It is one to which neither side has any right to take exception, and any departure from it would in my opinion be most dangerous. Baron Wedel has throughout attempted to force our hands. It is evident from Rodd's reports[,] which I consider more trustworthy than those supplied by Wedel and Johnstone, that his statements as to the Swedish Government are not to be implicitly trusted. Swedish mobilization is absolutely denied.³⁵⁷

Lansdowne fortsatte med å understreke at grensefestningenes posisjon var et militært problem, og dermed ikke var noe den britiske regjeringen kunne bidra med. Wedel fikk nok en gang gjennomgå i dette telegrammet. Lansdowne kommenterte at i Wedel Jarlsbergs memorandum ”the Bernadotte candidature figures conspicuously”, på tross av at Oscar II ikke hadde noen som helst intensjon om å tillate det. Hva gjaldt ønsket til Wedel

355. Sst., side 14

356. PRO/FO 73/652 Sanderson til Lansdowne, Telegram No 50 (har ikke dato, en eller annen gang mellom 10. og 12. september 1905)

357. PRO/FO 73/652 Lansdowne til Resident Clerk (sannsynligvis Sanderson). 12. september 1905.

om garanti mot svensk aggresjon, mente Lansdowne at dette ville være farlig, og dessuten ville nok den britiske statsminister ønske å ta opp dette i kabinettet slik at det kunne bli diskutert "in all its bearings". Lansdowne avsluttet med observasjonen at hans eventuelle avreise til London med hensikt å ha et møte med Nansen kunne ha en forstyrrende effekt, og at dersom det var behov for Nansen å få fyldigere forklart standpunktet til den britiske regjering, kunne Sir Thomas Sanderson ta seg av det.³⁵⁸

Brevet vitner om at Lansdowne ikke hadde noe som helst til overs for de to norske diplomatenes forsøk på å få stormaktene på sin side. Lansdowne advarte mot å gå inn på grensefestningene, han avskrev Wedel Jarlsberg og til og med sin egen underordnede, Johnstone. Han advarte mot intervensjon i noen form og han mente at de britiske retningslinjer ikke burde endres på i denne saken. Sir Thomas Sanderson møtte Nansen, men han gjentok for det meste det Villiers hadde sagt tidligere, og var ikke enig i at svenskene hadde mobilisert eller at krisen var så stor som Nansen forestilte seg.³⁵⁹

Lansdowne hadde tydeligvis også reagert på kongens aktivitet i anledning denne saken: "He got altogether off the rails" noterte Lansdowne i et annet brev til Sanderson.³⁶⁰ Lansdowne hadde også vist tegn til å være lei av kongens private politikk tidligere. I slutten av august anbefalte han statsminister Balfour ikke å la kongen reise uten å ha med seg en minister.³⁶¹ Det er forståelig at Lansdowne reagerte slik. Samtidig som kongen holdt på med sitt amatørmessige diplomati, hadde han en privat krangel med Wilhelm II.³⁶² Det er sannsynlig at kong Edward så på det å få prins Carl på Norges trone som en personlig triumf over keiser Wilhelm II. I så fall var ikke kong Edwards politikk bare amatørmessig, den var også hovedsakelig basert på personlige motiver.

Betydningen av stormaktenes innsats og indirekte press

Det kom altså ingen offisiell representasjon fra Storbritannia. Det betydde ikke at det ikke kom noen reaksjoner. Lansdowne og Sanderson hadde god kontakt, og de hadde begge lagt merke til Nansens uttalte bekymring for svensk aggresjon.³⁶³ Enda ingen av

358. Sst.

359. Side 67, Luntinen

360. Monger, side 224

361. Sst.

362. Sst., også gjennomgående i Lees biografi om Edward VII.

363. PRO/FO 73/657 Sanderson til Lansdowne, 12. september 1905 og Lansdownes svar den 13. september på samme dokument.

de to britiske diplomatene hadde noen tro på svensk aggresjon, var det vanskelig for dem å ignorere frykten. Dermed var det best for britene å få gjort det klart overfor Sverige at de var svært kritiske til en væpnet løsning. Samtalen mellom Sanderson og Lansdowne gjør det imidlertid ikke klarere om hvorvidt Storbritannia ville benytte seg av militære midler for å forhindre en væpnet konflikt, men jeg er ikke overbevist om at de hadde gjort det. Det gjennomgående synet i de kildene jeg har sett på ser ut til å være at Sverige og Norge simpelthen var for siviliserte for å gå til krig. Dette var også synet til Storbritannias statsminister Balfour da han den 7. juli kommenterte at "I am still convinced that the possibility of an armed attack by Sweden on Norway is not one which need be taken into practical account".³⁶⁴

Dette ble gjort i et møte mellom Sanderson og den svenske minister Bildt den 14. september.³⁶⁵ Sanderson nevnte at "engelska regeringen är öfvertygat att en attitude généreux af svenska regeringen skulle allmänt gillas av Europa och höja Sverige i allas aktning."³⁶⁶ Dette møtet er nok blitt gitt en noe større betydning blant historikere enn det strengt talt fortjente. Bakgrunnen for dette er at Bildt noterte i sin rapport fra møtet at alt mulig måtte gjøres for å unngå at forhandlingene strandet, ellers kunne en britisk intervensjon komme, og "Englands sympati skulle ej vare för oss."³⁶⁷ Tatt ut av sammenheng kan denne kommentaren virke som press fra britisk side om at svenskene måtte være ettergivende. Roald Berg mener at Lansdowne var norskvennlig i sin handlingsmåte, og at stormaktenes henvendelser og appeller fikk betydning for festningsspørsmålet i Karlstad. Dette synet deler han med Tim Greve. Lindberg, som Berg sannsynligvis har latt seg inspirere av, mente at stormaktene presset Sverige, men at de ikke påvirket forhandlingene.³⁶⁸ Også Luntinen mener at britene la indirekte press på Sverige, men han er noe mer vag enn de andre.

Likevel er jeg ikke helt overbevist om det britiske presset. Kommentaren til Bildt om at Storbritannias sympati ikke ville være for Sverige dersom forhandlingene strandet, var Bildts tolkning av hva som ble sagt, og ikke den britiske regjeringens. Det kor-

364. Fridtjof Nansen: *Dagbok fra 1905*, Aschehoug, Oslo, 1955, side XLV, (i forordet skrevet av Jacob S. Worm-Müller)

365. Wählstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 212; Berg: *Norge på egen hånd*, side 36-37; Lindberg: *Den Svenska utrikes...*, side 169; også PRO/FO 73/657 Sanderson til Lansdowne, 14. september 1905

366. Wählstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 212

367. Sst.

368. Lindberg: *Den svenska utrikes...*, side 171

responderer heller ikke med hva Sanderson hadde kommentert.³⁶⁹ Dessuten var Bildt omtalt i sivilminister Johan Widéns dagbok som uten egentlig interesse i politikken og dessuten "aldeles i sagnad af engelska regeringens öra och förtroende". Widén noterte også at Wachtmeister kommenterte at "Bildt duger ingenting till! Och för resten är det i Köpenhamn, som saken afgöres, och ej i London".³⁷⁰ Dette passer også med Wachtmeisters svar på Bildts telegram: "Jag hoppas positivt resultat inom närmaste dagarne såvida intet störande inflytande utifrån".³⁷¹ Det virker ikke som om Bildt har fullt så stor betydning hos den svenske utenriksministeren. En annen ting jeg synes er merkelig, er at det heller ikke i Sandersons kommentarer står noe om hva Bildt sa for å forsvare det svenske synet. Det ville ha vært på sin plass å gjøre dette, men Bildt gjorde altså ikke det. Hadde han gjort dette, hadde den britiske kommentaren sannsynligvis vært noe mer nedtonet. Hva gjaldt Bildts kommentar, virker det nok som om den ikke hadde fullt så stor betydning i Karlstad som man kan ha tillagt den.

Jeg skylder å gjøre oppmerksom på en ting til. Berg kommenterer at Sanderson skal ha opplyst at "Sveriges krav om demolering av de historiske festningene etter britenes vurdering var urimelig", som er omtrent det samme som Lindberg mener.³⁷² Slik jeg forstår Sandersons notater, strakk han seg ikke lenger enn til å kommentere at det eksisterte argumenter for at de kunne stå intakte, Kongsvinger fordi det var langt fra grensen og holdt til ved et jernbanenettverk og Fredriksten fordi det kunne forstås som et kystfort. Sanderson skyndte seg imidlertid med å opplyse at han ikke var en ekspert på området.³⁷³ Med hensyn på at kanonene pekte mot Sverige, er det vel trygt å si at han var inne på noe der. For øvrig visste britene utmerket godt at det aldri var snakk om å rive de historiske festningene. Da Sanderson og Bildt ble enige om hva som kunne bli rapportert tilbake til den svenske regjering, ble delen om festningene utelatt.³⁷⁴

369. PRO/FO 73/657 Sanderson til Lansdowne, 14. september 1905

370. Wählstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 345

371. Sst., side 212

372. Berg: *Norge på egen hånd*, side 36; Lindberg: *Den Svenska Utrikes...*, side 169. Lindberg er litt vagere, blant annet mener han at det var Sanderson, og ikke Storbritannia som sto for vurderingen at kravene var urimelige.

373. PRO/FO 73/657 Memorandum respecting Sweden and Norway, 4. oktober 1905, side 9-10. Gjengitt i Gooch, & Temperley: *British documents...*, side 87-88; også PRO/FO 73/657 Sanderson til Lansdowne, 15. september 1905 (privat brev).

374. Sst.

Et mer overbevisende argument for press er at Rennell Rodd ”bad fungerende utenriksminister Arvid Lindman å sørge for at Sverige viste rimelig hensynsfullhet mot Norge”.³⁷⁵ Ifølge Wåhlstrand ble det oppfattet at Rodd sa dette:

*Han visserligen icke komme ”på samma sätt” som Franska och Ryska Ministrarne förut inffunnit sig, men att han ville framhålla, att, ehuru England visst icke tillernade någon intervention, England dock önskade, att hofsamhet måtte mot Norge iakttagas.”*³⁷⁶

Sett i denne sammenheng blir Rodds utsagn mindre betydningsfullt enn det kan virke ut ifra Bergs observasjon. Dette er for øvrig eneste gang Berg nevner Rodd, og jeg mener at Berg mangler noe av det perspektivet man bør forstå dette i.³⁷⁷ Imidlertid er dette også en gjentakelse av Lindbergs mening, der hele sitatet er med. Likevel var neppe Rodd overbevist om at den svenske regjering burde vise mer hensyn til den norske saken. Wahl antyder i sin hovedoppgave at hovedoppgaven til Rodd var å forsikre Gustav og Lindman om at Nansen ikke hadde samtalt med verken kongen eller utenriksministeren, og at han ”benyttet imidlertid anledningen” til å be om hensynsfullhet mot Norge.³⁷⁸ Rodd hadde hittil vist stor forståelse for det svenske synet i sine rapporter. Han hadde ingenting til overs for henvendelsene til Frankrike og Russland. Han virket tydeligvis så lite interessert i å gjennomføre noen som helst henvendelse at Lansdowne kommenterte på Rodds telegram fra 13. september at det var Rodds oppgave å ” quietly and unaggressively, to induce the Swedish Government to be moderate”.³⁷⁹ På dette tidspunktet var Karlstadforhandlingene fortsatt hemmelige, og den britiske regjering visste ikke hva som foregikk i Karlstad. Det virket som om Lansdowne ville få fram poenget at han ikke virket partisk til fordel for Sverige, ettersom han allerede hadde frarådet et møte mellom ham selv og Nansen, og ettersom Sanderson og Villiers hadde vist liten forståelse overfor Nansen i møtene.

Lansdowne hadde på dette tidspunktet kommentert at ”anything in the shape of a formal representation” ville sannsynligvis bli dårlig mottatt og skape irritasjon.³⁸⁰ Nansen hadde også fått denne beskjeden av Sanderson, og Sanderson la særlig vekt på at,

375. Berg: *Norge på egen hånd*, side 37

376. Wåhlstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 320

377. Det vil si, Rodd siteres på i Bergs bok (*Norge på egen hånd*) på side 40, men er bare omtalt som ”en engelsk diplomat”.

378. Hammerstad, side 106.

379. PRO/FO 73/652, Rodd til Lansdowne, 13. september 1905, Lansdownes håndskrevne kommentar i rødt.

380. PRO/FO 73/657 Memorandum respecting Sweden and Norway, 4. oktober 1905. Også Gooch/Temperley, side 86.

siden forhandlingene var hemmelige, var det vanskelig for Storbritannia å gjøre noen henvendelser.³⁸¹ Dessuten hadde Lansdowne allerede kommentert at han hadde avholdt seg fra å sende spesielle instruksjoner, fordi han ønsket å unngå ethvert tegn til "brist på förtroende till svenska regeringens klokhet och moderation."³⁸²

Om hensikten til Lansdowne ikke var å presse Sverige altfor mye, kan det likevel ha blitt oppfattet som press dersom den som overbrakte beskjedene overdrev den eller dersom de svenske delegatene ga beskjedene større betydning enn den var tiltenkt. Siden det var Rodd som overbrakte beskjedene, er det heller sannsynlig at han underdrev enn overdrev den. Rodd hadde i den siste tiden vist større forståelse for det svenske enn det norske synet. Selv mente Rodd at Nansen og Wedel Jarlsberg "have been busy at Copenhagen giving a coloured ex parte statement of what has occurred hitherto", og hva gjelder grensefestningene, burde Norge, som har fått tilfredsstilt sin fedrelandsstolthet, gi seg og gå med på å rive ned de moderne festningene.³⁸³ Det var neppe fra Rodd at overdrivelsen kom. Kan den så ha kommet fra Lindman? Igjen er jeg ikke overbevist. Lindman hadde taklet den franske og den russiske minister, og her var det et langt svakere press, som dessuten var uoffisielt. Hva så med de svenske delegatene? Wachtmeister hadde ikke vært imponert over kommunikeet til Bildt, men det virket som om det hadde hatt innvirkning på en annen av delegatene. Derimot hadde kronprins Gustav gjengitt sin samtale med Rodd til de svenske delegatene, der kronprinsen la vekt på at Storbritannia ikke ville komme med noen henvendelse. Dette virket beroligende på de deltakende.³⁸⁴ Det kan dermed virke som om Rodds anmodning, om den hadde til hensikt å legge press på Sverige, hadde den motsatte effekten. Rodd ble i alle tilfelle gitt så mye troverdighet av den svenske regjering at han i all fortrolighet ble informert om utviklingen i forhandlingene, ifølge dagboknotatene, av kronprins Gustav med tillatelse fra regjeringen.³⁸⁵

Rodd summerte også opp problemet med den norske regjeringen i et brev til Sanderson: "A difficulty at once presents itself as to how, under present circumstances, a communication could be made to the Norwegian Government which no one has recog-

381. PRO/FO 73/657 Sanderson til Lansdowne, 12. september 1905

382. Wahlstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 212; FO 73/657 Memorandum respecting Sweden and Norway, 4 Oktober 1905

383. Rodd/Burgmann, side 28, "Sept 12"

384. Wahlstrand: *Karlstadkonferensen 1905*, side 74-75

385. Rodd/Burgmann, side 29, "Sept 22"

nized”.³⁸⁶ Rodd refererte til et brev han nettopp hadde fått fra Sanderson, og det virker som om dette brevet foreslo ”friendly mediation” dersom forhandlingene ikke førte frem. Rodd presenterte fire muligheter med hensyn på hva som måtte gjøres dersom de to lands delegater ikke lyktes i å bli enige, og han hadde mest tro på den tredje:

*”3. After the precise terms of Sweden’s latest offer and its rejection by Norway, if it be rejected, have be come known publicly, that the Powers should inform Norway that it is her duty to accept these final concessions”*³⁸⁷

Jungar skriver at Rodd kommenterte til den tyske minister i Stockholm at ”enligt hans[Rodds] mening, England, Tyskland, Ryssland och Frankrike gemensamt borde inn-gripa i fall Sverige och Norge inte kunne nå fram till en överenskommelse i Karlstad”, og at både den svenske regjeringen og deres representanter i Karlstad visste om dette.³⁸⁸ Med hensyn på den ovennevnte muligheten Rodd presenterte, er jeg ikke overbevist om at Rodd ville ha valgt en løsning der de norske kravene om bare delvis avvæpning ble tatt mer hensyn til.

Den 22. september oppsummerte Rodd at mens ”Russia and France fell in to it and made friendly representations”, valgte Lansdowne, som ”visste hvordan ting var” etter å ha lest rapportene til Rodd, å avstå, og Tyskland ”took the wiser course”.³⁸⁹ Dag-boknotatene til Rodd tar her ikke hensyn til Lansownes eventuelle indirekte press. Rodd, som var midt i det hele, følte altså sannsynligvis ikke at Storbritannia hadde gjort all ver-den for å blande seg inn.

Ut fra de opplysningene jeg har funnet, er jeg ikke overbevist om at Storbri-tannia hadde en klar agenda med hensyn til grensefestningene, og jeg er lite overbevist om at Storbritannia hadde andre planer enn å foreslå mekling dersom det hele ikke gikk i riktig retning. Det foreligger i alle fall ingen klare bevis på at Storbritannia ville øve poli-tisk press eller straffereaksjoner på noen måte. Lansdowne var på ferie og manglet derfor de nødvendige dokumentene. Sanderson hadde ikke vist noen mindre forståelse overfor Bildt enn overfor Nansen, men heller ikke mer. Rodd hadde avvist de norske kravene, og mente at det svenske kompromiss var svært imøtekommende. Lansdownes kommentar til Bildt var ikke et opplagt ”*understatement*”,³⁹⁰ det virker mer opplagt at utenriksmin-

386. PRO/FO 73/651 Rodd til Sanderson, 16. september 1905

387. PRO/FO 73/651 Rodd til Lansdowne, 16. september 1905, privat

388. Jungar, side 91

389. Rodd/Burgmann, side 29, ”Sept 22”

390. Berg: ”Norge på egen hånd...”, side 37

steren ønsket å forsikre svenskene om at britene forholdt seg nøytrale. At en svensk gesandt som allerede hadde fått et frynsete rykte tolket en kommentar overilt, er heller ikke overbevisende. Anmodningen om moderasjon var veldig forsiktig uttrykt av Lansdowne, og sannsynligvis enda mindre direkte fra Rodd.

Lansdownes kommentar om at han ikke ville vise tegn til mangel på fortrolighet overfor den svenske regjeringen, kan ha vært et hint om at Lansdowne fortsatt husket flausen fra den 2. august, da Bildt hadde fått Lansdowne til å gjøre full retrett. Personlig tror jeg at Lansdowne hadde som hensikt å få fram poenget han nevnte tidligere, at de to skandinaviske landene måtte avfinne seg med den britiske skandinaviapolitikken. Den britiske regjering ga altså den svenske regjering noen lette hint, men det er å gå langt å mene at hintene hadde noen avgjørende betydning.

Det er ikke helt sikkert hvor vi har kongen i det hele. Han hadde selv ikke anledning til å møte Nansen, og hans forklaring var noe vag.³⁹¹ Samtidig var han interessert i at Lansdowne skulle møte Nansen, og han ville altså ikke at det skulle se ut som om Storbritannia ignorerte Norge. Luntinens argument, at kong Edward aksepterte synet til Foreign Office, virker litt for enkelt, enda han sannsynligvis har rett dersom man ser på hva kongen uttalte.³⁹² Internt var kongen igjen på siden av politikken til den britiske regjeringen, og det man kan lure på, er om ikke Lansdowne mente at det begynte å bli noe pinlig. Lansdowne hadde den utakknemlige oppgaven å få de motstridige utsagnene til å høres enhetlige ut. Han kunne ikke tillate seg å avskrive sin overordnedes, da altså kongens, uttalelser som feilaktige.

Berg skriver at "den svenske viljen til kompromiss [ble] stimulert av vissheten om at stormaktene ville komme til å intervenere dersom forhandlingene endte med brudd", med forklaringen at det "hadde vært antydnet at stormaktenes diplomatiske intervensjon var det som brakte de svenske delegerte tilbake til forhandlingsbordet etter forhandlingspausen".³⁹³ Det er merkelig at Roald Berg ikke har poengtert at begge henvendelsene fant sted etter at svenske delegerte hadde funnet veien tilbake til forhandlingsbordet. Dette bør være en indikasjon på at de formelle henvendelsene fra russisk og fransk side ikke påvirket svenskene før de var tilbake, og dermed hadde de neppe all ver-

391. Ifølge Nansens dagboknotater for den 11. september, hadde kongen dratt på landet til et veddeløp, der han ville bli hele uken, for deretter å dra til Skottland. Side 15, Fridtjof Nansen: *Dagbok fra 1905*, Aschehoug, Oslo, 1955.

392. Luntinen, side 67

393. Berg: *Norge på egen hånd* side 40, med sluttnote 74 (som står på side 328).

dens betydning for de delegerte, som var i Karlstad da henvendelsen ble levert i Stockholm. Nå har jeg allerede tatt for meg de to formelle henvendelsene, og derfor unnlater jeg å gå videre inn på dem. De britiske uoffisielle kommentarene ble riktignok dirigert til den svenske regjering, men som jeg allerede har kommentert, var heller ikke de britiske meningene spesielt norskvennlige, og verken Nansen eller Wedel hadde noe publikum for sine meninger, om man ser bort fra den britiske minister i Danmark. For tysk del gjentar Roald Berg at den tyske regjering bifalt henvendelsene. Jeg har ikke lyktes i å finne bevis i de tyske arkiver på at dette var tilfelle.³⁹⁴

Hadde så ikke de utenlandske diplomatene all verden å si for Karlstad-forhandlingene? Ut fra mine observasjoner har jeg ingen grunn til å tro det. Heller ikke har jeg funnet noen tegn til direkte press, med unntak av representasjonene til den franske og den russiske minister i Stockholm. Men disse representasjonene handlet om at stormaktene protesterte mot demolering av de historiske fortene, og dette var ikke et stridsspørsmål. Verken den britiske eller den tyske minister hadde gjort noen representasjon eller anbefalt noen, og ingen av monarkene hadde uttalt seg offisielt om noe. Oppgaven min omhandler ikke hva som foregikk bak lukkede dører under Karlstad-forhandlingene, og jeg er derfor forsiktig med å uttale meg om hvordan de foregikk. I stedet henviser jeg til bøkene til Arne Wåhlstrand og Andreas Urbye.³⁹⁵ Likevel mener jeg at man bør se på én eller flere av de to lands forhandlingsdelegerte for å finne en forklaring på hvordan Karlstad-forhandlingene ble gjennomført med suksess.

Anerkjennelsen av Norge

Etter at forhandlingene var over med et vellykket resultat, var det lite som sto i veien for å få anerkjent Norge. Anerkjennelsen måtte først komme fra Sverige, da det ikke var noen grunn for noen av stormaktene å anerkjenne Norge før Sverige og på den måten å pådra seg svenskens vrede. Det virket bare som om det var snakk om å vente, men det å vente var verken Wedel Jarlsberg eller Nansen vært særlig flinke til. Den 4. oktober var Nansen på besøk hos Lansdowne. Nansen fortalte at republikanerne økte i antall i Norge,

394. Jeg minner nok en gang på at dette synet blir ikke gjentatt av Berg i oppsummeringsheftet *Krig mellom Broderfolkene?* fra historikerkonferansen på Voksenåsen i 2002.

395. Arne Wåhlstrand: *Karlstadkonferansen 1905 Protokoll och Aktstycken*, Uppsala och Stockholm, Uppsala, 1953, Andreas Urbye: *Karlstadforhandlingene 1905: referat fra de møter hvor sekretærene var til stede*, Utenriksdepartementet, Oslo, 1952.

og det var snakk om å utsette avgjørelsen til høsten neste år. Nansen spurte også om det ville bli vanskeligere å oppnå en garanti som skulle erstatte Novembertraktaten dersom Norge ble republikk. Lansdowne svarte at det ikke var umulig for Storbritannia å garantere en republikks nøytralitet, men at "the selection of Prince Charles might predispose the public opinion in favour of the Guarantee."³⁹⁶ Det var neppe det mest passende for Nansen å skremme med republikk nå som alt var i orden, men på den annen side hadde Lansdowne mer enn gitt hint om at det klart foretrukne var om Norge ble et monarki med prins Carl som konge. Denne hestehandelen kom enda klarere fram i løpet av de nærmeste dagene, da Lansdowne uoffisielt lovte at Storbritannia ville anerkjenne Norge rett etter at Sverige hadde gjort det, og han ga også Nansen tillatelse til å bruke denne samtalen for å overbevise republikanerne. Nansen tolket det til at valget av prins Carl ville gi Norge en opplagt fordel i fornyelsen av Novembertraktaten.³⁹⁷

Det virket som om vanskelighetene var unnagjort. Det eneste som sto igjen var at unionsoppløsningen skulle bli offisielt godkjent av Riksdagen og den svenske kongen skulle erklære for verden at Norge var selvstendig, holde avskjedstale til det norske folk og abdisere i Norge. Det foregikk den 26. oktober, men før det skjedde en litt snodig ting. Den 6. oktober skrev Michelsen et brev til den russiske regjeringen der han takket for den uvurderlige innsatsen den keiserlige regjering hadde gjort, og han lurte samtidig på om Russland ville akseptere norske diplomatiske og konsulære representanter og om de ville sende et russisk sendebud til Norge.³⁹⁸ Det var ikke noe uvanlig ved det, Michelsen sendte også et til Storbritannia,³⁹⁹ og sannsynligvis til de andre stormaktene også. Russerne valgte derimot å ta den mer bokstavelig enn de andre stormaktene, ettersom Budberg gjentatte ganger hadde hørt rykter fra sin franske kollega om at den russiskfiendtlige Novembertraktaten av 1855 skulle fornyes. Det ble derfor bestemt at Russland skulle anerkjenne Norge så fort som mulig etter at Sverige hadde gjort det, slik at de kunne øve press på Norge for å hindre dem i å bli med i en anti-russisk allianse.⁴⁰⁰

Det mest overraskende med dette trekket, var at Norge fortsatt ikke hadde anskaffet en konge, det hadde ikke engang vært valg av styreform. Storbritannia så nok

396. PRO/FO 73/649 Lansdowne til Rennell Rodd, 4. oktober 1905

397. Luntinen, side 70

398. Sst., side 70-71

399. PRO/FO 73/652 Michelsen til Lansdowne, 6. oktober 1905

400. Luntinen, side 71-72

helst at det forgikk i mer ordnede former, men de hadde ikke all verdens valg nå, særlig fordi det gikk et rykte om at den tyske regjering forberedte å sende en diplomat til Kristiania. Denne forviklingsfarsen, der Storbritannia mistenkte Russland for å drive renkespill og Russland trodde at Storbritannia allierte seg mot Russland, ble oppklart fra en diplomat som hittil er blitt mer kjent for å tåkelegge, Wedel Jarlsberg. Han fortalte russerne om sine samtaler med Lansdowne, der Lansdowne hadde argumentert for en allianse med Russland mot "unnamed aggressors".⁴⁰¹

Dermed lå alt til rette for å få prins Carl over til Norge som kong Haakon VII av Norge. Det var bare én ting som gjensto, en eventuell folkeavstemning om republikk eller kongedømme. I tidligere norske historiske beskrivelser, var det Prins Carl som i dansk statsråd på Amalieborg slott insisterte på at det norske folk skulle ha en avstemning om styreform, slik at han var sikker på at han var ønsket i Norge.⁴⁰² Senere historikere, som Berg, mener at Raben-Levetzau foreslo folkeavstemning, og at prins Carl hadde tilbudt seg å komme til Norge uten folkeavstemning dersom det ble gjort kjent at han hadde krevd det.⁴⁰³ Kildene og memoarene peker i forskjellig retning, og det er ikke helt klart hvem som har rett. Imidlertid virker både de tidligere og de senere historikere enige i at verken Michelsen eller Nansen ønsket folkeavstemning. Til slutt bøyde likevel de to politikerne av, og en folkeavstemning ble arrangert.⁴⁰⁴ Rodd registrerte dette, og han noterte seg også at han mente at prins Carl "was no doubt right", og at uten folkeavstemning ville det alltid være "a party in the state there who would contend that he had become king by the grace of Michelsen & not by the popular will."⁴⁰⁵

Wedel Jarlsberg hadde dratt til London, etter ordre fra Michelsen, for å hindre at det skulle bli folkeavstemning, men han virket ikke spesielt overbevist selv. Tvert imot hadde han i samtaler med prins Carl blitt overbevist om at prinsen hadde rett i kravet om folkeavstemning, skrev han i sine memoarer. Møtet mellom Wedel Jarlsberg og Lord Lansdowne fant sted den 26. oktober, og det ble ingen triumf for Michelsens sak. Lord Lansdowne sa at han ikke kunne gi en uttalelse med tilstrekkelig kunnskap, og

401. Sst., side 72-73

402. Berg har i *Norge på egen hånd*, sluttnote 116, side 329, ramset opp disse historikerne; Keilhau, Greve, Worm-Müller, Fuglum, Langslet og Wig.

403. Berg: *Norge på egen hånd*, side 50

404. Greve, *Haakon VII*, side 29-31

405. Rodd/Burgmann, side 30, Oct 31

Wedel Jarlsberg syntes at Lansdowne også virket overbevist om at folkeavstemning var riktig.⁴⁰⁶ Ifølge Roald Berg hadde imidlertid Michelsen dagen før gått med på folkeavstemning, og man kan undre på om Wedel Jarlsberg ble sendt til London for å ikke være i veien i København.⁴⁰⁷ Rodd hadde notert seg Wedel Jarlsbergs tur til London, og at Lord Lansdowne hadde gitt et "very non-committal answer."⁴⁰⁸ Rodd oppfattet ikke at Wedel Jarlsberg selv ikke var overbevist om riktigheten av å forhindre folkeavstemning, men Rodd var ikke like krass her som han hadde vært tidligere.

Det ble bestemt at det skulle være folkeavstemning den 12. november. Michelsen hadde de siste månedene arrangert enkelte diplomatisk uheldige utspill, blant annet forsøket på å involvere stormaktene i festningsspørsmålet og å få Storbritannia til å støtte kravet om monarki uten folkeavstemning. Den 11. november, dagen før folkeavstemningen, sto han bak nok en delikat sak. Michelsen holdt en valgtale som fikk Rennell Rodd til å reagere. Rodd reagerte særlig på at Michelsen skulle ha kommet med uheldige kommentarer om Sverige. "I feel sure that no charge ever had less foundation and can only regret that Monsieur Michelsen should have found it necessary to make it", skrev Rodd, og særlig mente han at dette var ille siden Michelsen i samme åndedrag argumenterte for viktigheten av gode forbindelser mellom de to tidligere unionspartnere. Dessuten noterte Rodd at Michelsen hadde sagt at prins Carl allerede hadde akseptert tronen.⁴⁰⁹ Dette kunne prins Carl umulig ha gjort, siden han ikke kunne ta imot noe som ikke var blitt tilbudt ham.

Folkeavstemningen ga et klart flertall for monarki. Dermed var vanskelighetene ute av veien, og prins Carl kunne ta imot den norske tronen. Mens prinsen skal ha vært svært begeistret for å bestige den norske tronen, var, skal vi tro Bernhard von Bülow, hans kone mindre begeistret:

"Die junge Prinzeß,(...) empfand gar keine Lust, das großartige und Bequeme Leben mit einer weit weniger brillanten Existenz in dem melancholischen Christiania (...) zu vertauschen. Sie sagte zu ihren Vater, sie wolle lieber auf den kleinsten englischen, ja selbst irischen Pachthofe sitzen als auf

406. Wedel Jarlsberg, Side 254-256. Dersom det viste seg at prins Carl var åpen for å komme uten folkeavstemning, har Wedel Jarlsberg hensiktsmessig skrevet feil i sine memoarer.

407. Berg: *Norge på egen hånd*, side 50

408. Rodd/Burgmann, side 31, Oct 31

409. PRO/FO 73/651 Rodd til Lansdowne 20. november 1905.

*dem norwegischen Thron. König Eduard, der bei aller Bonhomie in seiner Familie keinen Widerspruch dudelte, erwiderte seiner Tochter auf ihre Klagen und Bitten: „Prinzessinnen haben nicht Liebhabereien, sondern Pflichten.“*⁴¹⁰

Likevel ble hun med til sitt nye hjemland. Prins Carl var blitt akseptert som konge av Norge, selv om han ikke var kronet ennå.

I anledning et selskap nærmere juletider, samtalte prins Carl, kronprins Gustav og den britiske chargé d'affaires, Herbert Derring. De kom inn på Michelsens feilantakelse at prins Carl allerede hadde akseptert den norske tronen. Prins Carl mente at Michelsen simpelthen var blitt feilinformert, og at det neppe var nødvendig å lete lenger enn til Wedel Jarlsberg for å finne kilden til denne unøyaktige informasjonen. De to framtidige kongene delte også erfaringer om Michelsen, og denne ble beskrevet som en lett diktatorisk statsmann.⁴¹¹

Hva gjaldt de britiske representanter, var deres videre skjebner forskjellige. Rodd ble gitt "the Grand Cross of the Polar Star Order" av kong Oscar II, og, etter litt diplomati fikk han også lov til å beholde den.⁴¹² Han ble i 1908 forfremmet til Storbritannias ambassadør i Roma. Han hadde tidligere vært stasjonert i Roma, og han virket glad for forfremmelsen. Siden Rodd ikke viste noen politisk ambisjon, kunne han neppe ha funnet en bedre stilling. Rodd forble i Roma til 1919, da han pensjonerte seg fra utenriksstjenesten. Han ble adlet til baron i 1932. Johnstone ble gitt K.C.V.O., og var minister i Danmark til 1911.⁴¹³ Deretter ble han overflyttet til Nederland, og ble der i resten av karrieren. Stephen Leech ble attaché til den første britiske ministeren for Norge.

I likhet med Johnstone, endte von Müller i Nederland, men han kom dit noe tidligere.⁴¹⁴ Han ble der til krigen. Etter krigen er det litt utydelig, enten ble han medlem av Gesundheitsamt eller så forsvant han fra Auswärtiges Amt. Han var også med i "Kaiserliche Wirkliche Geheime Räte" fra 18. oktober 1910. Jeg er ikke sikker på hvilken

410. Bernhard Fürst von Bülow: *Denkwürdigkeiten*, bind II, Ullstein, Berlin 1930, side 157. "Den unge prinsessen hadde ingen lyst til å bytte bort det storartede og bekvemme livet med en langt mindre briljant eksistens i det melankolske Kristiania. Hun sa til sin far at hun heller ville sitte på den minste engelske, ja til og med irske, forpaktingsgård enn på den norske trone. Kong Edvard, som for all gemyttighet i sin familie ikke tålte å bli motsatt, svarte hennes klager og bønner [med] "Prinsesser har ikke ynglingsbeskjeftigelser, men plikter"".

411. PRO/FO 73/651 Derring til Grey 23. desember 1905. Sir Edward Grey ble Storbritannias nye utenriksminister.

412. Rodd/Burgmann, side 32, "Nov 22". Det er sannsynligvis snakk om Nordstjerneordenen - Kommendör med stora korset (kalles også Polarstjerneordenen). Det var Rodd selv som opplyste om at han ikke kunne ta imot ordenen bortsett fra i spesielle tilfeller, men han fikk all støtte fra Lansdowne, som mente at Rodd hadde gjort seg fortjent til den.

413. Denne mottagelsen provoserte fram et utropstegn hos Sidney Lee ("Edward VII", side 326).

414. Han er der, ifølge *Handbuch für das Deutsche Reich*, i 1909, men jeg har ikke fått tak i bindet med 1908.

funksjon dette hemmelige rådet hadde. Dette rådet var også von Leyden medlem av fra 23. desember 1903. von Leyden avsluttet sin politiske karriere i Stockholm, etter at han hadde vært i en rekke land: i 1881 var han legasjonssekretær i ambassaden i Sverige og Norge, 1882 legasjonssekretær i ambassaden i Romania, 1883- 1885 var han legasjonssekretær i ambassaden i USA, i 1886 var han legasjonssekretær i ambassaden i Hellas, i 1888 var han 1. Botschaftsekretær, ambassaden i Frankrike, i 1889- 1890 1. sekretær, Ambassaden i Storbritannia , i 1891-1892 : Konsul i Egypt (under Tyrkia) i Kairo, i 1894-1897 var han Legasjonsråd (det jeg hittil har kalt Minister) i Romania, 1899-1900 var han det samme i Japan, og 1901-1905 var han minister i Sverige og Norge.⁴¹⁵

Oppsummering

Den generelle oppfatningen er at stormaktene var mer norskvennlige enn nøytrale under Karlstad-forhandlingene. Denne påstanden er jeg ikke enig i. Den norske regjeringen var ikke offisiell, og det å ta kontakt med dem offisielt ville være en diplomatisk uheldig handling. Dessuten hadde ikke de norske representantene Wedel Jarlsberg og Nansen engang fått anledning til å snakke med de tyske og britiske politikere, Lord Lansdowne frarådet på det sterkeste et møte mellom ham og Nansen, og Wedel Jarlsberg var blitt nektet møte med de tyske politikere i Berlin. Lord Lansdowne hadde riktignok uttalt at en svensk kandidat til den norske trone ville bli mislikt i London, men han sa også at dersom svenskene likevel ønsket en, kunne ikke den britiske regjering hindre dem i det. Dessuten mente han at han det ikke var i britenes eller i prins Carls interesse om han ble tvunget på, eller "even accepted only reluctantly".⁴¹⁶ Hva gjelder den tyske meningen, har det ikke lyktes meg å finne et eneste bevis på norskvennlig innstilling fra dem. Tvert imot peker alt på at de hadde en forholdsvis nøytral innstilling, der de foretrakk det svenske synet framfor det norske på bakgrunn av at det var det svenske som var riktig, og at det ikke fantes bevis for at svenskene faktisk ønsket å rive Fredriksten og Kongsvinger. Dessuten hadde alle de tyske politikerne, inkludert keiseren, trukket seg tilbake på dette tidspunkt og overlatt avgjørelsen til sine diplomater.

415. Han står nevnt i samtlige bind fra 1881 til 1918 i *Handbuch für das Deutsche Reich*, Carl Heymanns Verlag, Berlin 1881-1918, det vil si, jeg kan ikke gå god for 1893, 1898 og 1908, som jeg ikke fant.

416. Greve: *Haakon VII...*, side 26

5. Avslutning

Hovedoppgaven har tatt for seg perioden fra januar til desember 1905 og sett på Tysklands og Storbritannias ministere i Stockholm. I begynnelsen av hovedoppgaven tok jeg for meg fem problemstillinger: hvor vesentlige var stormaktenes diplomater for sine regjeringer, hvor god oversikt hadde stormaktene over unionskrisen, hvor viktig var det for stormaktene å få en hurtig løsning, hvor stor påvirkning hadde propaganda på stormaktene, her særlig deres monarker, og, viktigst, hvorvidt stormaktene var nøytrale og hvor aktiv rolle spilte de under unionskrisen.

Etter å ha sett på alt det relevante materialet, har jeg kommet til konklusjonen at stormaktene var upåvirket i sine avgjørelser. De hadde god oversikt over unionskrisen. Deres ministere i Sverige og Norge var vesentlige for utformingen av utenrikspolitikken i Skandinavia. Stormaktene ønsket ikke en løsning som gikk på bekostning av korrekt framgangsmåte, enda det ville ha fått krisen ut av verden hurtigere. De norske forsøkene på å påvirke Storbritannia mislyktes, og nordmennene forsøkte seg nesten ikke på Tyskland. Storbritannia var strengt nøytralt under unionskrisen, på tross av at de i en liten periode framsto som norskvennlige. Tyskland var mer fokusert på Sverige, og de var sannsynligvis svenskvennlig nøytrale, men de var gjennomgående skuffet over Sverige.

Stormaktenes ministere for Sverige og Norge – var de viktige?

Den lite sensasjonelle konklusjonen på dette problemet er at stormaktenes ministere i Sverige og Norge var viktige når det foregikk noe i Sverige eller Norge som var viktig for stormakten. Hvorvidt ministrenes egne meninger ble tatt hensyn til, var avhengig av hvilken figur de gjorde. Johnstone, den britiske minister for Danmark, skulle i teorien bli tatt minst like alvorlig som Rodd, ministeren for Sverige og Norge. Johnstones fremstilling av unionskrisen var imidlertid langt mer ”tabloiddiplomatisk”, det vil si at han rapporterte enhver uenighet mellom Norge og Sverige som om den hadde avgjørende

betydning. Den britiske utenriksminister Lansdowne tok Rodd mer alvorlig enn Johnstone, sannsynligvis fordi Rodd ikke prøvde å lage sin egen utenrikspolitikk, og fordi han foreslo lite intervensjon. Lansdowne tok ofte Rodds råd med hensyn på de mer spesifikke situasjonene, og hans oppfatning av unionskrisen var langt mer i tråd med Rodds meninger enn med Johnstones eller den britiske kongens. Rodd ble aldri korrigert via kommuniké fra Lansdowne.⁴¹⁷ For tysk del var det noenlunde det samme. De tyske ministere i Sverige og Norge mottok nesten aldri noen kommentarer eller beskjeder fra det tyske utenriksdepartementet, men akkurat som i tilfellet var mellom Rodd og Lansdowne, var den tyske utenriksminister Richthofens politiske løsningsforslag og meninger inspirert av hans ministere i Sverige og Norge. Ettersom jeg ikke har funnet noen kommunikeer verken fra Foreign Office eller Auswärtiges Amt som tok for seg de respektive synene på for eksempel Karlstad-forhandlingene eller Novembertraktaten før ministrene i Sverige og Norge nevnte dem i sine kommunikeer, mener jeg at ministrene i Sverige og Norge i stor grad ble tatt alvorlig av sine utenriksdepartement, dersom da de ikke hadde satt sin egen troverdighet i tvil.

Hadde stormaktene god oversikt over unionskrisen?

Både Tyskland og Storbritannia hadde gode og detaljerte rapporter fra sine ministere i Sverige og Norge. Ministrene rapporterte om de vesentligste hendelsene i unionskrisen i 1905, både med og uten egne kommentarer. De viste også god innsikt i utviklingen. Den tyske minister i Stockholm frem til mai 1905, von Leyden, forsto allerede ved den svenske kronprins Gustavs reise til Norge i februar at unionen ikke kunne opprettholdes lenge. Rodd ble fort en god venn av Gustav, og Rodd fikk Gustavs desillusjonerte syn på unionens fremtid nettopp under Gustavs reise til Norge. Rodd tok opp de internasjonale implikasjonene av et sannsynlig unionsbrudd, og brakte svensk, og indirekte britisk, russerfrykt og Novembertraktaten inn i Storbritannias skandinaviapolitikk. von Leyden tok opp norsk flørt med Storbritannia og kronprinsens fortvilelse over nordmennene.

I tiden etter 7. juni rapporterte både Rodd og von Müller, von Leydens etterfølger i Stockholm, om situasjonen som var oppstått fordi den norske tronen ville bli

417. Lansdowne noterte riktignok at han mente at Rodd burde huske at hans oppgave også var å be svenskene om å moderere seg, men dette var et margnotat, og det ble aldri sendt til Rodd meg bekjent.

ledig såfremt Norge ble selvstendig. Den tyske minister var mest overrasket over at den svenske regjering og det svenske kongehus virket uinteressert i Bernadotte-tilbudet. Rodd var mer opptatt av at tålmodighet var viktigere enn å finne en hurtig løsning med hensyn på prins Carl, kong Edwards svigersønn og den sannsynlige neste norske kongen. Det forekom også at ministrene for Sverige og Norge korrigerer svenske og norske oppfatninger som de mente var feil, særlig viste Rodd en god forståelse for den norske grunnloven.

Disse rapportene skapte en god basis for utenriksdepartementenes politiske retningslinje i Skandinavia. Ingen av de to lands regjeringer virket på noen måte overrasket over stortingsvedtaket den 7. juni, verken at det kom eller innholdet i det. Den mest sannsynlige grunnen er at de var blitt informert om dette sannsynlige forløpet i nesten et halvt år. Når den svenske minister i London eller Berlin eller den svenske kronprinsen tok opp et spørsmål eller en situasjon, hadde både Lansdowne og Richthofen, og også rikskansler Bülow, et løsningsforslag som vitnet om at de hadde satt seg inn i kommunikeene de hadde mottatt. Utenriksministrene hadde i samtale med svenske eller norske diplomater god oversikt og saklige innvendinger, og det virket som om de hadde den vesentlige informasjonen. Derfor mener jeg at de to stormaktenes regjeringer hadde en god oversikt over unionskonflikten.

Hvor viktig var det med en hurtig løsning?

Det var viktig for både Tyskland og Storbritannia å komme fram til en hurtig løsning. Ingen av de to stormaktene ønsket nok en konflikt i Europa, særlig ikke i et område der det hadde hersket fred i lang tid. Begge de to stormaktenes ministre i Stockholm hadde rapportert at Sverige hadde vært handlingslammet, og at de i det store og det hele hadde seg selv å skylde for at det var gått så langt.

En hurtig løsning betyr imidlertid ikke nødvendigvis en fredlig eller en demokratisk løsning. Tysklands keiser hadde foreslått å skremme nordmennene fra tanken om selvstendighet,. Det tyske utenriksdepartement valgte å legge vekt på at dersom Sverige valgte ikke å bruke vold, var det vel bare å finne seg i situasjonen. Det var likevel mulig å forstå utenriksministeren dit hen at det foretrukne var å true med vold. Det sistnevnte valgte den svenske minister i Berlin, Taube, å gjøre. Den svenske regjering så

det ikke nødvendigvis slik, og kommunikasjonen mellom det tyske og det svenske utenriksdepartement var ikke særlig bra i sommeren 1905. Den tyske hovedideen var imidlertid å få Sverige til å gå med på unionsoppløsningen, ta imot tilbudet om at en av Oscar IIs sønner kunne bli konge i Norge og vente noen år, til Norge kom tilbake i unionen. Så lenge Sverige tok affære på en eller annen måte, var Tyskland forholdsvis fornøyd. Det var svenskenes tilsynelatende mangel på initiativ som irriterte dem i så stor grad at utenriksministeren bløffet ved å true med at Tyskland vurderte å samtale med den norske regjering uavhengig av Sverige.

Den britiske utenriksminister la liten vekt på behovet for å finne en hurtig løsning for enhver pris. Han foretrakk hurtige løsninger, som en tidlig versjon av den wedelske plan, men i motsetning til sin tyske kollega, brukte ikke Lansdowne trusler. I stedet kom Lansdowne med forslag til løsninger, og dersom de viste seg å være uaktuelle, som i tilfellet med den wedelske plan, trakk han tilbake forslaget. Riktignok hadde den britiske monarken ymtet frampå at det var i alles interesse om man fikk en hurtig løsning, men dette var langt utenfor kongens konstitusjonelle oppgave. Kongens iver var problematisk for utenriksdepartementet, og dermed ikke representativ for Storbritannias skandinaviapolitikk.

Den tyske regjering hadde noe dårligere tid enn den britiske, men da det først ble enighet om folkeavstemning i Norge og forhandlinger mellom Norge og Sverige, var det liten aktivitet fra tysk side. Dermed var det slik at ingen av de to regjeringene ønsket at korrekt prosedyre skulle bli tilsidesatt for å finne en hurtig løsning, men den tyske regjering hadde mindre tålmodighet enn den britiske med hensyn på tiden Sverige brukte på å igangsette forhandlingene. Imidlertid var også Rodd lite begeistret for svensk somling.

Ble stormaktene påvirket av norsk propaganda?

Tyskland ble i hovedsak ikke i det hele tatt påvirket av norsk propaganda. Det var mest på grunn av at de norske uoffisielle diplomatene, Wedel Jarlsberg og Nansen, hadde avskrevet Tyskland relativt tidlig. Dessuten var de ikke særlig velkomne i Berlin. I London fikk de riktignok samtale med de viktige politikerne og diplomatene, men heller ikke der gikk det så veldig bra med de norske diplomatene. Dermed ble København de to

diplomatenes hovedkvarter. Derfra greide de, særlig Wedel Jarlsberg, å påvirke den britiske minister i København, og via ham den britiske kongen Edward VII. Imidlertid gikk deres forsøk på å påvirke utenriksminister Lansdowne dårlig, og Edward VII hadde liten innflytelse på Lansdowne. Deres påvirkning på den tyske minister i København var ubetydelig. Under Karlstad-forhandlingene oppnådde de norske diplomatene å få fransk og russisk støtte, men den britiske støtten var minimal og det forekom ingen tysk støtte. Den norske diplomatiske propagandaen overfor Storbritannia og Tyskland var mislykket.

Var Storbritannia og Tyskland nøytrale og tok de en aktiv del?

Her skilte de to stormaktene seg i både tilhørighet og aktivitet. Begge stormaktene prioriterte egne interesser framfor å velge side i unionskrisen i Skandinavia, og ingen av stormaktene hadde noe å vinne på å skaffe seg en fiende i nord. Å velge side i unionskrisen var nærmest et overskuddsfenomen.

Tyskland var i hovedsak svenskvennlig nøytral. Tyskerne er blitt sett på som svenskvennlige, men det er en overdrivelse. Tyskland presset aldri Norge til å gå med på innrømmelser overfor Sverige, og de lovet heller ikke Sverige støtte. Det forlås et mildt tysk press, men det var på Sverige, ikke på Norge, og det gikk på å få Sverige til å ta en eller annen avgjørelse. Keiseren var riktignok aktiv for å få en Bernadotte på den norske tronen, men dette var mer i keiserens interesse enn i Sveriges, ettersom den svenske regjering ikke kunne akseptere Bernadotte-tilbudet.

Storbritannia var nøytrale gjennom hele perioden. De hadde en egeninteresse i prins Carl og i å holde Skandinavia nøytralt og selvstendig, og verken Norge eller Sverige var fiendtlig innstilt til disse interessene. Rodd var lite begeistret for de norske diplomatene, og han virket ikke entusiastisk overfor Michelsen, men han lot ikke dette gå ut over sin oppfatning av unionskrisen i særlig grad. Lansdowne hadde omtrent den samme innstillingen. Lansdowne var også svært nøye med nøytraliteten. Han tok ikke imot uoffisielle norske diplomater offisielt, og vegret seg også for å ta dem imot uoffisielt. Rodd hadde for det meste en rådgivende rolle i unionskrisen, og hans råd var for det meste å finne en rask løsning og vinne Europas sympatier, samtidig som Rodd var den som var mest opptatt av at ting skulle gå riktig for seg. Den uoffisielle kommentaren

under Karlstad-forhandlingene om at Sverige burde vise hensyn til Norge var ikke så viktig at den bør tillegges særlig vekt.

Denne oppgaven i forhold til tidligere litteratur

Tidligere litteratur om emnet har nesten uten unntak sett på perioden fra 7.juni til Karlstad-forhandlingene. I tillegg har tysk syn i hovedsak handlet om hva rikskansleren og særlig keiseren har ment. Det som er nytt med denne oppgaven er at jeg ser på de tyske ministrene og at jeg ser på perioden allerede fra januar 1905 for å få med hvordan stormaktene var forberedt på unionsoppløsningen. Konklusjonen min for tysk del er at de tyske diplomatene var mest opptatt av svensk mangel på innsats, og at de for det meste holdt seg forholdsvis nøytrale med unntak av tronfølgerspørsmålet, der de håpet at sven-skene skulle velge en Bernadotte. For britisk del er konklusjonen at britene var opptatt av at ting skulle foregå korrekt og at britene utviste større tålmodighet overfor Sverige enn man kan bli forledet til å tro.

Dette er på sett og vis oppsummert av Roald Berg når han sier at stormaktene ville at "skilsmisjonen ble hurtigst mulig gjennomført med minst mulig politisk uro og i fredelige former".⁴¹⁸ Denne oppgavens bidrag i forhold til Roald Bergs bok er i hovedsak at å legge mer vekt på tysk politikk og at stormaktene, særlig under Karlstad-forhandlingene, utviste enda større tålmodighet enn den Roald Berg beskriver. I tillegg er jeg uenig med Berg angående Wedel Jarlsbergs betydning som diplomat. Berg omtaler Wedel Jarlsberg og Nansen som "regjeringens viktigste agenter i utlandet".⁴¹⁹ Det er for så vidt riktig, men dersom man ser på deres innsats, er det vanskelig å la seg overbevise om at de gjorde en god jobb. Wedel Jarlsberg mislyktes i å påvirke Storbritannia, og han oppnådde bare å ikke bli tatt alvorlig av Lansdowne og Rodd. Nansens reise til London i september, og for den saks skyld i slutten av mars, ble heller ikke noen diplomatisk seier for Norge. I regjeringskontorene i Willhelmsstrasse slapp de to ikke engang inn etter unionsoppløsningen, og deres kontakt med de tyske sendebudene i Stockholm var ubetydelig. Den begrensede påvirkning de hadde på de tyske sendebud i København ser ikke ut til å ha vært av en viktig karakter. Jeg stiller meg dermed kritisk til Bergs kommentar om

418. Berg: *Norge på egen hånd*, side 25

419. Sst., side 43

at Nansen og Wedel Jarlsberg hadde adgang til de europeiske kabinetter. Så vidt jeg har greid å påvise, hadde de bare begrenset adgang til det britiske kabinett.

Lindberg mener at Storbritannia hadde samme holdning som de øvrige stormaktskabinettene, fordi de ønsket en hurtig og smertefri løsning. Dette er jeg uenig i. Storbritannia ønsket riktignok en hurtig og smertefri løsning, men jeg mener at ”smertefri” var viktigere enn ”hurtig”. Lindbergs framstilling av britisk press på Sverige under Karlstad-forhandlingene er jeg også uenig i. Jeg mener at det ikke var på langt nær sterkt nok ordelag fra britisk side til å kalle det et press, og jeg mener også at den svenske regjering heller ikke forsto det i den retning. Det er også dessverre en svakhet med Lindberg at han har relativt få kildehenvisninger.

Pertti Luntinen har imidlertid mange kildehenvisninger og godt grunnlag for det han skriver. Det dukker imidlertid opp noen kommentarer han ikke helt forsvarer godt nok. I tillegg til at han tillegger Rodd å ha ment at nordmennene var ubehagelige, antar han at svenskene i mai provoserte fram britisk frykt for russisk intervensjon i nord for å holde britene interessert i Sverige. Dette passer dårlig med Rodds antakelse om at svenskene var åndelig late da de ikke så på Russland som interessert i Sverige i den nevnte perioden.

Mitt bidrag til historieforskningen på dette feltet har blitt realisert i hovedsak på grunn av at jeg hadde Rodds dagbok for hånden og fordi jeg hadde muligheten til å finkjemme det tyske og det britiske utenriksarkiv også for perioden som vanligvis ikke får så mye oppmerksomhet. Kildene ser ut til å gå i retning av at stormaktenes diplomater var oppmerksom på problemene mellom Sverige og Norge hele tiden, og at de tok situasjonen alvorlig. De var imidlertid aldri i vesentlig grad påvirket av noen av de to skandinaviske landene, og de forholdt seg hele tiden til sitt lands utenrikspolitikk dersom den forelå. Ingen av stormaktene la imidlertid noe særlig press på noen av de to skandinaviske landene, de virket ikke engang å ha noen gjennomarbeidet politikk i Skandinavia. I begynnelsen av 1905 var for så vidt også de to stormaktene mindre interessert, som førstemanuensis emeritus Anders Kirkhusmo konkluderte i 2002.⁴²⁰ Den tyske keisers forsøk på å påvirke den svenske kongen var ikke mer enn en oppfordring.

420. Forelesning av Anders Kirkhusmo under seminaret til Prosjekt 1905,

6. Kilde- og Litteraturoversikt

Utrykte kilder:

Riksarkivet i Norge (Oslo) (RAN):

Løvlands personlige arkiv (PA 162)

Utrikesdepartementets arkiv v. Riksarkivet i Stockholm (RAS)⁴²¹

1902 års dossiersystem (Sv UD) Volum (Volym) nr. 2 (svensk beskickning i Berlin),
50 (Novembertraktaten),
232 (Unionsoppløsningen) og
233 (Unionsoppløsningen).

Public Record Office (PRO), Surrey, Storbritannia:

Foreign Office (FO)	73 (Sverige)	649-57 (Perioden 1904-1905)
	211 (Danmark)	252 (år 1905)
	237 (Norge under Sverige)	26 (januar til juni 1905)
	371 (Norge selvstendig)	98 (1906)
Records of the Cabinet Office (CAB)	4 (Committee of Imperial Defence – Miscellaneous)	1 (dokument 1-68)

Auswärtiges Amt (AA) Politisches Archiv, Berlin, Tyskland:

R 11282 - 11286 Schweden (Sverige fra januar til juli 1905)

R 8351 – 8255 Norwegen (Angående Norge, juli til oktober 1905)

421. Nummer 17 (svensk beskickning i London) var ikke å oppdrive i det svenske riksarkivet.

Trykte kilder

Die Große Politik Der Europäischen Kabinette 1871-1914 Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtiges Amtes, Deutsche Verlagsgesellschaft Für Politik und Geschichte, Berlin, 1925

G.P. Gooch, & Harold W.V. Temperley: *British documents on the Origins of the War 1898 - 1914 Vol. VII Arbitration, Neutrality and Security*, HM Stationery Office, London, 1932

Dagens Nyheter, 13. mars 1905

Arne Wåhlstrand: *Karlstadkonferensen 1905 Protokoll och Aktstycken*, Uppsala och Stockholm, Uppsala, 1953.

Francis Hagerup: *Dagbok ført i 1905* (utgitt av H. Falck Myckland), Aschehoug & co., Oslo, 1951

Fridtjof Nansen: *Dagbok fra 1905*, Aschehoug & Co., Oslo, 1955

Sir James Rennell Rodd: *Lord Rennells Private Diary för året 1905*, utgitt av Torsten Burgman i Lund, 1981

Memoarer, Selvbiografier

Bernhard Fürst von Bülow: *Denkwürdigkeiten*, Ullstein, Berlin 1930

Charles Hardinge: *Old Diplomacy / the reminiscences of Lord Hardinge of Penshurst*, Murray, London, 1947

Sir James Rennell Rodd *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919*, Edward Arnold & co., London 1925

Fredrick Wedel Jarlsberg: *1905 Kongevalget*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1946

Diplomaticus (Kristian Winterhjem): *I Sverige 1905*, Aschehoug & Co., Kristiania, 1906

Sekundærlitteratur

- Roald Berg: *Norge på egen hånd 1905 - 1920*, bind 2 i *Norsk Utenrikspolitikks historie*, Universitetsforlaget Oslo, 1995
- Roald Berg: *Profesjon - Union – Nasjon*, Bind 2 i *Norsk Forsvarshistorie*, Eide Forlag, Bergen, 2001
- Roald Berg: ”*Det land vi venter hjelp af.*” *Norge og stormaktene 1905-1908*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, høsten 1983
- Roald Berg: ”Stormaktene og kongehusene i 1905”, fra *Krig Mellom Broderfolkene?*, sluttrapport Bernadotteseminaret 2002, Norge 2005 AS
- Narve Bjørgero, Øystein Rian og Alf Kaartvedt: *Selvstendighet og union : fra middelalderen til 1905*, bind 1 i *Norsk Utenrikspolitikks historie*, Universitetsforlaget, Oslo 1995.
- Torsten Burgman: *Svensk Opinion och Diplomati under Rysk-Japanska Kriget 1904-1905*, Studia historica Upsaliensia, Uppsala 1965
- Lamar Cecil, *The German Diplomatic Service 1871-1914*, Princeton University Press, New Jersey, 1976.
- Erich Eyck: *Das Persönliche Regiment Wilhelms II*, Eugen Rentsch Verlag, Erlendbach, Zürich; 1948
- Tim Greve: *Haakon VII of Norway Founder of a New Monarchy*, C. Hurst & Company, London, 1983. Oversatt av Thomas Kingston Derry (Norsk versjon: *Haakon VII Menneske og Monark*)
- Karl Hildebrand: *Gustav V 1858 – 1911*, Aktiebolaget Svensk Litteratur, Stockholm 1945
- Walter Hubatsch: ”Zur Deutschen Nordeuropa-Politik um das Jahr 1905”, side 594-606, *Historische Zeitschrift*, Bind 188, von R. Oldenburg forlag, München, 1959

-
- Raymond E. Jones: *The British Diplomatic Service 1815-1914*, Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, Ontario, Canada, 1983
- Sune Jungar: *Ryssland och den svensk-norska unionens upplösning*, Åbo Akademi, Åbo 1969
- Sir Sidney Lee: *King Edward VII - A Biography* Vol. II, Macmillan and Co., London, 1927
- Folke Lindberg: *Kunglig Utrikespolitik Studier och essayer från Oskar II:s tid*, Bonniers, Stockholm, 1950
- Folke Lindberg, *Scandinavia in Great Power Politics 1905 – 1908*, Stockholm, 1958
- Folke Lindberg: Bind III:4 1872-1914 i *Den Svenska Utrikespolitikens Historia*, Norstedts, Stockholm, 1958
- Raymond E Lindgren: *Norway-Sweden: Union disunion and Scandinavian Integration*, Princeton University Press, Princeton, 1959
- Pertti Luntinen: *The Baltic Question 1903-08*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki 1975
- Einar Maseng: *1905 og 1940 – En leksjon i maktpolitikk*, Tanum, Oslo, 1953
- Gorge Monger: *The End of Isolation British Foreign Policy 1900-1907*, Thomas Nelson and Sons, London, 1963
- Patrick Salmon: *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940*, Cambridge, 1997
- Zara S. Steiner: *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914*, Cambridge, 1969
- Bjørn Terjesen: *Vi skiltes i fred – Oppløsningen av den Norsk-Svenske Unionen i 1905*, Universitetsforlaget, Oslo, 2001
- Tanja Hammerstad: *Svensk og Norsk diplomati og propagandavirksomhet i Storbritannia i tiden rundt unionsoppløsningen i 1905*, Hovedoppgave UIO, Våren 2002
- Thomas Christian Wyller: *Christian Michelsen Politikeren*, Dreyers forlag, Oslo, 1975

Arne Wåhlstrand: *1905 års Ministärkriser*, Uppsala och Stockholm, Uppsala 1941

Gilbert Ziebura: *Grundfragen der deutschen Aussenpolitik seit 1871*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1975

Gunnar Åselius: "Storbritannien, Tyskland och den svenska neutraliteten 1880-1914: en omvärdering", *Historisk Tidskrift*, Svenska Historiska Föreningen, Stockholm, 1994

Oppslagsverk

Salomonsens Konversationsleksikon, J.H. Schultz Forlagsboghandel, København, 1918

Handbuch für das Deutsche Reich - Perioden 1881 til 1918, Carl Heymanns Verlag, Berlin 1881-1918

Svenska Män och Kvinnor : biografisk uppslagsbok, Bonnier, Stockholm, 1942-1955

Bilder

Bildet på side 72 er en forsidetegning til "Puck" No. 43 (Tronfølgsnummer) den 26. oktober 1905. Riktignok er dette bladet laget i anledning den offisielle abdiseringen til Oscar II, men den er representativ for perioden fra 7. juli til november 1905. Bildet forestiller prins Carl som stikker sin tå nedi det kalde vannet som er Norge, mens hans svigerfar kong Edward VII lokker ham fra livbåten med det engelske flagget som for anledningen har fått "sildesalaten" festet til seg. Europas svigerfar og Carls farfar, kong Christian IX, står bak Carl med stokken og snøret. Blant tilskuerne til begivenheten ser vi på benken keiser Wilhelm, som holder keiser Franz Joseph godt i venstre hånd, mens han strekker ut sin høyre hånd til tsar Nikolai II. Sistemann som sitter på benken er sannsynligvis Viktor Emmanuel III av Italia, og det er en interessant antydning av Puck hvordan de fire kongelige er plassert på samme benk. Den stående tilskuer på benken er muligens kong Alfonso XIII av Spania. Mannen som er på "feil" side av gjerdet er sannsynligvis den svenske prins Karl.

Personregister

- Balfour, Arthur James, Earl of, britisk statsminister 1902-1905 35-36, 44, 114-115
- Berg, Roald
norsk historiker 9, 13-14, 55-56, 62, 83, 96, 102, 105, 115, 120, 124, 132, 137
- Bildt, Carl
svensk minister for Storbritannia 1902-05 62-63, 70-71, 87, 99, 115-116, 118-120
- Boström, Erik
svensk statsminister 1891-1900 og 1902 til april 1905 20-22, 30, 36-38, 50
- Budberg, Grev Fjodor Andreevic
Russisk minister for Sverige og Norge 1905-1909 69, 108-109, 122
- Bülow, fyrst Bernhard von
Tysk rikskansler 1900 - 1909 5, 9, 52, 81, 84, 129
- Christian IX til Glücksburg, konge av Danmark 1863-1906 76
- Edward VII, konge av Storbritannia 1901-1910 7-8, 12, 14-16, 18, 58, 64, 73-74, 76, 78-79, 85-86, 88-90, 99, 112, 114, 125, 131, 138
- Faur, Fauber du, tysk generalkonsul i Kristiania 38, 58, 61, 76-77
- Gustaf Adolf Bernadotte, svensk arveprins 17, 34, 57-58, 63, 70
- Gustav Bernadotte, kronprins av Sverige 5, 16-17, 24, 26, 28, 32-33, 37, 41, 44, 46-47, 49, 51-54, 57, 61-64, 67, 69-70, 74-75, 84, 87-89, 100-101, 111-112, 117-118, 125, 128, 137
- Gyldenstolpe, August Louis, svensk utenriksminister november 1904 til august 1905 41, 59-62, 67-68, 80-82
- Holstein, Friedrich von
Tysk diplomat 8-9, 76, 83
- Izvol'skij, Alexander Petroviè, russisk minister for Danmark 1902-06, utenriksminister 1906-1910 83, 111
- Johnstone, Alan
britisk minister for Danmark 1905-1911 70-71, 77-78, 86, 88-91, 95-96, 100-101, 104, 106-108, 112-114, 125, 127
- Jungar, Sune
finsk historiker 10, 15, 80, 138
- Karl Bernadotte, svensk prins 16-17, 26, 28, 65, 70, 77, 99, 103, 105, 137
- Lagerheim, Alfred
svensk utenriksminister til 1899 til november 1904 20-21, 27, 30, 36, 50
- Lansdowne, Lord Henry Fitzmaurice, britisk utenriksminister 1901-1905 7, 30, 35-36, 39, 43-44, 59, 65-66, 85, 92, 96, 100, 111-112, 114, 117, 119-120, 123, 126
- Leech, Stephen, britisk attache i København i 1905 og Kristiania 1906 17, 70, 86, 101, 125
- Lindberg, Folke
svensk historiker 10, 12-14, 56, 83, 87-88, 138
- Lundeberg, Christian, svensk statsminister fra august til oktober 1905 97, 103
- Luntinen, Pertti
finsk historiker 8, 10, 13-14, 138
- Marchand, Hippolyte
Fransk minister for Sverige og Norge 108
- Michelsen, Christian, norsk statsminister (mars) 1905 - 1907 31-32, 38, 47, 54, 57, 65, 69, 76-77, 101, 103, 105, 110, 122-125, 131, 138
- Nansen, Fridtjof
norsk polarforsker og uoffisiell diplomat 12, 14, 19, 30, 34-35, 105-108, 112-115, 117-121, 123, 126, 130, 132, 136
- Oscar II, konge av Sverige 1872-1907 6, 8, 13, 20, 22, 28, 47-51, 54, 57-58, 63, 67-68, 70-71, 74-78, 89, 97-99, 113, 125, 130
- Prins Christian Fredrick Carl Georg Valdemar Axel til Glücksburg, dansk prins og senere norsk konge (under navnet Haakon VII) 22, 55, 58, 62, 64-65, 70-71, 73, 75-77, 79, 82-91, 93, 95, 98-101, 103, 112, 114, 122-126, 129, 131, 139
- Raben- Leventzau, Frederik
dansk utenriksminister 1905-1908 86, 89, 91, 106, 108, 123
- Ramstedt, Johan, svensk statsminister fra april til august 1905 36-38, 50, 67
- Richthofen, Oswald von, baron
Tysk utenriksminister 1900-1906 8, 59-61, 74, 80-81, 129
- Salmon, Patrick, engelsk historiker 8-9, 11, 15, 138
- Sanderson, Thomas, britisk departementsråd i Foreign Office 91, 113-119
- Staafl, svensk statsminister fra november 1905 103

-
- Taube, grev Arvid
svensk minister for Tyskland, senere svensk utenriksminister (1909-11) *45, 52, 59-62, 74, 80-81, 129*
- Teichman, Tysk attaché i Stockholm i 1905 *18, 47-48, 55, 58, 92*
- Valdemar, dansk prins *17, 73, 76-77, 79, 82-85, 93*
- Villiers, Francis Hyde, britisk assisterende departementsråd i Foreign Office *104, 113-114, 117*
- Wachtmeister, Frederik
svensk utenriksminister august til november 1905 *88-91, 97, 103, 116, 118*
- Wedel Jarlsberg, Frederik Fritz
norsk diplomat *6, 14-16, 38, 56-58, 65-66, 69-70, 73, 83-84, 86-93, 95, 100-101, 103-108, 110-112, 114, 118, 121, 123-126, 130-133, 136*
- Wilhelm II, keiser av Tyskland 1888-1918 *7-8, 12, 15, 18, 23, 27, 33, 35, 45, 48, 51, 53, 55, 60, 70, 73-76, 78-80, 82, 84-85, 92-93, 98, 106, 112, 114, 129*